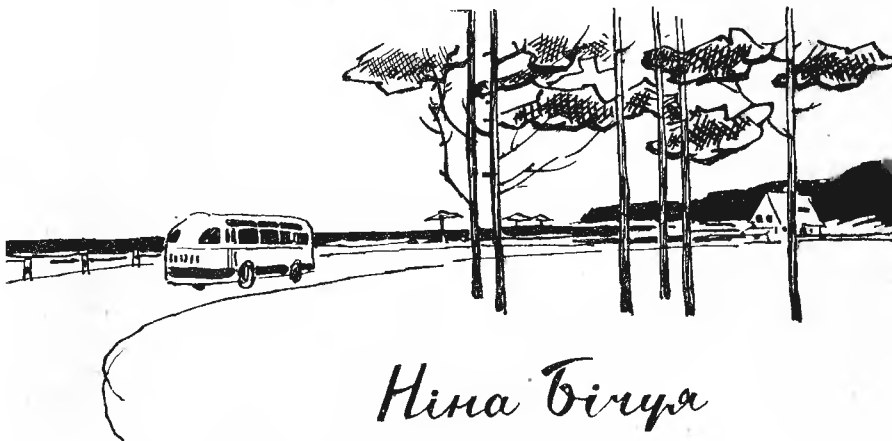


У2
Б-67
Д 84 (М Укр) 44



Ніна Бічуня

Канікули у Світлогорську



Ніна Бічуря

Канікули
у
Світлогорську

Повість
та
оповідання

ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ВЕСЕЛКА»
Київ 1967

Про пригоди хлопчика Тіма на Балтійському узбережжі, про пошуки могили відважної санітарки Олени Ковальчук, про таємничого капітана Абракадабру і камінь янтар, про те, як людині важко без друзів і як легко з ними,— розповідає повість «Канікули у Світлогорську».

А в поетичних оповіданнях — цікаві історії, що трапляються з хлопцями й дівчатками на львівських вулицях, удома, в школі, в піонертаборах.

Книга пронизана світлою романтикою. Написала її Ніна Бічуя, молода журналістка зі Львова; це її перша книга.

Малюнки А. СИЛАЄВА



Канікули у Світлогорську

ПОВІСТЬ

СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ

Чотири дні йшов дощ. Коли з моря палівав вітер, дощ вривався у кімнату і краплі калюжками осідали на підвіконні. Витираючи їх знайдепою в чемодані старою Феліксовою майкою, Тім мало не плакав од злості.

Якби не Фелікс, грівся б Тім зараз на березі тихої Кам'янки в гарячому піску, їв би вишні в садку за дідовою хатою і пив молоко з густою пахучою піною над краями чашки.

А натомість він засинав і прокидався під шерхит дощових крапель, їв черствуватий хліб, запиваючи його невміло завареним чаєм, і не бачив нічого, крім пелени дощу, мокрого обважнілого листя і рудого kota, що спав під ліжком.

Море? Ну що море! Багато сірої каламутної води з білими бурунцями — та й годі.

Здивувати Тіма важко. Не захопило його море, не сподобався Калінінград з великими масивами будинків, могилою знаменитого філософа Канта і кораблями у порту.

Фелікс приїхав сюди з власної охоти. Він збирає якісь матеріали для своєї дипломної роботи. Тиждень — відколи приїхали — сидить у калінінградському музеї і

копірається в історичних архівних документах, а Тіма відвіз до Світлогорська, знайшов маленьку кімнатку і залишив тут брата в товаристві старенької приглухуватої хазяйки та рудого kota.

Перед від'їздом з дому Фелікс запевняв маму:

— Не хвилюйся, мамочко, я берегтиму цього юного динозавра.

— Феліксе, — докірливо похитала головою мама, — ти вже зараз починаєш ображати дитину. Я боюся відпустити його з тобою!

Тім образився на маму, а не на Фелікса:

— Чому ти називаєш мене дитиною? — обурився він і врешті погодився їхати з братом на Балтійське море, щоб довести мамі свою самостійність.

Ех, і треба ж було! Тім не міг тепер вибачити собі цього. Краще вже було сидіти вдома, ніж мокнути в Прибалтиці, де навіть кімната здається заповненою їдким туманом.

Знічев'я Тім взявся дресирувати рудого kota. Коли пролітала муха, Тім показував на неї коту, підштовхував його і голосно командував:

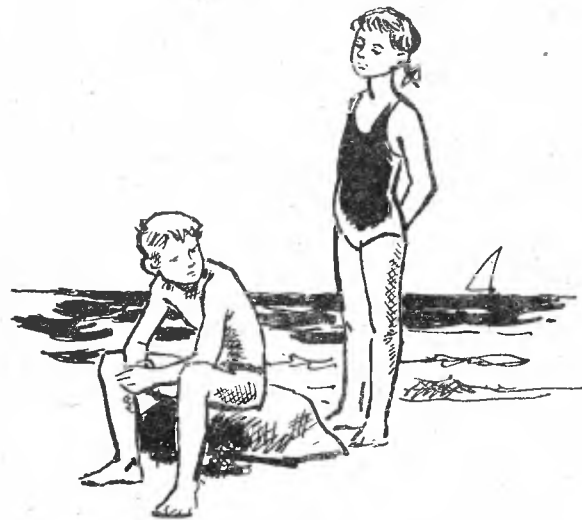
— Ац, ап!

Кіт не піддавався науці, і Тім, зітхаючи, почав розв'язувати кросворди в старих журналах.

На п'ятий день крізь хмари прорвалось сонце. Тім недовірно стежив, як поволі піднімається і спливає геть туман, як підсихає листя і зменшується калюжка на підвіконні.

Опівдні він вирішив піти до моря. На пляжі майже нікого не було. Холодна вода, мокрий пісок, різкуватий вітер... Глухий жаль до брата, до самого себе і до неприємного моря знову огорнув Тіма. Хлопчик сів на шорсткому мокрому камені...

«По горизонталі — відомий радянський віолончеліст,



лауреат Ленінської премії». Віолончеліст. Хм. Сто років думай — не додумаєшся.

«По вертикалі — міра ваги».

— Напиши «Рос-тро-пович». По горизонталі, — почув раптом із-за спини чийсь голос. З несподіванки він навіть здригнувся і рвучко підвівся.

Перед ним стояла дівчинка, така засмагла, немов цілий рік просиділа на чорноморському пляжі. На ній був зелений купальник з білими якорцями. В руці така ж точнісінько, як у Тіма, маска для підводного плавання.

— Чого ти так дивишся? Напиши «Ростропович». Я напевно знаю. Він мій власний дядя.

— Ну, це ти вже загинаєш! — не повірив Тім.

— Звичайно! — відразу погодилась дівчинка. — Ти дуже здогадливий!

Тім похмуро дивився, як вона креслила на піску якісь нотні знаки. Однак він був радий її появи. Дівчисько — тільки дівчисько, але це все-таки краще, ніж рудий кіт.

— Ти хто? — запитав Тім.

— Цариця Нефертіті, — засміялась дівчинка і, махнувши маскою, сказала: — Ну, привіт! На мене наші чекають.

Тім глянув їй услід і помітив оддалік кількох хлопчиків і дівчаток. Коли його несподівана знайома підійшла до гурту, діти, мабуть, щось запитали про Тіма, бо дівчинка махнула рукою в його бік.

Тім відвернувся, зберігаючи на обличчі байдужий враз, хоч цього ніхто не міг бачити. Камінь, на якому він спочатку сидів, уже встиг підсохнути і став теплий. Розправивши на коліні журнал, Тім написав по горизонталі: Ростропович. «Бачили ми таких: цариця!» — пхекнув Тім, згадавши худеньку, дрібну постать дівчинки.

Вписавши в клітинки міру ваги, Тім ще подумав: «Цікаво, де це вона встигла так засмагнути, коли тут і сонця нема? Подумася, Нефертіті!»

ХТО ТАКИЙ ТІМ

Тім жив у Львові. Він закінчив шостий клас, випускав стінну газету і ходив на тренування з легкої атлетики в дитячу спортивну школу. Ходив не тому, що це його дуже цікавило, а тому, що треба ж взагалі чимось займатись. Тімові часто бувало нудно. Він не мав ніяких бажань. Просто вони не встигали з'являться, бо все, чого б міг зажадати тринадцятирічний хлопчик, у Тіма вже було.

Тільки-но Тім навчився ходити, як одержав триколісний велосипед. А коли Тім міг уже на ньому їздити, велосипед перестав справляти на хлопця будь-яке враження: Тім звик до іграшки. Перше слово, вимовлене Тімом, також принесло йому подарунок — велику книгу з казками й малюнками. Коли ж Тім навчився читати, книжка не радувала, бо й до неї він звик. Тім мав фотоапарат, надувний гумовий човен, ковзани і велику бібліотеку. Мав іще Тім розкішну колекцію марок, та якимось віддав її шкільному товаришеві. У відповідь на подяку Тім махнув рукою:

— Та що ти, мені просто набридло ними бавитись. А викинути жаль.

Товариш спершу образився, але колекцію все-таки взяв: від такого скарбу важко було відмовитись. Колекцію починав збирати ще батько Тіма, і там були дуже хороші марки.

Батько Тіма — відомий хірург, про нього пишуть у газетах, він одержує сотні листів від людей, яким урятував життя. Батько часто приносить молодшому синуві подарунки, однак хлопчик більше любить розповіді про татову роботу. Останнім часом розповідати татові ніколи — він пише дисертацію. І Тім байдуже складає подарунки за шафою.

Мама Тімова — також лікар, хоч і не такий відомий, як батько, однак хороший лікар.

Фелікс, старший брат, не мав у дитинстві ні велосипедів, ні книг — була війна, Феліксу бракувало молока, хліба і вітамінів.

Тому Тім одержував подвійну порцію вітамінів і велосипедів: за себе і за брата, як іноді жартував батько. Жаль, казав тоді Фелікс, що наш малий не вмів радіти за двох.

Фелікс закінчив четвертий курс історичного факультету.

тету, він одержував підвищену стипендію. Минулого літа він подорожував з товаришами на каяках по Дністру, а цього року вирішив під час канікул побувати з братом у Прибалтіці. Побачивши суворі хвилі прибою, Тім за-
клав руки в кишені і заявив:

— Було вже так!

Фелікс згадав, що й справді «було». Тім бачив море ще раніше, щоправда, не Балтійське, а Чорне.

— Потрапивши на Місяць, ти, мабуть, теж так само скажеш! — розсердився Фелікс.

Він завжди розмовляв із Тімом як з рівним, і це подобалось Тіму, він вважав брата за людину, якій варто викладати свої думки.

Ліниво підкинувши ногою обгортку від морозива, Тім скося зиркнув на брата і відповів:

— І про Місяць скажу, що вже було, бо ж не я перший потраплю туди!

Ось такий був Тім, хлопчик, який сидів на шортському валуні біля моря і розв'язував кросворд у старому журналі.

НЕПРИЙНЯТА ПРОПОЗИЦІЯ

— Тім! Тім! Тімко! Вставай!

Тім розплющив очі і побачив брата.

— От я й приїхав, — сказав Фелікс. — Як ти тут?

— Бачу, що приїхав, — буркнув Тім. — Хіба тобі не все одно, як я?

— Вставай, їстимемо калінінградського оселедця в олії з якихось квітів і питимемо яблучний сік.

— Котра година? — запитав Тім.

— Північ минула. А що?

— А те, що мені хочеться спати, а не запивати оселедця яблучним соком.

— Як знаєш. Оселедець, кажуть, дуже смачний, — сказав Фелікс, розпаковуючи чемодан.

— Тім, ти спиш? — знову за якусь хвилину заговорив він. — Якщо не спиш, то слухай, брате...

— Ну?

— Я тебе не задля вечері будив. Розумієш, тут зовсім інше... Розкопав я дуже цікаву справу в музеї. Нам'ятеш, ми дивились фільм «Невідомому солдатів»?

— Ну?

— Так от, автори фільму довго шукали медсестру Олену Ковальчук. Про ці пошуки потім писали в «Советском экране». Не знайшли вони її, не змогли й на слід натрапити, бо шукали в Києві, а вона тут, у Калінінграді... Ти слухаєш, Тім?

— Угу!

— Розумієш, не зовсім тут... Вона загинула смертю хоробрих. І похована в Калінінграді. Є документи, газетні статті, але взагалі відомо про неї дуже мало. А можна довідатись більше. Тільки мені потрібна допомога. Чуєш, Тімко? Я б хотів, щоб ти допоміг!

— Зараз я цього ніяк не можу зробити. Зараз я хочу спати, — і сонний Тім щільніше закутався у ковдру.

— Ти таки справді динозавр, — скрушно мовив старший брат. — Товстошкірий динозавр з доісторичної епохи.

Вранці Фелікс не повертався до цієї розмови. Він сподівався, що брат сам нагадає про неї, але Тім мовчав.

Погода, немов навмисне для Фелікса, стояла чудова. Сонце гріло не згірше, ніж на березі тихої Кам'янки, і брати пішли до моря.

— Я знаю хороше місце, — похвалився Тім. — Правда, трохи далеко від дому, зате вода там хороша і пісок чистий.

— Добре, веди туди, — погодився Фелікс.

Ноги м'яко поринали в прохолодний пісок — вранці-

не сонце не встигло його прогріти. Далеко в морі маячили рибальські човни. Запах живиці змішувався з різким духом водоростей. Вітер приємно обнівав шкіру.

Фелікс поклав руку братові на плече:

— То як, Тіме, ти мені допоможеш? Відшукаємо сліди Олени Ковальчук?

— Кого? А, ти про медсестру! Фелікс, а це як — треба сидіти в музеї, в архіві?

— Ні, не тільки в архіві. Архів я собі залишаю. Треба їздити, ходити, фотографувати, розмовляти з людьми...

— Феліксе, — жалібно протягнув Тім, — а це обов'язково допомагати? Феліксе, може, ми спершу позагорасмо трохи? Сонце нарешті з'явилося, а ти — в архів. Каникули ж у нас!

— Знаєш, давай більше на цю тему не говоритимемо, — нерадісно махнув рукою Фелікс. — Мені дивно, що людину треба умовляти робити таку цікаву справу. Покажуй свою чисту воду!

Вода справді була чиста. Вони запливли далеко в море, аж врешті Фелікс запропонував:

— Повертаймось, динозавре, я ж за тебе перед мамою відповідаю!

Ступивши на берег, Тім здивовано зупинився: присівши навпочіпки, дівчинка в зеленому купальнику перебирала водорості, що їх викинули хвилі на пісок.

— Привіт! — несподівано радісно сказав Тім. — Ти що тут робиш?

— А, це ти! — анітрохи не здивувалась дівчинка, ніби саме Тіма й збиралась побачити. — Як поживаєш?

Тім не зустрічав її ні разу, відколи вони познайомились. Дівчинка встигла ще більше засмагнути, волосся її стало зовсім світле, воно спадало їй на очі, і дівчинка раз по раз поправляла його.

— Що ти шукаєш? — повторив своє запитання Тім.

— Це хто? — замість відповіді показала на Фелікса дівчинка.

Фелікс стрибав на одній нозі, намагаючись витрусити краплі води з вуха.

— Брат він мій, — пояснив Тім.

Вона примружила очі, уважно приглядаючись до Фелікса:

— Він хороший, правда?

— Якщо й правда, то ти звідки знаєш?

— Знаю. А ти ніякий, — знову примружила очі дівчинка. — Ти вчиш kota мух ловити. Навіщо?

— Ти... ти звідки знаєш? І взагалі — яке тобі до мене діло?

— А тобі ж було до мене діло, коли ти питав, що я шукаю! Тільки я тобі не скажу... Як звати твого брата?

— Запитай у нього, — невічливо порадив Тім і, відійшовши трохи далі, простягся на піску.

Дівчинка справді наблизилась до Фелікса, вони про щось почали розмовляти, але Тім намагався не прислухатись. Сонячні промені ковзали по Тімовій спині, і від цього не такою прикрою здавалась розмова з дівчинкою.

— Егей, гей! Галко-о! — почулося звідкись зверху, з піщаної гори, де росли високі старі сосни. — А ми тебе скрізь шукаємо!

— Привіт, Алик! Іро, привіт! — дзвінко відповіла дівчинка в зеленому купальнику.

— Іди скоріш додому! Мама твоя чекає! Вона нас послала по тебе! — повідомив хлоп'ячий голос.

— Іду-у! — відгукнулась дівчинка і потім звернулась до Тіма: — До побачення, Тіме! Приходь коли-небудь у гості. Шонена, три. Запам'ятав? До побачення!

Можна було подумати, ніби вони друзі — Тім і Галля, — так приязно вона запрошувала в гості. Але Тім не

збирався дякувати. Він навіть не підвів голови, щоб по-прощатись.

«Ніяк не обійдуться без дівчиська! — зневажливо подумав хлопчик про друзів Галинки. — Носять шлейф цариці Нефертіті!»

КАПІТАН АБРАКАДАБРА

— Славне яке дівча! — сказав Фелікс, лягаючи на пісок біля брата. — У неї очі янтарного кольору.

— Задавака вона і піжонка!

— Просто ти на неї за щось образився.

Розмовляти не хотілось. Коли гріє сонце, а навколо пісок і вода, людина стає лінивою, і думки гаснуть, плутаються, не вимовлені вголос. Але, мабуть, це не стосувалось Фелікса. Сьогодні він був аж надто балакучий і не давав Тімові спокою:

— Тіме, ходімо вночі на рибу? З рибалками?

— Не смикай мене за плече, — нікуди я не піду.

— Жаль, — сказав Фелікс, — а я вже просив, щоб дістали робу і гумові чоботи.

Фелікс більше не наполягав на своєму — йому набридло «розворушувати» брата, і ввечері Тім знову залишився на самоті, — якщо, звичайно, не брати до уваги рудого kota.

Настрій у Тіма був чомусь дуже поганий, десь там у душі щось муляло, як, буває, муляє п'яту камінчик у черевіку. Причину Тім не намагався встановити.

Він просто взявся знову дресировати kota. На світло в кімнату залітали нічні метелики, вони кружляли навколо лампи, торкаючись її сірим крильцями. Лампа низько звисала зі стелі на довгій шворці, і досягнути ніч-



ного гостя було зовсім не важко. Спершу кіт ліниво відходив, коли Тім подавав команду, та врешті, мабуть, розгнівавшись на хлопця й на метеликів, що вкрали його спокій, кіт підстрибнув і, блискавично змахнувши лапою, впіймав метелика. Метелик зник у рожевій папці, кіт задоволено облизнувся, а Тім засміявся, зрадівши успішному «виступу» свого вихованця.

Раптом у відчинене вікно влетіло щось зовсім не схоже на метелика, влучило в kota, і той з пронизливим нявчанням шугонув під ліжко. Тім узяв у руки паличку, — це була стріла, що їх випускають із саморобних луків усі хлопчачки на світі.

Туший кінець стріли був розщеплений, і з вузької щілинки стримів невеличкий папірець. Тім розгорнув його.

Він побачив на папері знайомий обрис — берег моря. Те місце, де він звик купатись, було обведене червоним і позначене: «квадрат 13». Автор малюнка попереджав: «У квадраті 13 ведуться підводні роботи. Купатися суворо заборонено. Небезпечно для життя. Раджу обминати квадрат 13, інакше можуть бути неприємності. За наслідки не відповідаю».

Під текстом чіткий, каліграфічно виведений підпис: «Капітан Абракадабра».

Зіжмакавши записку, хлопчик викинув її через вікно. Капітан Абракадабра! Нехай знає, — якщо він не дремле з-під вікна, — що Тімові наплювать на його попередження. Бракувало ще звертати увагу на всякі записки!

Ну й день! Спершу Фелікс із своїми ідеями, потім дівчисько з довгими патлами і таким же довгим язиком, а тепер — якийсь капітан Абракадабра. Світлогорськ, очевидно, весь заселений людьми з дивовижними іменами: цариця Нефертіті, капітан Абракадабра... Стривайте,

стривайте, а може, це жарти отого дівчиська? Ну звичайно, це вона вигадала!

Повеселілий Тім подумав: «Доберусь я до тебе, Абракадабро, почекай!»

ЗУСТРІЧ ПІД ВОДОЮ

Ранковим автобусом Фелікс знову поїхав до Калінінграда, залишивши Тімові свіжу рибу у відрі з водою, п'ять карбованців на столі і записку:

«Повернусь через три дні. Попроси хазяйку підсмажити рибу. Обідати ходи в їдальню. Не мокни цілими днями в морі. Брат твій Фелікс».

Тім прочитав і усміхнувся: його усі намагались повчати у письмовій формі.

Рибу він не віддав підсмажити, зате вирішив провчити капітана Абракадабру.

Тім сподівався застати цього капітана в квадраті 13. Він пішов туди дальньою дорогою, щоб мати час добре обдумати, як поводитись при зустрічі. Світлогорськ заховав свої будиночки поміж світло-коричневими стовбурами сосен. Тім уважно приглядався до назв вулиць, але вулиці Шопена не закримітив. Він вийшов до моря з того боку, де над хвилями нависла довга набережна на палях. Такої набережної не побачиш ніде більше, крім Світлогорська. Кінувшись у воду тріску з набережної, Тім хотів рушити далі, коли оддалік, біля такого ж розгойданого дерев'яного причалу, помітив моторний човен. Звідти йому махали і кликали підійти. Тім неохоче повернув до човна. Високий хлопець у старенькій вицвілій майці копирсався біля мотора. Він підвів голову, коли Тім підійшов, і сказав:

— Слухай, збігай-но до сторожки, принеси звідти ка-

ністру з бензином. Я не хочу часу гаяти, треба тут децю в моторі на місце поставити.

Тім здивовано звів брови:

— Більше ти нічого не хочеш? Може, тобі ще живої води принести?

— Ну чого ти, — миролюбно відповів хлопець, — я ж думав — у дружбу! Нехай, я тоді сам.

Він вискочив на берег, перевірів, чи добре тримається прив'язаний до кілка човен, і швидко пішов до похиленої хижки, що притулилась одним боком до довгого дерев'яного паркану.

«Тут усе дерев'яне», — вирішив Тім. Не чекаючи, поки повернеться господар моторки, він пішов своєю дорогою, до Чистої затоки, або, як назвав її капітан Абракадабра, — квадрата 13.

...Пісок не зберігає слідів. Вітер розпорошує їх, хвилі припливу змивають. Навіть якщо в квадраті 13 і побував сьогодні хтось, Тім не міг би цього помітити. Він сів на піску і вирішив дочекатись автора записки.

Дарма. Сонце, як циркуль, описало коло по небу і зависло над морем. Тім зголоднів і знудьгувався від чекання. Але ніхто не з'являвся.

Іноді Тімові здавалося, що за ним стежать, він прислухався до шелоту сосен, до шелесту листя. Та нікого не помітив за цілий день, ніхто не збирався провадити в квадраті 13 якісь підводні роботи. Тімові дуже не хотілось припускати, що з ним просто пожартували.

«Все, — сказав сам собі Тім, — викупаюся ще раз і піду».

Маска щільно прилягала до обличчя, добре приладна на трубка давала змогу вільно дихати під водою. Тім пірнув і легко, майже без найменшого зусилля ворушачи ногами, поплив. Видно було піщане дно, крихітні рибки кидалися врозтіч, таємничо похитувались водорості.

І раптом Тім зачепився за щось ногою. Ні, не зачепився: хтось ухопив Тімову ногу; він смикався, намагаючись вислизнути, але марно: рука міцно, мов обцепами, тримала ногу. Сидует несподіваного напасника розпливався під водою, був невиразний. Тім помітив лише, що на напасникові був справжній акваланг.

Тім, врешті, вирвався і кинувся на незнайомця. Але той, мов велика риба, змахнув ластами на ногах і відплив убік. Тімові не вдалось наздогнати його: незнайомиць в акваланзі плавав набагато краще. Тімові навіть здалося, що той засміявся глузливо і образливо.

Вода почала просочуватись під маску, довелось відмовитися від переслідування. Тім, втомившись і наковтавшись води, вийшов на берег. Хлопець сподівався, що зараз і той, другий, з'явиться на поверхні — не міг же він довіку сидіти під водою. Але Тім так і не зміг відплатити за зневагу — аквалангіст не виходив із води.

Тепер це вже було рівняння з двома невідомими: хто ж все-таки кинув записку? Що під водою він зустрівся не з дівчиськом, у цьому Тім не сумнівався. І однак...

Одягнувшись, Тім ще раз оглянув берег і море. Було тихо і зовсім безлюдно. Тільки далеко в морі, як і звичайно, чорними цяточками мріли човни.

«НІСЕНІТНИЦЯ»

Більшу частину свого життя світлогорські хлопчакки проводять на морі. Майже всі їхні розмови обертаються навколо моря. Вони просмолюють човни, ловлять рибу, чекають повернення батьків з дальнього рейсу і з гордістю натягають кашкети з «крабами».

Влітку їх взагалі неможливо примусити сидіти вдома.

Зрештою, вони й самі напевно не знають, де їх справжній дім — будинки поміж стовбурами сосен чи море.

Отож юні світлогорці, підставивши сонцю голі обсмалені і обвітрені плечі, грали на піску в шахи. Власне, грали двоє, решта — з азартом спостерігали.

— Ходи слоном, Галко, не сумнівайся, ходи! — шепотів на вухо дівчинці в зеленому купальнику товстенький хлопчина з білими, майже непомітними віями.

— Не треба мені твоїх підказок, Поплавок! — одмахнулась від нього дівчинка. — Я й сама знаю, як ходити. — І вона переставила іншу фігуру.

— Тепер він забере у тебе пішака! — злякалась дівчинка, що сиділа поруч з Галею. Вона також уболівала за подружку.

Галки суверник, високий хлопчик у вицвілій майці, уважно і довго обдумував кожен хід, зосереджено прикушуючи нижню губу.

— Мат, — сказав він врешті, змішуючи фігури. Голос його звучав трохи вишукано, ніби хлопець картав себе за виграш.

— Казав я тобі, Галко, ходи слоном! — співчутливо мовив товстунець.

— Слоном, слоном! — роздратовано передражнила Галка. — Мені б це все одно не допомогло!

— Гляньте — катер! — гукнув хтось із хлопців.

— Водолази тренуються, — пояснив високий.

— Цікаво, яка там глибина?

— Можна зміряти, правда, Алик?

— Спробуй! — відповів високий і запропонував: — Попливемо? Пече щось здорово!

Він підвівся, глянув, не мружачи вузьких темних очей, на морські блискотливі хвилі і сказав:

— Шторм буде, напевно.

— Хтозна, — засумнівався Поплавок, натягаючи на ноги великі ласты, — вітру ж нема.

— Побачимо, — відповів Алик і звернувся до дівчинки в зеленому купальнику: — Ти йдеш купатись?

— Ні, — відповіла Галя.

Хлопчаки з таласом кинулись у воду. Їх на мить заслонили густі бризки, а потім загойдалась на хвилях круглими кулями стрижені хлоп'ячі голови.

— Ти образилася за мат? — запитав Алик. Він все ще стояв на березі.

— Ну що ти, — усміхнулась Галя. — Просто мені раптом набридло це купання й загорання. Скоріш би вже в школу...

— Ага, — кивнув головою Алик, — я розумію... Коли мені набридає загорати, я сідаю на моторку, вибираю десь на горизонті точку і пливу туди... Що ж, сиди. Я все-таки піду купаюсь.

І тоді до Галки наблизився Тім. Тімова тінь впала на Галчині плечі, і вона підвела голову:

— Привіт. Загораєш?

— А що тут іще можна робити? — скривився Тім.

Обоє помовчали трохи, Галя пересипала пісок з долони на долоню, а Тім підкидав угору камінці.

— Слухай, — раптом запитав хлопчик, — це ти називаєшся капітаном Абракадаброю? Знай, мені набридли твої штучки і ці записки на кожному кроці!

— Почекай, почекай! — зупинила його Галя. — Чого ти так кричиш? Ніякого Абракадабри я не знаю! — і вона чомусь засміялась.

Тіма обурих сміх, він недовіриливо запитав:

— Слово честі, це не ти?

— Ну, навіть так, слово честі.

— Ти правду кажеш?

Тим часом світлогорські хлопчаки, стрібуючи солоні

бризки, простували до них. Тім зважився задернувати гукнути:

— Слухайте, хто з вас капітан Абракадабра?

— Абракадабра? Може, це ти, Поплавок?

— Ти сам!

— Може, це Вітя Ремезов із Зеленого?

— Немає в нас такого!

— Не сумнівайся, браток, справді нема, — поплескав

Тіма по плечу Поплавок.

— Чув уже, — сказав Тім, відхиляючись.

— Абракадабра, — повторив уголос Алик. — Ну й слово! Не вимовиш навіть, без звички язик заплутається!

— Знаєте, що воно означає? Нісенітниця! Всього лиш нісенітниця! — і Галя знову почала сміятись, упавши на пісок.

У СТОРОЖЦІ

Алик не помилився — шторм справді почався.

— Треба човен перетягти до сторожки, — заклопотано згадав Алик, дивлячись на хвилі, що заливали пляж. — Ще в море знесе.

— Алик, можна, й ми з тобою? — запитала Галя. — В сторожку?

— Усі? — здивувався Алик, спинивши погляд на Тімові.

— А що, стороннім вхід заборонено? — криво всміхнувся Тім.

— Та... ні, просто я так запитав, — зніяковів Алик. — Ходімо! Звичайно, ходім!

У сторожці було затішно і тепло. Тільки вітер здавався ще гучнішим, а хвилі ще вищими, коли Тім поглядав на море крізь вузьке віконечко.

Алик витяг з-під лави невеличку скриньку.

— Хурми хочете? Нам учора прислали.

Всі заходилися гризти сушену хурму. Тім запитав:

— Тут хтось живе?

— Ага! — відповіла Галя.

— Хто?

— Нефертіті!

— Ну, знаєш, це вже занадто!

— Правда, так називається моторка.

— Ти звідки приїхав? — поцікавився Поплавок, звертаючись до Тіма.

— Зі Львова.

— Хороше місто?

— Ну, та... Непогане... Архітектура в нас, автобусний завод — бачили, ходять тут автобуси з літерою «Л»? Так це наші.

— А я думала — лєнінградські, — несміливо втрутилась Іра.

— Ні, наші.

— А що у Львові ще є? — не вгавав Поплавок.

— Ще університет, театр оперний... Ну, ще гареві гонки.

— Що, що? — не зрозумів Алик.

— Гонки на гаревій доріжці, — відчувши перевагу над Аликом, поблажливо пояснив Тім.

— Розкажи! — у Галки заблищали очі. — Я такого ніколи не бачила.

Тім, сповнившись самоповаги, почав розповідати все, що знав про гонки. Він називав прізвиська чемпіонів, пригадував рекордний час заїздів, марки мотоциклів.

Алик сидів трохи осторонь, удавав, що розплутує волосінь на вудці.

Врешті Галка сказала:

— Що ж. У вас — гонки, а в нас зате — море. І янтар. Хочете, я розповім цікаву історію? Про янтар.

— Про янтар? — перехопив Галчин погляд Алик.

— Можна, Алик?

— Чого ж, розповідай! — після короткого роздуму відповів хлопчик. — Мій дід говорить, що мудру казку не гріх і двічі повторити.

Хлопці жували хурму, а Галя розповідала казку про янтар. Можна було подумати, що вона вивчила її напам'ять. Тім дивувався, що вона з такою легкістю вимовляє слова, яких ніхто не вживає в буденній розмові, і звучать вони зовсім просто.

КАЗКА ПРО ЯНТАР

Сугінки насувались на море, а за морем, на обрії, розпливалася велика хмара. Берегом ішов хлопець. Він поспішав додому.

Раптом почувся стогін, і хлопець звернув на голос, хоч і поспішав. На камені сиділа дівчина. Вона спробувала підвестись йому назустріч. Він запитав:

— Що з тобою?

— Я не можу йти. Поранила ноги. Я хочу, щоб ти відвів мене додому.

Одяг її був зовсім мокрий, босі ноги закривавлені. Він подумав, що їй холодно. Дівчина тихо засміялась:

— Ні, не холодно!

Він здивувався, як вона відгадала його думки.

— Де твій дім? — спитав хлопець.

Вона показала рукою: йди вперед.

— Ось тут, — врешті сказала дівчина, і він помітив хатину. Відшукав вхід, зігнувшись, увійшов усередину.

— Поклади мене. Візьми свічку на підвіконні.

Вона дістала сухої трави, розтерла в порошок, приклала до рап на ногах.

— Зла хвиля кидала мене па гострі камені, і я покалічила ноги. Хвиля хотіла відібрати свій камінь, але я не віддала.

— Який камінь?

— Янтар, — вона простягла до світла камінець завбільшки з голубине яйце. Камінь був світло-жовтий, сонячний, хлопець не міг одвести від нього погляду.

Вона сказала:

— Інколи сонячний промінь, пробиваючись у глиб холодного моря, стає теплим янтарним каменем, і хвиля виносить його на берег. Тільки це буває дуже рідко... Слухай, візьми камінь собі. На згадку.

Хлопець розглядав камінь, і його огорнуло тепло, ніби в сонячний день.

— Тепер ти зможеш довідатись, хто тобі справжній друг. Дай людині янтар, і якщо вона здригнеться і скаже, що холодно, не вір такій людині. А коли зрадіє і стане їй тепло — значить, хороша людина... А тепер йди.

З сонячним каменем йти було легко...

Одного разу він розповів про свій скарб дівчині, яку довго вважав за свого друга. Він прийшов з нею на берег моря і розповів про янтар, а вона почала сміятись, і хлопця вразив цей сміх. Але він все одно простяг їй янтар. Він не хотів випробувувати силу її дружби, він навіть не думав про це. Дівчина тримала камінь мить у руці і раптом зіщулилась, пересмикнула плечима: холодно!

Сонце світило, і не було вітру, а їй стало холодно, і вона розмахнулася і кинула камінь далеко в море. Тоді хлопець згадав, що від цього каменя не всім буває тепло, він побачив злу хвилю і кинувся в море, щоб відібрати теплий камінь.

А дівчина довго блукала берегом, аж червона хмара на обрії загуєла і почорніла, і темно стало над морем...

— Він потонув? — злякано запитав Поплавок. — І ка-
мінь так і залишився в морі?

— Може... — тихо відповіла Галя.

І тут Тім, який терпіти не міг усякі такі сентимен-
тальні вигадки, раптом розсердився:

— Вуха розвісили. Слухасте! Подумаєш, яка історія
для дівчат! Не було такого!

Тім дорікав хлопцям, а злий був на себе за те, що
так уважно і довго слухав дівчачі вигадки.

— Ех, ти! — підійшов до нього Алік. — Коли б я сам
тебе сюди не запросив, я б тебе миттю виставив!

Тім відсторонив Аліка плечем і мовчки вийшов. Ні-
хто не підвівся, хоч вітер цосили шарпав незамкнені
двері.

ТІМ ХОЧЕ ДОДОМУ

Повернувся Фелікс, але щодня кудись ходив, уже не
запрошуючи з собою брата. Тім ні про що не розпитував.
Шторм не вщухав, і тільки це заважало Тімові купатись
у володіннях капітана Абракадабри.

Капітан більше не прислав записок, і Тім майже не
згадував про нього.

Хлопчик знову почав жалкувати, що не поїхав до
діда на Кам'янку, і розмірковував, чи не попросити бра-
та купити квиток до Львова.

— Ти не знаєш, де вулиця Шопена? — запитав якось
Фелікс, перервавши невеселі Тімові роздуми.

— Ні.

— Ти навіть не цікавився, навіщо мені потрібна ця
вулиця?

— Захочеш — сам скажеш, — мовив Тім, уможу-
чись із книжкою на скрипучому ліжку.

Фелікс вирушив сам на пошуки вулиці Шопена, і ка-
пітан Абракадабра того вечора після довгої перерви зно-
ву нагадав про себе.

Тім зрадів записці: хоч якась розвага!

Він не поспішав брати до рук стрілу. Крадькома пі-
дійшов до вікна, виглянув, намагаючись зрозуміти, звід-
ки послали стрілу.

Тім уважно вдивлявся у темряву, але нічого не по-
мітив. Абракадабра умів маскуватись.

Відійшовши од вікна, Тім прочитав записку:

«Підводні роботи припинено. Є набагато важливіша і
невідкладніша справа. Але купатись у квадраті 13 все
одно не раджу: після шторму зміниться дно, тепер уже
насправді можуть бути неприємності».

Тім задумався. Капітан цього разу поводив себе як
друг, але коли він думає, що Тім боягуз, то він глибоко
поміляється.

Тім перевернув папірець. На звороті було написано:
«Я думаю, ти все-таки знайдеш мене. Але ти лінивий,
як лемур, ти поводишся так, ніби живеш на світі вдруге,
і тебе ніщо не цікавить. Не купайся в квадраті 13».

— Послухайте, — голосно, хоч його ніхто не міг по-
чути, сказав хлопчик, — дайте мені спокій!

— Лемур — це хто? — запитав Тім у Фелікса пізно
ввечері.

— Тваринка з величезними переляканими очима.
Здається, з мавпячого роду. Цілими днями й ночами ви-
сить, поченившись хвостом на гілці... А втім, може, я
поміляюсь. Подивився вдома в «Дитячій енциклопедії».

— Я хочу додому, Феліксе!

— Ха, Тім чогось захотів! Ні-і, поки я не знатиму
щось про Олену Ковальчук, ми звідси не поїдемо, — від-
повів Фелікс, вивчаючи свій блокнот.

— Послухай, — вигукнув Тім, осяяний новим здога-

дом, — чи не ти пишеш мені ці дурні записки? Ти — капітан Абракадабра?

— Ха-ха-ха! Невже насправді хтось може так називатись? — розвеселився Фелікс. — Ану покажи, покажи записку!

— Нічого тут смішного нема! І показувати не буду! — обурився молодший брат. — От візьму і поїду додому сам, тоді знатимеш!

Але Тімова погроза не вплинула на Фелікса: він, як і раніш, займався своїми записками. Тім остаточно зненавидів ці товсті блокноти у синіх палітурках.

А вилітась, сторінка із щоденника

Відкидаючи з чола пасма волосся, дівчинка із звичайним іменем Галинка писала в зошиті нерозбірливо і широко:

«Зранку дуже штормило. І все-таки Алик узив моторку і подався до Комсомольського.

Відколи Фелікс розповів нам про Оленку Ковальчук, Алик ладен, здається, море вичерпати, щоб знайти якийсь її слід.

Щоплавок — той завжди розчулюється, не дивно, що він одразу захопивсь і кинувся розпитувати кожного стрічного, чи не знає хто Олені Ковальчук.»

Скоро черпа. Алик виїшов у море о восьмій. В штиль до Комсомольського не більше як годину добиратись. Можна було поїхати автобусом, але ж Алька не визнає сухопутного транспорту.

Ну от, я почала записувати все, що лізе в голову. Хіба ж так пишуть розумні люди? Правда, Алик каже, що я навіть зовсім розумна. Хоч би він уже повернувся.

І все-таки ніяка я не розумна. Я збиралась писати про Олену Ковальчук, а записую всякі дурниці.

Поки що матеріалів у нас зовсім мало. Є виписка з газети «Боевая слава» за 1945 рік. Її знайшов Фелікс, і з неї все почалося. Там говориться про гранітний обеліск у Калінінграді, це пам'ятник на честь героїв штурму Кенігсберга (так звався до війни Калінінград). Я переписала дослівно:

«Він височіє над містом, як живий спогад про мужність і героїзм, як символ воїнської доблесті загиблих героїв... Під цими плитами похована найхоробріша з хоробрих, відважна санітарка, що не знала страху в бою, кавалер п'яти орденів Олена Ковальчук...»

Відомо також, що до війни вона працювала перуگارкою в Києві. Дивно: така звичайна професія — і раптом людина стає героєм.

І це у Калінінграді є вулиця імені Олени Ковальчук, а в Комсомольському колгосп назвали її іменем. Ось Алик туди й поїхав! Він упертий — страх! Як заманеться йому щось зробити, то ні на що не зважає — і зробить. Не міг почекати, поки шторм вщухне. Добре, що хоч Фелікс не знає про його ідею.

Піду до причалу. Може, Алька повернувся? Час би вже...»

ЧОВЕН У МОРІ

Спускаючи моторку на воду, Алик запевнив, що на ній можна переплисти океан. Галя не повірила. Вона стояла на березі, маленька, промерзла від пронизливого ранкового вітру, і не змахувала волосся з-над очей.

— Ти як рибачка, — усміхнувся Алик.

— Я зовсім сухопутна. Якщо по правді — я боюсь моря.

— Неправда, — переконано заперечив Алик. — Не бій-



ся їй тепер — у відкритому морі майже не гоїдас. Якби
пе шторм, я взяв би тебе з собою.

— Взяв би... Чи я б ще захотіла?

— Не можна сваритись, коли моряк іде у штормове море!

— Алик, їдь автобусом!

— Не розповідай нікому, що я в Комсомольському,
добре?

...Шторм, на щастя, почав ущухати. І тепер, повер-
таючись у тиху годину додому, хлопець знемагав від не-
терпіння розповісти про свою подорож друзям. Він уже
не пам'ятав, як моторку шпурляло, залпвало водою сер-
дце море, він радів, що його здогадка була правильна.
Якщо колгосп називають чнімсь іменем — це неспроста.
Або ж там хтось знає про людину, або ж взагалі Олена
Ковальчук воювала під селищем.

Алик справді знайшов у колгоспі однополчанина Оле-
ни Ковальчук, і тепер у них — майже вся історія подви-
гів відважної Оленки...

Хлопець уявляв обличчя Фелікса, Поплавка і Галі,
коли він їм усе розповість і покаже листа Валіганова,
Оленчиного однополчанина.

Олена Ковальчук загинула 1944 року...

«Мене тоді ще й на світі не було, — подумав раптом
хлопчик. — Ні Галки, ні Поплавка, ні цього дивака Тіма.
Добре, що Фелікс не схожий на свого молодшого брата.
Тоді б ми нічого не знали про Олену Ковальчук. Ми б
тоді взагалі нічого не знали, якби всі люди були, як Тім.
Ми б ще досі в печерах жили...»

Алик поглянув на сонце, намагаючись визначити годи-
ну. Тільки Галка знала, що Алик у морі, напевно, вона
вже чекала на його повернення.

Про Галю Алинкові було радісно згадувати. Уявляючи
її тоненькі долоні, вузьке лице з янтарними очима, хлоп-
чик відчував себе мужнім і дужим.

Коли це було? Років п'ять-шість тому? Галка з'явилась у їхньому дворі, побачила Аліка і сказала:

— А ми тепер тут поблизу житимемо. Я і мама. Та то — в морі.

І одразу, без усякого зв'язку з попереднім подіка-вплась:

— Ти злий чи добрий?

Алик ніколи не задумувався про таке, він почерво-нів:

— Звідки я знаю?

— Я знаю: до-обрий! Ходімо, покажеш мені своє море.

Набагато пізніше у них з'явилась таємниця: казка про янтар. Казка про теплий сонячний камінь. Алик був певен, що дівчинка сама вигадала її, але яке це мало значення? Він шукав камінь уперто, ніби від цього залежало щось у його хлоп'ячому житті. Він вірив, що знайде янтар не на березі, поміж водоростями, — це було б надто легко і просто, — а саме на глибині, на дні моря.

Нікому в світі, навіть Галі, не зважився б він розповісти про пошуки янтарю — це справді було трохи смішно, що він так захопився вигадкою. І все-таки добре було б знайти теплий камінь. Хоча б на злість цьому Тімові.

Тім одразу не сподобався Аліку, він признався в цьому Галі, але вона чомусь захищала Тіма: адже він Феліксів брат. Ну то й що?! Тьху! Алик бачити не міг пісню Тімову фізіономію.

З Тімом він не вийшов би в море. Хоч він і не боягуз, цей Тім, що правда, те правда, але від людини з такою фізіономією всього можна сподіватись. Ні, Алик не вийшов би з Тімом у море.

ЩЕ ОДНА ЗУСТРІЧ ПІД ВОДОЮ

Човен, постукуючи мотором, ішов до світлогорського причалу. Берег погойдувався — вгору, вниз. До землі було вже недалеко. Алик розрізняв навіть колір грибків на пляжі. Ось там рівна лінія пляжу круто вигинається, утворюючи своєрідну тиху затоку. Та тихо там лиш на поверхні, дно ненадійне — круговерть на глибині. Зрештою, там мало хто й купається. Курортники не дуже люблять надто безлюдні місця, а свої, світлогорські, знають, де не варто жартувати з хвилями.

Раптом Алик запримітив на березі людину. Крихітна постать виразно виднілась на тлі жовтої дюни. Алик зрозумів, що людина на березі має намір скупатися. Він не дуже хотів завертати до затоки — не терпілося зустрітись із друзями. І все ж треба було якось попередити того нерозсудливого на березі.

І моторка змінила курс.

Людина на березі уже увійшла в воду. Постояла якусь мить, мабуть, звикаючи до прохолоди, і пірнула. Алик почав хвилюватись: цього ще бракувало! Ну чого лізти під воду? Холодно ж. Зсудомить ногу — і вже не виберешся з-під хвилі.

От навіжений! Як часто через таклях ось доводиться міняти обраний курс! Час би вже й виринути. Чого він там сидить? Минуло лише кілька секунд, але Аликові вони здавались довгими, як шкільний урок. Нерви його не витримали: хлопець стрибнув у воду і поплив, хоч відразу ж пошкодував — на човні добрався б швидше.

Тім — а це був він — захлинався гірко-солоною водою, щосили намагаючись виринути на поверхню. І дивно — при всьому цьому він чітко бачив дно, міг розглянути кожную піщинку і немовби не відчував страху: просто він не усвідомлював, що тоне.

Алик витяг його. Сплювуючи, крикнув:

— Працюй руками, чуєш, ти?!

Але Тім нічого не чув і не міг навіть поворухнутись. Алик вирішив — треба плисти до берега, туди ближче. А за човном доведеться повернутись. Хвиля відносила човен все далі в море, але Алик уже не думав про це.

Штучне дихання допомогло.

— Підеш додому сам, по суходолу, чи пригнати сюди човен? — запитав Алик.

— Сам, — похмуро відповів Тім і спробував підвестися. Під ногами у нього, немов живі, ворухнулися водорості.

— Ти, Тімко, що — заплутався, мабуть, у цій петрушці? — поцікавився Алик, прямуючи вже до води.

— Стій! — раптом закричав Тім. — Поглянь — це що таке?

Алик озирнувся. Тім тримав у руці ясно-жовтий камінь завбільшки з голубине яйце. Алик, зачарований, дивився на камінь. Все-таки хвилі самі віддали свій скарб. Жаль. Алик вірив, що знайде його на морському дні. Він стояв і дивився, не наважуючись попросити в Тіма янтар, а Тім недбало підкинув янтар на долоні.

— Ти думаєш, це той?

— Може... Дивно, що якраз ти його знайшов. По ідеї, знайти мала б Галка...

— Або ж ти, так? Признайся, так ти хотів сказати? По-твому, я не маю права тримати його в руках? Ти так думаєш, говори!

— Так думаю! А що? Це не для тебе камінь. Помоему, ти з тих, хто викидає в воду сонячні камені...

Найпершим Тімовим бажанням було справді жбурнути камінь у море. Однак він цього не зробив. Він презирливо, як тільки міг, усміхнувся:

— Візьми його собі в такому разі! Я тобі дарую, чу-

єш? Можеш навіть сказати своїй Нефертіті, що ти знайшов його сам. Не бійся, я не продам!

— Слухай, — сказав Алик, — не пробуй більше то-пути. Вдруге я не поліз би рятувати такого типа!

ОЛЕНА КОВАЛЬЧУК

— Ти знаєш, Тім пропав, — схвильовано сказала Галя, як тільки Алик прив'язав човна до великого дерев'яного кілка на березі.

Алик подумав, що заради такого повідомлення не варто було очікувати людину біля причалу, однак уголос вимовив:

— Не бійся, знайдеться. Не пропаде.

— Ти звідки знаєш?

— Знаю — і все. Ти краще скажи: Фелікс удома?

— Так, так, і він нічого не знає, я не казала, а ти щось привіз?

— Привіз, — втомлено зітхнув Алик. Він зовсім інакше уявляв собі повернення.

Лист Валіганова, зім'ятий і мокрий, з фіолетовими плямами замість літер, Алик поклав на стіл перед Феліксом.

Поплавок захоплено дивився на друга:

— Капітане, ти не побоявся шторму? От здорово!

— Помовч, Поплавок! — відмахнувся Алик.

— Ні, ти що, за борт упав? — не вгавав Поплавок. —

Ти ж повертаєш у штіль! *Алик втік до ст. борту на*

— Ну, впавав. За борт, з ким не трапляється, — знехотя пояснив Алик. — Та ви будете слухати, чи як?

Іван Миколайович Валіганов знав Олену Ковальчук

вони несли рюкзаків з собою, і в цьому рюкзакі

був і янтар, який знайшов Тім

у широкій річці, який знайшов Тім

був і янтар, який знайшов Тім

з 1942 року. Він був комсоргом у батальйоні, в якому вона служила. До речі, вона не санітарка, а санінструктор і старшина...

У кімнату тихо увійшов Тім, спинився біля порога і так і стояв, спершись об двері. Алик зиркнув на Тіма.

...— Вона ненавиділа боягузів і... і всяких інших... негідників. Вона знає яка була смілива! Одного разу Олена повзе по полю з пораненим бійцем. А фашисти стріляють і стріляють, і повзти знає як важко! Раптом дивиться — санітар, дядечко такий здоровенний, прилип до землі, причався в канаві.

Вона тоді поклала пораненого в безпечному місці і як накинеться на боягуза, як почне лущувати його! А кулі тільки свистять!

— Ну, а далі? — несподівано пролунав голос Тіма.

— Далі? Розумієте, Ковальчук, виявляється, не дійшла до Кенігсберга...

— Як же? Адже вона тут похована! — підвелась Галя.

— Ні, — відповів Алик, — її могила в Литві, під селцем Алітус. Вона загинула ще до штурму Кенігсберга... Але вона хотіла дійти з бійцями до цього міста, вона мріяла побачити над ним червоний прапор... Ех, — сказав Алик, — у листі знаєте як усе було написано! Я так не можу розповісти, — і він з жалем подивився на мокрий шмат паперу.

— Ти розкажуй далі! — нетерпляче попросив Фелікс.

— Так от, вона хотіла брати штурмом Кенігсберг, і всі її дуже любили, і склали про неї пісню, і з цією піснею йшли на штурм, а потім гвардійці сказали: вона йшла з нами, вона прикривала нас від куль, і тому ім'я її слід назвати серед імен героїв штурму. Ну, так і вийшло, що тепер калінінградці вважають, неначе вона похована на їх землі... А насправді могила Олени в Литві.

— І в двох містах люди приносять квіти до її па-

м'ятника, — ледь чутно промовила Галя, а потім додала: — Жаль, що все вже закінчилось... Шукали, знайшли, а тепер — все...

— Чому все? — обурився, аж підскочив Поплавок. — Чому ж усе, коли тільки початок? По-перше, ми не знайшли її довоєнних фотографій, та й з війни одна, музейна. Значить, треба шукати в Києві, розвідати про все, що було до війни. Знаєте, давайте напишемо в газету: і як усе почалось, і як шукали... Може, статтю читають люди, які знали Олену. Який же кінець? Чому кінець?

— Молодець, Поплавок!

— Це ти добре придумав!

Поплавок, уперше в житті виголосивши таку довгу промову, дивився на друзів блискучими очима:

— Давайте зразу ж і напишемо! — приспішував він.

Найдовше мучились над початком. Фелікс креслив, писав і знову креслив, врешті, після довгих суперечок і пропозицій, після детального обговорення, охайно вивів на папері:

«На Прибалтійській землі, на березі янтарного моря, стоїть велике суворе місто Калінінград. Є в цьому місті вулиця, названа іменем Олени Ковальчук...»

Поки вони писали і сперечалися з приводу кожної коми, Тім стояв під дверима, ніби його й не було. А потім, коли всі дати і всі факти були враховані і стояли на своїх місцях, коли під статтею з'явилися прізвища авторів, Галя раптом поглянула на Тіма і запропонувала:

— Тім, іди підпишись і ти!

Алик, немов рятуючи листа, прикрив його обома долонями і гаряче запротестував:

— При чому тут Тім! Він не має права! Він же нічого не хотів робити.

— Алько!! — Галя не розуміла такої жорстокості.

— Я й справді тут ні при чому! — намагався говорити зневажливо Тім.

— Ні при чому, — повторив Фелікс. — Ніхто не має права привласнювати собі чужу працю.

ОСТАННЯ ЗАПИСКА КАПІТАНА АБРАКАДАБРИ

Листа вкинули у поштову скриньку. Адрес для відповіді було дві — Альчина і Феліксова, львівська.

Тепер залишалось чекати на відповідь або ще краще — статті в газеті.

Котрогось дня Фелікс і Алик вирушили знову в Комсомольське. Фелікс повернувся дуже радий: він дістав у Валіганова кілька воєнних фотографій і привіз цілий блокнот із записами про штурм Кенігсберга.

Фелікс почав розповідати про це Тімові, але раптом похопився:

— Я забув. Вибач. Це ж тобі не цікаво, — і почав готувати вечерю на маленькій спиртівці.

Він, як і належить людині, що втомилась за день, але вдоволена своєю роботою, з апетитом засів до столу. Тім запевнив, що їсти не хоче.

Стріла з запискою встромила носа в масло. Від цього вона здалась Тімові особливо недоречною і смішною. Абракадабра не зважав на те, що записка може потрапити до рук Феліксові.

— Це мені, — сказав Тім, коли старший брат витягнув стрілу з масла.

— Все той же капітан? — поцікавився Фелікс.

Тім кивнув, розгортаючи папір.

«Прийди о восьмій у квадрат 13. Треба поговорити».

«Треба — то нехай сам приходить», — вирішив Тім, але не переставав думати про капітанову пропозицію.

«Цікаво, — розмірковував він, — про що він збирається зі мною розмовляти?»

«Ні, однаково не підю. Набридли мені ці дитячі витівки. Немає чим займатись, чи що?»

Та займатись Тімові справді не було чим. Залишилось кілька днів до від'їзду додому, Фелікс розкладав і сортував свої папери. Тімові хотілось запитати, яка все-таки тема братової дипломної, або ж запропонувати свою допомогу. Все ж це краще, ніж просто чекати дати, зазначеної на залізничному квитку.

Але Тім нічого такого не зробив. Хтосьна, як би сприйняв його слова Фелікс, ще подумає, ніби на Тіма вплинули докори і повчання.

Тім вийшов у садок, простягнувся на колючій траві, прислухався, як гучномовець повідомив, що вже двадцять годин і п'ятдесят сім хвилин, і з злою радістю уявив, як капітан Абракадабра чекає в квадраті 13.

— Егей, Тіме! — почув він раптом чийсь надто знайомий голос. Під яблуною, недбало тримаючи в руці кашкета з «крабом», стояв Алик.

— Фелікс там, у кімнаті, — сказав Тім.

— А я до тебе, — відповів Алик. — Як це? Не йде го-
ра до аллаха...

— До Магомета, — лїниво поправив Тім.

— Нехай собі до Магомета. Річ не в тому. Річ у тому, що ти не прийшов, тому я прийшов...

— Куди це я не прийшов?

— У квадрат 13, не розумієш хіба?

Здивування Тімове було таке велике, що спершу він не міг вимовити жодного слова. Але, намагаючись не виявити своїх почуттів, глузливо запитав нарешті:

— То чого ж тобі треба, відважний капітане? Судно сіло на міліну? Чи затупилися стріли?

— Облиш ти свої дурні жарти!

— Дурнішого жарту, ніж твої записки, не було від сотворіння світу.

— Ет, — махнув рукою Алик, — така розмова мені не потрібна. Ти — мені жало, я — тобі...

— А якої ж тобі розмови забаглось? Удаєш із себе лицаря без закиду і страху, називаєш себе капітаном, а сам...

— Ну, що сам? Що я такого зробив?

— Ти що, не розумієш? — ухилився від прямої відповіді Тім.

Річ у тому, що тепер, коли капітан Абракадабра стояв перед ним власною персоною, Тім і сам перестав чітко розуміти, чому таку злість викликали у нього капітанові цидулки.

— Ні, ти все ж поясни! — вимагав Алик. — Одна... людина сказала, що це було підло, от я й прийшов, щоб ти сам пояснив, чи справді підло...

— І правильно сказала тобі людина! — ухопився за слово Тім. — Ну, хіба ж не підло тиранити когось такими записками, кидати їх нишком; а потім удавати приятеля, ще й намагатись користуватись моїми послугами!

— Це ти про каністру з бензином? Знаєш, якби ти тоді її приніс, все було б інакше... Я тобі хотів признатись... Я спершу думав, що ти боягуз. Я бачив, як ти kota дресируєш... По-моєму, смілива людина не буде займатись такими дурницями. Я хотів тебе трохи налякати. І тому ім'я таке вигадав, і в акваланзі під воду поліз. Я з човна тоді стрибав. Ти не злякався. Ти не боягуз, але ти... ти душевний ледар!

— Що? — підвівся Тім. — Тобі мало того, що ти наговорив мені там, у квадраті 13? Квадрат! Підводні роботи! Тьху!

Тім сплюнув.

— Я там... ех, ну, можеш тепер знати, тепер це не має значення. Я там шукав той камінь... для однієї лю-

дини... От і писав — підводні роботи. Я ж на глибині шукав, а не на березі, під ногами. А потім Фелікс розповів про Олену Ковальчук, і я зрозумів, що казка про камінь, може, не зовсім і казка... І шукати теплий камінь — це не значить просто знайти янтар... Та що пояснювати! Тобі янтар під ноги потрапив, тобі до нього байдиуже і до всього взагалі байдиуже... Лемур ти душевний, ясно? — Алик повернувся і пішов.

— Ось тобі, ось маєш! — кинувся на Алика з кулаками Тім. — Це тобі і за Абракадабру, і за лемура...

Несподіваний напад ошелешив Алика, але вже скоро перевага була на його боці.

Тім лежав на землі, зверху сидів Алик, він уже замахнувся для удару, але раптом зрозумів, що йому зовсім не хочеться битись.

— Вставай! — сказав він, підводячись і простягаючи Тімові руку.

— Забирайся звідси, — не повертаючи голови, процідив Тім. — Знову граєш роль лицаря?

Лежачи на землі, Тім наливався гіркою образою. «Тепер Абракадабра буде вихвалятися, що спершу витяг мене з води, а потім поклав на обидві лопатки. Чортів Абракадабра!»

Але Тім помилявся.

Вигадка з записками і вся історія з Абракадаброю здавалась Алику тільки веселим жартом, він розповів про це Галці. Галка не сміялась, вона обурилась і сказала, що Алик вчинив нечесно. Але пояснити чому так і не зуміла.

— Не можна так, треба якось інакше, — тільки й повторювала вона.

І Алик після довгих вагань вирішив піти до Тіма і вияснити все.

Тепер, витираючи кров з розбитої губи і обмацуючи

гуці на лобі, він думав: «З таким виясниш! Чудна Галка!»

Ну, а про бійку і про врятування Тіма — про це Алік і не збирався говорити — не в його звичаях було вихвалитись.

Та мовчав Алька і про інше — про янтар, знайдений на березі моря. Язик у нього не повертався, ну просто не повертався та й годі — сказати, що янтар знайшов не він, Алька, а Тім. Бо Алік був таки не лицарем без закиду, а звичайнісіньким хлопчаком.

→ стор 45.

ТІМ СПЕРЕЧАЄТЬСЯ З ТІМОМ

— Феліксе!

— Так?

— Ти на злість мені шукав разом з ними медсестру?

— Дурниця, Тіме! Просто я хотів встигнути хоч щось зробити до від'їзду. І потім — я дуже люблю, коли мені люди допомагають, до того ж з радістю. І з користю для себе.

— Ти говориш, як наш класний керівник.

— Що ж, — усміхнувся Фелікс, — це моя майбутня робота — педагог і вихователь.

— Феліксе!

— Що?

— Признайся, ти вирішив мене перевиховати? Як у фільмі, зробити з мене позитивного героя?

— Тіме, а ти, здається, зовсім дорослий. Не знаю, може, й так. А що, мені не пощастило нічого зробити у цьому напрямі?

— Ти чув анекдот, як одна жінка радилася з лікарем, коли починати виховання дитини? «Скільки років малому?» — запитав лікар. «Дев'ять місяців!» — «Ви за-

пізналися рівно на дев'ять місяців!» — сказав лікар... Це про тебе анекдот, Феліксе. Ти запізнився на тринадцять років...

— З «бородою» анекдот. Хоча... Тіме, я знаю, ти зараз сперечаєшся сам із собою, і я хотів би тобі допомогти...

— Ти мені цілий місяць допомагав! — скипів Тім. — Залишав мене з рудим котом і врешті сказав, що я хочу привласнити чужу працю!

— Поговоримо потім, коли ти охолонеш, добре, Тіме?

— Ага, здається, здається! — зловтішно засміявся Тім, хоч сміятися йому зовсім не хотілось.

Фелікс не відповів, і Тімові тільки це й залишалось: сперечатись із самим собою.

Чого їм усім треба від нього? Людина хотіла провести канікули так, як хотіла, і все. А їй підсовують усякі архівні документи, записки з безглуздим підписом, казки про якийсь камінь, котрого ніколи не було. А людина не хотіла цього, просто не хотіла, і тепер її ж обвинувачують у хтозна-яких гріхах.

А в чому тебе звинувачують? — запитав у Тіма Тім. — У байдужості, в нетовариськості і в бажанні підмазатись до чужого успіху. Ну, нехай вони не так різко говорили, але, здається, саме так і думали! А що, коли вони мають рацію? Коли все так — хіба що крім останнього?

Однак Тім не хотів обвинувачувати Тіма. Анітрохи! Він з грюкотом відсунув стілець і встав з наміром змирити кроками кімнату. Приготувався: насупив брови, засунув у кишеню руки... і торкнувся пальцями гладенької, відшліфованої поверхні янтарю. Ще цей камінь! Тільки його й бракувало! І треба було, щоб Тім побачив тоді янтар біля моря. Хай би собі лежав, заплутавшись у водоростях. Заодно й Альці було б веселіше — міг би й досі за ним нишпорити...

Камінь став теплим. Ясно, що це його, Тімова, рука нагріла янтар, але хлопцеві раптом здалося, що тепло йде від каменя і розходитьсь по всьому тілу, неначе Тім, вийшовши з води, підставив руки сонцю.

— От щіце! — пробурмотів Тім. — Тепер я починаю, здається, вірити в дівчачі вигадки... Треба віддати їй цю іграшку.

І вирішивши так, Тім полегшено зітхнув. Ніби його настрої залежав від того, де лежав янтар...

«Галка! — після короткого роздуму написав Тім на клаптику паперу. — Це просто смола, яка загухла, коли по землі ходили, може, динозаври».

Тім раптом згадав, що динозавром називав його Фелікс, закреслив і написав: «пітекантропи».

«Це смола і більше нічого, всього лише смола. Вона мені не потрібна. Якщо хочеш знати, — нікчемна твоя казка, хіба людей випробовують таким безглуздим способом? І знаєш, мені від янтарю не холодно, хоч, по-вашому, мало б так бути. Бо це смола, звичайнісінька смола, а не чарівний камінь, ясно тобі, Нефертіті?»

Вдосвіта, намагаючись не розбудити брата, Тім пішов шукати вулицю Шопена, третій будинок. Він знайшов і побачив вікна, заслонені легенькими фіранками. Між вікнами сивіла поштова скринька.

Було тихо, як бувас лише на світанку. Чувся тільки шерхіт глиці, що падала на вузьеньку доріжку. Доріжка, встелена голочками, була слизька, як ковзанка.

Тім постояв, подивився на поштову скриньку, на завіски, що злегка коливалися на вітрі, — і пішов геть, розгрібаючи ногами ялинові голочки. Він прийшов до моря, зняв папірець з янтарю, потримав камінь якусь мить і знову заховав у кишеню.

З паперу зробив кораблик і пустив на воду. Кораблик погойдався на хвилях, розмок і затонув.

АВТОБУС СВІТЛОГОРСЬК—КАЛІНІНГРАД

Місце проміжними останніми

Фелікс і Тім стояли на автобусній зупинці. В кишені у Фелікса були квитки до Львова, з пересадкою у Вільнюсі. В чемодані лежали папки з матеріалами для дипломної роботи. Тім не мав багажу.

Тім дивився на сосни, на зелений кіоск, де продавали зелений сир, мило і пиво, на пісок під ногами і намагався вловити хоч якусь радість від того, що врешті повертається додому, де не буде вже ні капітана Абракадабри, ні Галчиних казок, ні нудного по-осінньому дощу посеред літа. І що вже нічого не треба буде шукати.

Але радості не було.

...Фелікс читав газету, спершись об стовбур дерева, і з-над газети поглядав на брата. А Тім крадькома зиркав на піщану доріжку, що вела до селища. Як усі доріжки в Світлогорську, вона теж була всипана глищею.

Врешті вони з'явилися. Алик, Галя і Поплавок. Прийшли майже в ту мить, коли на зупинці під соснами гоїднувся великий автобус із срібною літерою «Л».

— Ну от, — сказав Фелікс, — а ми думали, що ви вже не прийдете.

— Я з цього приводу нічого не думав, — серйозно заперечив Тім. Він вивчав тепер театральні афіші.

— Це все Поплавок, — пояснила Галя. — Придумував, що б вам таке незвичайне на згадку подарувати.

— А що, придумав! — сказав гордо Поплавок, якого насправді звали Олегом. І він витягнув з кишені невеличкий якір і яхту, майстерно вирізьблені з дерева, і подав Феліксу.

— Він сам зробив. Він взагалі у нас король, — сказав Алик.

— Феліксе, — нерішуче запитала Галя, — як ти думаєш, надрукують у газеті?

— Не сумнівайся, — замість Фелікса запевнив Поп-давок.

Шофер з автобуса з'їв бутерброд, запив його газованою водою.

— Ну ще ж, ходімо? Ходімо, Тіме!

— Зараз, я зараз, почекай! — розгублено озирнувся Тім. — Галко, тебе можна на хвилинку, Галь?

Вони відійшли, і Тім незграбно, похапцем уклав Галі в долоню невеличкий пакунок.

— Це, по ідеї, твоє. Тільки ти не дивись, поки ми звідси не поїдемо... Я це знайшов, коли Алька мене з води витяг...

— Що ти сказав? З якої води?!

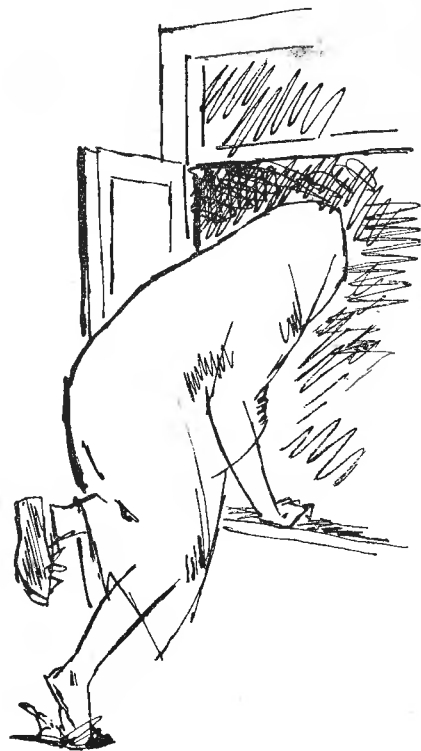
— Він не розповідав? Ні, ти правду кажеш, він не говорив тобі про це? Галь?

— Тіме! — покликав голосно Фелікс. — Автобус рушає!

— От і все... — сказав Тім і кинувся до машини.

Галя махала їм услід рукою з затисненим у ній пакуночком, а коли автобус зник за поворотом, обережно розгорнула м'який газетний аркуш.

Прозоро-жовтий, з брунатними жилками янтар справді скидався на згусток сонячних променів. Всередині його, розпростерши тоненькі крильця, немов спившись на мить у леті, лежала крихітна комашка. Вона завмерла ось так у смоляному згустку тисячі літ тому, щоб зараз зустріти сонце у теплій Галчиній долоні.



Оповідання



ЧЕМУРАКО

I. Кропива (Кость)

Чемурако — це прізвище. Сашкове прізвище.
Цілий день тільки й чуєш у класі:

— Чемурако, не підказуй! Чемурако, не крутись!
Чемурако, зайди в учительську!

— І що ти за людина, Сашко Чемурако?! — запитала наша вожата, коли Сашко випустив на уроці зоології горобця з-під парти.

— Не знаю, — відповів Сашко. — Якби я самого себе зустрів на вулиці, я б також дуже здивувався: що це за людина?

Вожата розсердилась:

— Знову ти вигадуєш нісенітниці! Хіба ж можна зустріти самого себе на вулиці?

— А де можна? — спитав Сашко.

Запитання справді дурне, бо навіть вожата засміялась, хоч була дуже сердита.

З Чемураком завжди трапляються всякі історії. От зі мною ніколи б такого не сталося, я б не став випускати горобців на уроках, не стрибнув би з балкона, бо що з цього може вийти? — самі лише неприємності, і маму до школи можуть викликати.

Сашкові добре — його маму як до школи викличеш? Вона геолог, і батько Сашків геолог, вони весь час в експедиціях. Сашко живе з бабусею і тому робить що хоче. Одного разу надумав навіть тікати до мами на Удокан, але його ввіймали на якійсь станції і привели додому.

У Чемурака над ліжком висить стара-престара географічна карта, на ній він позначає всі дороги і всі місця, де були його батьки. Він свою маму називає «хазяйкою Мідної гори», він і тут не може, щоб не вигадати нісенітницю. Правда, Сашко про це нікому не розповідав, я сам випадково побачив.

Ми тоді якраз контрольну з геометрії писали, я хотів запитати, яка у нього відповідь вийшла, дивлюсь — а він листа пише: «Коли ти вже прийдеш, мамо, хазяйко Мідної гори?»

Мені смішно стало; а коли Сашко здав зошит, учитель запитав:

— Ти що ж, Чемурако, навіть не брався за задачу?

— Ні, — сказав Сашко.

— Чому? — здивувався учитель.

Але Чемурако нічого не відповів, і тоді я пояснив, що він писав листа до хазяйки Мідної гори.

— Тебе не питали про це! — розгнівався чомусь учитель. — Записую тобі зауваження в щоденник!

От і вийшло по справедливості! Я правду сказав, так мені зауваження вклеїли, а Чемурака після уроків залишили, щоб він все-таки написав контрольну. Ще потім

Діма Радченко, Сашка найперший друг-приятель, ябедою мене назвав.

Та коли вже кого називати ябедою, то це Чемурака. Якось ми втрюх у м'яча грали, я кажу:

— От зараз таку свічку поставлю, — на четвертому поверсі буде видно.

Діма каже:

— Краще не пробуй, Костю, бо у вікно попадеш.

Свічка вийшла класна, тільки я справді у вікно влучив, прямо у хімічний кабінет влетів м'яч. Звідти хтось виглянув, а я р-раз — і під стіну: Діму і Сашка видно, а мене — ні.

Я їм кулака показую:

— Спробуйте скажіть тільки, що це я, — кісточок не зберете.

— Нащо нам розповідати? Ти, голубчику, сам підеш і скажеш!

І цей Чемурако вхопив мене за комір і по сходах до кабінету потяг:

— Іди розповідай, а я тут почекаю!

То хто після цього ябеда — я чи Сашко?

В суботу ми всім класом на Чортів скелі ходили, кілометрів десять за містом. Ще коли ми на шкільному подвір'ї рюкзаки складали, Діма почав хвалитись:

— От побачите, я перший дійду!

— Не кажи, Дімо, гоц, поки не перескочиш! — засміявся Чемурако.

— Правильно, — сказав і я, — не хвались!

— А ти котись звідси! — буркнув Сашко.

Ну, я тоді розсердився. Взяв і переклав половину вантажу із свого рюкзака в Дімчии. Я так, пожартувати хотів, я потім хотів забрати — що ж тут такого, поніс би Діма трохи. У нього плечі, як у штангіста. Але Дімка

вперед одразу побіг, тільки-но ми на шосейну дорогу вийшли, а я відстав, бо в мене на сонці завжди голова починає боліти. Тоді наша вожата сказала:

— Чемурако, ти вже не поспішай. Янчуку допомагатимеш. Бачиш, який він незагартований.

От ідемо ми і все більше відстаємо, вже хлопців і не видно за поворотом. Чемурако зліється:

— Навіщо ти йшов у похід, коли ти такий слабак?

Я мовчу, навіщо з ним сперечатись? А він врешті пропонує:

— Давай сюди свій рюкзак, понесу трохи, може, скоріше підеш.

Простяг я йому рюкзак, а Сашко каже:

— То він же в тебе зовсім легкий, ти що, не взяв нічого з собою?

— Взяв, тільки рюкзак маленький, мало і вміщається...

Сонце пече — сили нема, ледве ноги переступають. Асфальт розплавлений, м'який, підшви прилипають — смола! Я відпочити хочу, а Чемурако йде та йде:

— Треба наших наздогнати!

Раптом машина біля нас загальмувала:

— Сідайте, хлопці, якщо по дорозі, — підвезу! — відчинив дверцята шофер.

— Нам на Чортові скелі!

— Сідайте!

— Не можна, — каже Чемурако, — у нас похід.

— Ну, знаєш, можеш собі тьопати, а я поїду — і все!

Вхопив я свій рюкзак, сів у машину, і ми поїхали, і перегнали наших. Я раніше від усіх був біля скель, зрихтував курінь із гілок, сиджу, воду джерельну п'ю. А коли всі прийшли, я засміявся:

— Гей, Дімко, хто раніше?

А він насупився, мовчить і ногу йодом заливає: проколов.

— А де Чемурако? — питає вожата.

— Звідки я знаю? Він відстав.

— Чому ж ви разом не йшли?

— Він сам не хотів, — кажу я. — Не міг же я його на собі принести!

Сашко з'явився, коли вже кінчали напинати намети. Почав він Дімці допомагати, і чую я, що Дімка йому скаржитись:

— Ти знаєш, мій рюкзак такий важкий чомусь був, ледве його доніс! Ніби на двох там покладено!

— На двох? — перепитав Чемурако.

— Так, і хлібини дві, і консервів більше, ніж у інших! Ще й оця штука! — і показав Сашкові мого черевика.

Подивився Сашко на черевика і каже:

— Знаю я, чия це робота!

Після обіду підійшов він до мене.

— Ану ходім на розмову, Янчук!

Краще піду, думаю, а то ще здійсме тут Чемурако колотнечу, настроїй усім зіспе.

Біля лісу спинився Сашко:

— Це ти Дімці свої речі в рюкзак поклав?

— Ну я, а що? Я пожартувати хотів, а він потім...

— За такі жарти знаєш що роблять? Та ти очима не кліпай, не лякайся. Я з тобою битись не буду: ти для мене лежачий і так. Ти знаєш, що зробиш? Он, бачиш, кропива? От і лізь туди, це, кажуть, здорово — в кропиві посидіти! Нервову систему зміцнює.

Я тоді як закричу:

— Не маєш права!

Звичайно, всі почули крик, хтось гукає «а-гов!», Сашко тоді р-раз! — і штовхнув мене в самісіньку кропиву.

А я навіть без майки був і на сонці трохи обгорів, а кропива густа! Прибігли хлопці, і вожата з ними. Каже Сашкові:

— Чемурако, ти що зробив? Чому ти завжди нам усе псуєш?

— Нехай він сам скаже! — відповів Чемурако і на мене показав.

А що я маю розповідати? І так все ясно було, що Чемурако мене в кропиву штовхнув, що тут було розповідати?

— Чому ти це зробив, Чемурако?

— Нічого я вам не скажу, не скажу і все. Нехай він сам!

— Ти ще й грубо відповідаєш! — обурилась вожата. — Мабуть, доведеться з тобою інакше поговорити.

Потім уже Дімко роздзвонив, що я йому в рюкзак свої речі поклав. Мені за це теж трохи перепало, зате Чемурака на три дні зі школи виключили: моя мама до директора ходила, у мене ж після тієї кропиви температура підвищилась, мама навіть боялася мене на вулицю випускати.

II. Доросла розмова (Діма)

Я прийшов до Сашка після уроків. Він сидів на підвіконні і дрімав. Він навіть не почув, як я увійшов.

— Про що ти думаєш?

— Я зараз не думаю, Дімо. Я просто дивлюся в одну точку.

— А... а, — сказав я. — Хочеш, підемо в кіно?

— Не хочу. І не поведься зі мною так, ніби я хворий.

— Я не поводжусь.

— Слухай, Дімко, якби я знав, що мене виключать, я б все одно примусив його лізти в кропиву.

Я нічого не міг на це відповісти, бо вся історія сталася через мене. Кость Янчук підсунув мені в рюкзак свої речі, а Сашко звелів за це Костеві лізти в кропиву. Кость запевняє, ніби Сашко його штовхнув, але раз Сашко говорить, що просто він йому звелів, а Кость сам з переляку поліз, то так воно й було.

Тепер Сашка на три дні виключили з школи. Якби Кость виключили з школи на три дні, він би від радості пицав, а Сашко дивиться в одну точку. Мені жаль Сашка, але йому про це не скажеш: образиться. Я вже знаю. Одного разу він грав у ножика і всадив ніж не в землю, а в ногу, і потім витягав лезо з ступні, і навіть не скрипився. Зате у мене фізіономія сама собою зморщилась, і я спитав:

— Тобі боляче, Сашю?

А він тоді од мене відвернувся і відповів:

— Не лізь до людини з жалістю!

— Дімко, — сказав раптом Сашко, — а ти знаєш, я ж нічогосінько в житті не вмю робити.

— Не вигадуй, — кажу я. — Як це так — нічого? Ну, а... а... ну, хто краще від тебе в класі у баскет грає?

— «А... а...», — невесело передражнив мене Сашко, — бачиш, нічого, крім баскета, ти не надумав. Але я не про це. В баскет кожен може... От знаєш, тато казав, що людина всяку справу повинна по-справжньому робити, але ще в людині мусить бути головне, без чого вона жити не може і в чому вона, тато сказав, в чому вона повністю виявиться. Розумієш, про що я?

Я кивнув головою, а Сашко заперечив:

— Неправда, так відразу не зрозумієш, я про це зна-

еш скільки вже думаю, а ще не розумію... От мама моя... Коли вона приїжджає, все вдома кращим стає. І мені хочеться, щоб вона завжди була вдома, варила смачні страви і робила гномів і дятлів із сухих галузок. Та я їй про це все одно не скажу. Вона ж не просто мама, вона хазяйка Мідної гори. Всі радять їй залишити експедиції і мене виховувати, бо я пшибайголова. Вона питає: ти справді хочеш, щоб я тебе за руку в школу водила? Я кажу: ні, хазяйко Мідної гори, йди в експедицію і знайди свій заповітний мінерал. А я вже постарався... От і постарався!

— Ми твоїй мамі нічого не напишемо.

— Не в тому річ, можете навіть написати, якщо Янчукові так дуже хочеться. Тільки чим я кращій від Костя?

— Це ти вже зовсім дурне говориш!

— Правда! В нього нема головного — і в мене нема. Якби було, не кричали б усі: «Чемурако, що ти за людина?»

Ніколи ще ми з Сашком про таке доросле не говорили. Ми завжди більше про футбол, про школу, ну, про все звичайне. А про головне — ні, про таке ми ще не говорили. У мене аж голова заболіла, так я задумався. Мозок ніби заворушився в голові. А Сашко зовсім сумний став, мовби й справді захворів. Тут я раптом згадав, що приніс йому зошит з домашніми творами. Нам учителька літератури часом дає таке завдання: написати про якийсь випадок, розповісти про хорошу людину. У Сашка це здорово виходить. Він як розпише! Він раз на історії про одного короля і про його походи почав розповідати. Ми слухали й думали, де це Чемурако все вичитав, — бо в підручнику такого не було. А вчитель раптом і каже:

— Чемурако, тобі слід би двійку поставити за те, що

ти вирішив нас усіх одурити своєю розповіддю, але дуже вже все правдоподібно ти вигадав! Скажи, в якому році була Грюнвальдська битва?

І не поставили Сашкові двійку. Кость тоді в'їдливо губу закопчив: мовляв Чемурако хитрий, йому все з рук спливає. А нехай би сам спробував таким хитрим бути — не вийде!

Ось я пригадав про зошит і про те, що вчителька сказала.

— Сашко! — я його за рукав тягну, а він все одно мовчить. — Чемурако, а нам сьогодні твір віддали, і Марія Петрівна сказала, що ти справжнє оповідання написав. Тільки ти чотири помилки зробив, тому тобі «трояк» виставили.

Сашко махнув рукою:

— Мені тепер все одно.

І в цю мить я таке придумав, що вже не міг ні хвилини в Сашка спдіти. Якби я навіть почув, що мене на Марс послають, попросив би почекаати, поки я задумане зроблю.

Я сказав:

— Що ж, тоді сиди і нудься, Чемурако, раз ти став таким кисляком. А я піду — робота є.

Я примчав додому, навіть не пообідав, і взявся переписувати Сашків твір — щоб без помилок. А потім склав папір вчетверо і пішов до редакції.

Ніколи б не подумав, що так страшно стукати у великі, оббиті шкірою двері. Якби це не для Сашка, я — признаюсь по правді — утік би.

Хвилини п'ять я стояв під дверима, поки наважився увійти. Бо дуже вже жаль було Сашка Чемурака, який сидів і дивився в одну точку і думав, що він не людина, а пуста місце.

Тому я й увійшов.

III. Чемурако із щитом (Сашко)

Погано бути виключеним. Здається, ніби тебе взагалі нема. Ніби тебе на щит поклали і вже навіть забули трохи, що ти існував.

Правда, Діма не забув. Дивак, він вважає себе в усюму винним. Смішний, якби на його місці був хтось інший, хіба я вибачив би Костеві? Річ не в тому, хто зробив і з ким зробили, а в тому, що підлість була.

Тільки тепер уже не варто про це думати. Я про це думав, коли мене виключили.

Іноді мені дуже хотілося, щоб було три вихідних підряд, щоб не треба було сидіти на уроках. Знаходив безліч справ, які необхідно зробити: проявити плівку, зашити футбольний м'яч, полагодити спінінг. І здається, що з цим можна впоратись тільки тоді, коли не підеш до школи.

Звичайно, колись мені ще схочеться, щоб було три неділі підряд, але коли я був виключений, я не міг чомусь проявляти плівку. Я думав про школу. Може, це тому, що не можна було йти туди. Справді, завжди мені найбільше хочеться робити те, що не дозволяють...

За три дні я звик пізніше вставати, і в суботу мало не проспав. Страшенно не хотілося вставати зранку.

У трамваї я відразу купив квиток і не стрибнув на ходу, хоч потім і довелось вертатися вгору. Я дійшов до провулка і раптом побачив Костеву спину. Спина була противна, кругла, затянута в синю теніску, а довге Костеве волосся лягало на комірець, і така мене злість раптом узяла! Він же три дні потихеньку радів: ага, а все-таки Дімка ніс мої черевики! Ага, а Чемурако не має права сісти за парту! І думав, напевно, що знову, може, зробить підлість, а покарають когось іншого.

І тоді я повернув геть від школи. Я не міг піти і сісти за парту, і щоб ззаду, за моєю спиною, сопів Кость.

Цього разу я не взяв у трамваї квитка, бо не було копійок, і доїхав до Личаківської, а звідти пішки рушив до Винниківського лісу.

У нас у вересні дуже тепло, немов улітку. Я пішов до лісу, хоч нічого там було тепер робити. Тато каже: гриб любити, щоб його до полудня шукали; та й дощу давно не було — які ж гриби? Але я все одно пішов і не жалкував, бо в лісі у вересні гарно, тихо і прозоро.

Я згайшов пеньок, схожий на маленьку фортецю, мабуть, саме такі будували в середньовіччі.

Хазяйка Мідної гори дуже б зраділа цій знахідці і навіть запропонувала б викорчувати і перенести додому. У нас вдома справжній музей із усяких дивовижних коренів, гілочок, колекцій метеликів, гербаріїв і, звичайно, мінералів.

Я маму часто називаю хазяйкою Мідної гори, це не я придумав, це тато, але мені подобається, і я звик до цього імені.

Думаючи про маму, я раптом зрозумів, що треба було йти до школи, а не до лісу. Навіть коли б у класі ще один Кость з'явився. Хоч би як там було, до школи однаково треба ж було колись повернутися. І потім, якщо поррахувати все інше, крім кропиви: і димову завісу, і прогулянку по шкільному даху, — то треба ж було зі мною щось зробити, не могли ж мені за це грамоту видати!

Звичайно, за прогул мені знову перепаде. Доведеться сказати, що забув, на скільки днів мене виключили.

Так я вирішив і взяв портфель, набитий усякими галузками, і пішов з лісу. Я йшов по дорозі і думав: «Ну що ти за людина, Чемурако?»

Вдома на мене чекав мамин лист. Від листа не стало

веселіше, бо у мами трапилась прикрість. Вона думала, що знайшла важливий мінерал, але аналіз і дослідження не підтвердили маминого припущення. Мама просила, щоб я написав їй веселого листа, вигадав якусь смішну історію: «У тебе здорово виходить — вигадувати історію!»

У понеділок зранку я бігав кидати листа на вокзал, просто в скриньку на поштовому вагоні. Так лист до мами скоріше дійде. Смішної історії я не міг вигадати, я написав про себе і про Костя, тільки не признався, що це я і Кость.

Хочу знати, як мама скаже, — треба було Костя в кропиву заганяти чи ні? Я знаю: такого взагалі може й не слід робити, але все ж таки — треба було чи ні?

Я прибіг разом із дзвінком, добре, хоч вчитель ще не зайшов у клас. Я боявся: зараз хлопці почнуть про щось розпитувати і стануть жаліти мене, як Дімка. Але все було в нормі.

Хтось мене запитав:

— Задачу розв'язав? Дай гляну!

Я став шукати зошит і раптом побачив, що в портфелі сухі галузки з лісу: я забув узяти зошити і підручники, все було тільки суботнє.

І тут Кость хихикнув і сказав:

— Де вже там Чемурако про задачі думатиме! Він тепер у нас письменник, велика людина!

Я нічого не зрозумів, думаю: ну й конячі у Костя жарти! Але мені не до нього було, я звернувся до Діми:

— Дай у темні задачу — скатати треба!

Дімка дав, я став переписувати задачу в зошит з німецької, тільки з другого кінця.

Янчук знову хихикнув:

— Чемурако, а ти підсунь Івану Тимофійовичу своє оповідання, він почне читати і забуде про задачу!

Тут у клас увійшов Іван Тимофійович. Сховавшись за Дімчину спину, я кінчав писати, а Іван Тимофійович підвівся, по класу пройшов і каже:

— Ну, шановний новелісте, може, ви і в геометрії щось тямите? Ідіть до дошки і поясніть, як робили домашнє завдання! Чемурако, ти що ж, не хочеш відповідати?

Тільки тепер я зрозумів, що це до мене звертались — «шановний новелісте», але чому мене так прозвали? Загадка!

Іван Тимофійович здорово ганяв мене, довелось не тільки задачу розв'язувати, а доводити якусь теорему.

Сівши на місце, я побачив на парті записку від Дімки: «Ти нічого не знаєш?»

Я прошепотів: «Ні, а що сталося?»

— Чемурако, не розмовляй! — почув я голос учителя. — Зараз ти всього лише школяр на уроці, а новелістом будеш потім!

— Чому ви мене так називаєте? Ніякий я не новеліст.

Кость Янчук засміявся:

— Скромність прикрашає людину! А це що таке? — І на мою парту лягла газета. Я дивився і очам своїм не вірив: на четвертій сторінці вгорі стояло моє прізвище — О. Чемурако, і великими жирними літерами назва мого домашнього твору: «Дорога до вершини». Звідки вони його добули?

— Чемурако! Не займайся, будь ласка, сторонніми справами!

Але я не міг не займатись. Хто б відклав газету, де несподівано, без відома людини, надруковане її власне прізвище, де над домашнім твором стоїть: «Оповідання»?

Взагалі вони усе переплутали, це не оповідання, це

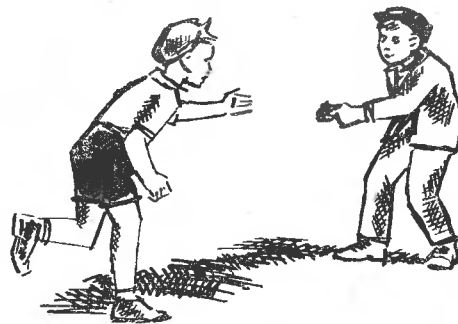
справді так і було, я ані слова не вигадав, написав, як мені розповів тато.

Колись хазяйка Мідної гори пішла з альпіністами на Памір. Мороз був такий, що вода в чайнику відразу замерзала, альпеншток ковзав по льоду. Тільки четверо — троє мужчин і моя мама — відважились покинути останню стоянку і рушили до вершини. Вони йшли, і раптом передній відсахнувся, майже втрачаючи рівновагу: перед ними стояв ведмідь. Він стояв, піднісши вгору одну лапу, напівприсівши, немов збирався напасти на втомлених, знесилених людей. І тут несподівано вперед вийшла моя мама, хазяйка Мідної гори, і вдарила ведмедя альпенштоком. І тоді всі почули прозорий, крижаний дзвін: ведмідь був мертвий, він замерз тут, на величезній висоті. Неначе навмисне прийшов умерти високо в гори.

Я читав свою надруковану розповідь про це, і мої власні слова здавались мені якимись дивними, ніби не я писав, не я над цим думав, а вперше ось тільки в газеті побачив.

— Що ж — сказав учитель, — раз ти вже не можеш відірватись од свого власного твору, то читай вголос для всіх. Тільки — ні, не ти, не ти, Чемурако, в тебе дикція погана... Радченко, ти читай!

Діма простягнув руку по газету, чомусь дуже винувато, спідлоба поглянувши на мене.



ГАМАНЕЦЬ

I

— Віддай! Ну, Птичкін, оддай!

Маленький, напорощений, як розгніване кошеня, Вітя Непосида аж спітнів, намагаючись наздогнати Птичкіна.

А Птичкін, голосно сміючись, невтомно бігав по подвір'ю, на мить спинявся, підкидаючи в долонях новенький шкіряний гаманець, і гукав:

— А ти наздожени — я й віддам! — і знову кидався бігти.

— Ну, Птичкін, одда-ай, Птичкін, тебе ж як людину просять, а ти...

Від безсилля і образи у Вітьчипному голосі щось ніби тріснуло, і хлонець мимоволі схлипнув.

— М-мумочка! — насмішкувато процідив Птичкін. —

Чом же ти такий слабенький вродився? Ну, на, бери вже, бери!

Птичкін простягнув до Вітьки руку, але тільки-но той підійшов, Птичкін підкинув гаманець високо вгору:

— Ха-ха-ха! Полетів твій гаманець, крильця в нього вирости!

Вітя мовчки підняв з землі забруднений гаманець:

— Собака ти, Птичкін, от ти хто!

— Ну, ну! — обурився Птичкін. — Спробуй повтори — будеш зуби збирати!

— А ти... ти... От я на тебе Акбара випущу, тоді побачимо, хто зуби збиратиме! — і Вітька зептяжно засміявся, уявивши, як Птичкін тікатиме від Акбара.

— Ану тебе! — раптом втратив Птичкін інтерес до Віті і пішов геть, насвистуючи якусь веселу пісеньку. Птичкін завжди тільки свистів, бо слів не вмів запам'ятати. Та йому цього й не хотілось. Досить уже того, що доводилося зубрити напам'ять вірші, англійські слова й історичні дати.

Історичні дати — це було найгірше. Птичкін сидів за столом, підібгавши під себе ліву ногу, і важко ворухив губами:

— Договір Олега з греками був... договір Олега з греками був...

Він сам від себе закрит долонею сторінку в підручнику і щосили намагався пригадати, коли все ж таки був договір Олега з греками.

Птичкін уявляв князя в шоломі і греків, страшенно схожих на тих, що їх бачив він у фільмі про Одиссея, вони, звичайно, як Одиссей, намагалися схитрувати, але Олег розумів їхні хитрощі і суворо дивився на греків з-під важкого шолома. Це було давно, страшенно давно, але коли саме, Птичкін не міг пригадати.

— Ех, — зітхнув хлопець, — дірява голова!

Він поволі, ніби боячись, що хтось зловить його на цьому вчинку, зсунув з книжки руку:

— У 911... 911... 911...

З кухні в кімнату ввійшла мама.

— Винеси сміття, Шурко, і будемо вечеряти.

Шурко невдоволено промимрив щось, сповз із стільця і рушив виконувати мамине прохання. Перед вхідними дверима він побачив маму Непосиди. Мама Непосиди не була схожа на себе. Обличчя її витягнулось, якимось навіть перекошилось, аж Шурко зачудовано хмикнув.

— А, ти вдома! — голосно сказала вона. — А мама твоя є?

— Є, — сказав Птичкін. — Ми зараз будемо вечеряти.

— Мене зовсім не цікавить, чим ви збираєтесь займатись! — вибухнула Вітьчина мама. — Поверни негайно гроші! Куди ти їх подів?

З-за Шуркового плеча виглянула мама. Вона була маленька, ще трохи — і Шурко стане вищий за неї, ніби він дорослий, а вона школярка.

— Зайдіть, будь ласка, до кімнати, — попросила мама своїм звичайним тихим голосом. — Які гроші? Про що тут мова?

— У гаманці були гроші. І вони зникли. Три карбованці. Де ти їх подів, хулігане?

Шурко мовчав. Така вже в нього була звичка: мовчати, коли дорослі кричать.

— Поясніть, будь ласка, — ще тихіше попросила мама. — Я нічого не можу зрозуміти.

— Що тут розуміти! Вітя взяв гаманець, новенький гаманець, такий, знаєте, кашкетик, він хотів показати хлопцям цей гаманець, а ваш син відібрав од нього гаманець, силоміць відняв, а коли віддав, то грошей там не було.

— Добре, — ледь чутно мовила мама, і на щоках її

виступили дві круглі рожеві плями,— я поговорю з своїм сином, і... і якщо він узяв ці гроші, то він сьогодні ж їх вам поверне.

— Ну от,— замкнувши двері, мовила мама,— спершу були розбиті вікна, бійки з хлопчачками, вибух у класі і ще багато іншого... А тепер — гроші... Вкрадені гроші! Піди знайди їх і віднеси, чуєш?

— Я не брав! — похмуро, не дивлячись на матір, відповів Птичкін.— Щоб мені здохнути, коли я їх брав! Звідки я знаю, де вони!

Мама не запитала, де він вчиться так говорити: щоб мені здохнути! — вона тільки зітхнула:

— Спробуй все-таки знайти.

А потім відвернулася, зітерла з брови щось невидиме і пішла знову на кухню. Звідти смачно пахло підсмаженою картоплею і салом, але Шурко не пішов вечеряти. Він сів на стілець і вперто, до скрипу, зціпив зуби.

— Договір Олега з греками був підписаний 911 року,— голосно сказав Шурко і ще раз зціпив зуби.

II

Ще не стемніло, а всі хлопці в дворі вже знали про пригоду з гаманцем.

— Ой ти ж! — сказав, присвиснувши, Олег.— І ти навіть не запрямитив, як він їх звідти витяг? Ну й спритний Птичкін!

— Це він двадцять разів зможе подивитись «Чапаєва»! — позаздрив Мишко.

— Дурні! — розсердився на них Марко.— Тут крадіжка, а вони про кіно!

Тільки Санько мовчав. Він стояв, заклавши руки в кишені, й уважно дивився на Вітьку. Так уважно, ніби

ніколи досі не бачив плосконосого Вітьчиного обличчя.

Вітька сидів на лавці, біля його ніг лежав Акбар, поклавши на широкі лани велику квадратну голову. Акбар мав три золоті медалі, і Вітька пишався ними, ніби це йому дали на виставці медаль, а не псу Акбару.

— А нащо ти брав з дому гаманець? — раптом запитав Санько.

— Чого ти причепився? — спалахнув раптом Вітя.— Я ж усе розповідав...

— Того я причепився, що ти брешеш! Не брав Птичкін у тебе грошей, нащо йому твої погані гроші з твого поганого гаманця!

— Дурень! — тоненько скрикнув Вітя.— То я що ж, по-твоєму, сам у себе гроші вкрав?

— Не знаю, де гроші поділились, та тільки не міг їх Птичкін узяти!

Птичкін дивився на них крізь вікно на третьому поверсі і здогадувався, що говорять про гаманець. На столі лежала розгорнута книжка, на все життя, мабуть, зятимив Птичкін, що договір Олега з греками був підписаний 911 року, але нічого більше не лізло в голову.

Птичкін почував потилицю, подумав, ще раз почував потилицю, щось сказав сам до себе, а потім відчинив шафу і витяг коробку від черевиків, де лежали всякі його скарби: старий складаний ніжик, цвяхи, шматок пемзи, крейда, якісь залізячки і клешня краба. Шурко поніпнорив у коробці, витяг щось і заховав до кишені. А потім вийшов з кімнати, тихо відчинив вхідні двері і пішов униз, на другий поверх, де жив Вітя, його батьки і пес Акбар.

— Хто там?

— Я. Птичкін Шура.

— Ну? Знайшов гроші? — Вітьчина мама стояла на порозі, а Шурко напроти неї.

— Ага. Знайшов,— і Шурко простягнув їй маленький шакуночок.

Вітьчина мама підозріло подивилась на Шурка:

— Всі тут?

Але Птичкін не відповів. Він присвиснув, сів на поруччя і вітром сковзнув униз.

— Все! — гукнув Шурко у двір, не наближаючись до гурту. — Можеш заспокоїтись: я вже віддав твоїй мамі гроші!

— Що, Санько, дарма старався? — зловтішно усмінувся Вітя.

— Лопух ти, — процідив Санько.

III

Через тиждень, здавалося, ніхто вже й не пам'ятав про цю історію. Привітно всміхалася Шурковій мамі при зустрічі мама Віті, а Шуркова їй у відповідь ввічливо бажала доброго дня. Хлопці в дворі грали в м'яча і в хокей на траві, використовуючи замість шайби консервні бляшанки, і охоче погоджувалися прогулятися із медальюстом Акбаром уздовж вулиці. Тоді на них заздро дивились усі перехожі дітлахи. А Акбар гордо подзвонював медалями і ні на кого не звертав уваги.

І сам Шурко ніби все забув. Тільки ходив якийсь трохи похмурий, тихий і вже не намагався робити хімічні досліди з сірниками у класі. Мама відгортала з-над його лоба густий чуб і казала:

— Постригти тебе треба... Ти чому такий тихий?

— Сам не знаю. Я нормальний,— відповідав Шурко, обережно намагаючись відсторонитись од матері.

І раптом історія з гаманцем знову виплила, як тріска з виру.

Вітя Непосида програв Санькові порцію морозива: він сказав, що зможе стрибнути з парашутом з вишки в міському парку, але, звичайно, не стрибнув — в останню мить виявилось, що він сьогодні не у формі, — і хотів перенести стрибок на інший день, але Санько не погоджувався, і Вітя, зітхаючи і скаржачись: «Хіба ж ти людина? Тебе ж просять, а ти...» — почав вивертати кишені. Морозиво мусило бути велике, в шоколаді, «ленінградське ескімо», на це треба було двадцять дві копійки, а у Вітьки було тільки п'ять.

Тоді Санько порадив:

— А ти в підкладці пошукай! В кишені ж дірка, правда? У мене завжди все в підкладці!

Вітька поворушив рукою під підкладкою, а потім витяг руку, розтулив долоню — на долоні лежали гроші, три карбованці, новенькі, тільки ледь зім'яті три карбованці.

— З... з... з... відки вони? — пробурмотів Вітька і раптом зблід.

Санько опам'ятався першим:

— Ось! Ось тобі гроші! Ті самі, що Шурко... що тоді пропали!

Він вхопив Вітьку за барки:

— Ну, ти, тепер тобі ясно?

Вітька спробував захиститись:

— А ти доведи, що це ті ж! А може, це інші, може, це зовсім інші!

— Ще чого! Буду я доводити! Сам знаєш, що ті, сам же знаєш! Випали тоді з гаманця — і все!

— Ага, а які ж тоді він віддав мамі? Які? А, не знаєш? Значить, це не ті! — упирався Вітя.

— Ну, годі вже тобі! Крутишся, як лисячий хвіст! — Санько за звичкою, від якої його ніяк не могла відучити мама, сплюнув. — Неси гроші! Птичкіну!

Вітька похмуро дивився в землю і раптом запобігливо всміхнувся:

— Саню, Санько, а... а... нащо Птичкіну? Все одно Птичкін віддав — і все. А ми б морозива, Сань? Ніхто ж не знає, Са-а-а...

— У-у, ти! — Санько гидливо скривився, немов розчавив гусінь пальцем. — У! Вбити тебе мало!

— Не чіпай! Не чіпай мене! Я мамі... Я Акбара! — заверещав Вітька і кинувся щосили навтьокі, через щойно скопані клумби і вогкі доріжки парку.

Світ для Вітьки потьмарився, ніби його примусили дивитися крізь задимлене скло. А що, коли Санько скаже Шуркові? Ну звичайно, скаже! Треба віддати... Тільки не зараз. Завтра вранці. Тільки не зараз... А що, коли Санько піде до його, Вітьчиної, мамі? Ні, не піде! А що, коли піде?

— Морозиво, морозиво! Ескімо, шоколадне, пломбір! — співучим голосом вабила дівчина в білому халаті. — Морозиво!

Вітька — ніби смола під ногами — не міг зрушити з місця. Одну порцію, ну що тут такого, тільки одну порцію. І яке їм усім діло? Подумаєш, тільки одну порцію. Долоня Вітьчина спитніла, як у спеку. Він уже зробив крок до продавщиці, але раптом у його вухах зазвучало Санькове:

— У-у-у, ти! — і він знову кинувся бігти, немовби й справді Санько переслідував його по п'ятах.

IV

— Птичкін, чуєш, Птичкін?

— Чого тобі? — Шурко подивився на Вітю, як на надокучливу муху.

Положливо озируючись і тягнучи за собою Акбара, — з Акбаром він почував себе трохи певніше, — Вітька зашепотів:

— Птичкін, ходи сюди.

— А!

— Птичкін, чекай! Ну, тебе ж як людину просять. На, візьми. Це... це... ті... ти ж свої віддав, Птичкін, правда? А це... Вони в підкладці були. Знайшлись. На, Птичкін!

Гроші були зім'яті, якісь липкі, вогкі, і Шуркові раптом не схотілося їх брати.

— А! Котись ти! — видідив Шурко і пішов геть.

Вітька злякався: як же це, як? Санько ж нізащо не повірить, що Птичкін сам не схотів брати.

— Ні, не йди! Стій! Птичкін, мене Санько вб'є, якщо я не віддам! Він сказав... Він ще тоді сказав, що ти не брав, візьми, Птичкін! — Вітька скривився, його м'які губи ніби розпливлися по обличчю. — Візьми, тільки ти — мамі моїй, Птичкін, не розповідай, Птичкін, мамі моїй...

— Що? — Шурко дивився на Вітьку, ніби той був вісником щастя: — Ти це правду — про Санька? Він так і казав, що я не брав, правда? А звідки він знав?

— Правда. Сам від себе... Тільки ти мамі моїй...

Але Птичкін не слухав його. Насвистуючи неймовірно веселу мелодію, він рушив кудись із двору.



ВУНДЕРКІНД

Цілий місяць у нас удома всі ходять навшиньки, розмовляючи пошепки, і навіть телевізор мама заборонила вмикати: Тоник готується до концерту.

Якось я вчив вірша. Хороший був вірш, тільки я його запам'ятати ніяк не міг. Зубрив, зубрив, аж поки мама не сказала:

— Льоню, зараз же перестань бубоніти. Ти заважаєш Тонику.

Якщо по правді, то це Тоник мені заважав. Двійку поки що я одержав. Мама подивилась у щоденник і почала сварити:

— Так я і знала, що ти щось утнеш, ледарю!

Я мовчав, бо й що скажеш? Двійка — це як-не-як двійка! Тільки ж мама сама звеліла:

— Не бубони. Тоник грає!

То-ник. Його чомусь називають вундеркіндом. Мені це словечко страшенно не подобається. Схоже на висохлого жука: вуп-дер-кінд. Язика зламаєш, поки вимовиш.

Генка Білозуб вважає, що це означає просто «мазунчик». Так він Тонику і сказав. Розгнівався тоді Тоник — Генку дурнем назвав і пояснив, що вундеркінд — дуже розумний, обдарований, талановитий хлопчик. І порадив Генці, якщо не вірить, заглянути в «Словник іноземних слів».

Та що б те слово не означало, а вундеркіндом бути дуже нудно. Навіть за два футбольні м'ячі і д'Артаньянову шпагу на додачу не погодився б я стати вундеркіндом.

Тоник завжди чистенький, до нього доторкнутися боляко. Комірці біленькі, волосся зачесане — ніяких тобі вихорів нема. І черевики не треба щотижня до шевця носити, як мої. Руки він навіть без потреби сто разів на день миє і маминою пілочкою нігті надраює. Мама йому дозволила. А найгірше — ціліснітькими днями грає і знати нічого не хоче, крім музики. Я з ним не можу дружити, хоч він мені й брат.

А з хлопцями з нашого класу з усіма дружу. Вони до мене щодня приходять. Підлогу я сам патираю, і даремно мама скаржиться:

— Бруду твої хлопці понаносили.

У Тоника друзів нема, зате у нього є власний куток у кімнаті, і він мені не дозволяє там бавитись. І каже, що колись матиме власний кабінет. На підлозі там лежатиме килим, у кутку Тоник хоче поставити великий рояль і портрет Чайковського на стіні повісити. Нехай собі. Я краще куплю моторолер і поїду далеко, може, в Карпати, де смереки і дві Тиси — Чорна і Біла. Спо-

добається — залишусь, працюватиму лісорубом. І якщо Тоник приїде до нас з концертом, не признаюся, що він мій брат. Хоч би він став знаменитим і лауреатом усіх премій. Всі наші знайомі кажуть, що так і буде. Мама Тоником пишається. На свята гості у нас обов'язково слухають, як він грає. А потім їдять салату й інші смачні страви і причмокують:

— Ваш син чудово грає!

— Яка смачна у вас салата!

Мені тоді чомусь стає дуже смішно...

— Не заводьте голосних розмов і ігор, — попереджає в будні мама усіх моїх товаришів. — У Тоника складна концертна програма!

Тоник хоче грати на концерті найкраще. І даремно якийсь там Марко Терещенко вирішив виступати з такою ж складною програмою. Тоникова скрипка все одно звучатиме краще: Тоник ціліснінькими днями водить смічком по струнах. І якщо він на мить перестає грати і починає прислухатись до наших розмов або просить у мене почитати книжку, то мама йому каже:

— Тоніку, любий, а як у тебе справи з третьою частиною сонати?

І Тоник знову береться за скрипку, навіть не зітхнувши. Я розумію: це добре, коли людина так трудиться, але ж ніхто на світі не міг би цілими днями грати, наприклад, у футбол. Заплутане усе це. Запитаю у тата, якщо не забуду.

Коли я довідався, що завтра, нарешті, концерт, я спочатку зрадив. Не витягатиме тепер мій брат із скрипки свої нудні гами. І телевизор можна буде подивитись.

Але потім виявилось, що мені доведеться йти слухати Тоника. Генку Білозуба не дозволили запросити, і я зовсім засмутився.

— Що твій Генка розуміє в музиці! — зневажливо скрикнув мій брат.

Якби не те, що він ішов на концерт, я б йому здорово дав. Нехай не кривиться. Подумаші — вундеркінд!

У першому ряді сидіти нудно. Зовсім не видно, що діється в залі. Я потихеньку витяг з маминої торбинки цукерки. Але мама негайно відібрала: це для Тоника.

Добре татові: у нього якась парада, і він не міг піти на концерт.

Спочатку грали піаністи. В однієї дівчинки було кучеряве волосся і червона стьожка в кучерях. Дівчиськові підклали подушечку на стілець — таке воно було мале.

Потім сказали:

— Виступає Антон Шевчук.

Тоник вийшов, вклонився, почав настроювати скрипку. Він грав довго, жодного разу не помилився, нічого не забув. Мама весь час стискала пальцями торбинку. Мені було соромно, що я такий поганий (значить, мама правильно казала), тільки хвилюватися ніяк не міг, хоч дуже старався.

Тоник вклонявся кілька разів, але йому не дуже аплодували, і він став раптом зовсім маленький на великій естраді, і скрипка його жалібно обвисла в руці. Невже їй теж треба, щоб довго аплодували?

Хтось поруч сказав:

— Цей малий — справжнісінький автомат.

Може, це була й правда, але мені кисло стало. Кому ж захочеться, щоб власного брата автоматом обзивали. Ну, нехай вундеркінд, але ж не автомат!

А на естраді стояв уже інший хлопчик. Він усміхався, і чорний чуб у нього розкуйовдився. Я ніколи не дослухався, що Тоник грає. Але зараз чомусь почав слухати. Навіть на уроці географії я не сидів так тихо. Мені раптом здалося, що я в Карпатах, де є смереки, і хлопці,

схожі ось на цього скрипаля, сплавляють по Тисі плоти. Я навіть чув, як шуміла ріка і співали на березі дівчата.

Потім я дуже голосно плескав у долоні і кричав з усіма «браво».

По дорозі додому мама твердила, що Тоник грав, як справжній музикант, не те що Терещенко. І при цьому гнівно поглядала на мене. Врешті я здогадався, що аплодував саме Маркові.

А сам Тоник мовчав, не вимовив ані словечка. З-під шапки у нього стирчало пір'їнкою волосся, і шнурок на черевічку розв'язався, але він не помічав цього.

Я теж мовчав, розмахував маминою торбинкою — мама несла скрипку і ноти. У торбинці лежали цукерки «Алеко», але мені зовсім не хотілось цукерок. Ніколи б не подумав, що після концертів стає так сумно.

Квіти, які мама приготувала для Тоника, похплювали над столом прив'ялі голівки. Мама пішла до тата в іншу кімнату, голосно грюкнувши дверима. Ми з Тоником залишилися вдвох.

Я дивився на Тоника і думав, що зміг би побороти його однією рукою, хоч він і старший на два роки. Мені стало жаль брата, і я сказав йому про шнурок на черевічку. Тонько — от дивак! — замість того, щоб зав'язати шнурок, раптом — одвернувся від мене і заплакав голосно і жалібно, як малий, шморгав носом і тер ніс рукою, а не носовиком.

«Може, він не такий уже й вундеркінд», — вирішив я і промовив уголос:

— Не реви, Тонько, підемо завтра з тобою на футбол. Хочеш?



НАЙВИЩА В СВІТІ ГОРА

Мороз був дуже міцний, і навіть ескімо перестали продавати. Тому Валерик задовольнявся бурульками; від них язик поколювало і ставало холодно в горлі, зате їх було доскочу.

Отож Валерик смоктав бурульку і спостерігав, як Вітька і Дімка виписували на льоду вісімки гострими, блискучими ковзанами. Смузка льоду в дворі була вузька, навіть двом там не вистачало місця. Хлопці ставали на лід по черзі, а Валерик терпляче чекав, коли їм надокучать ці вправи. Але хлопчачки і не думали поступатись місцем, вони удавали, ніби зовсім не помічають Валерки, і все писали та писали вісімки.

Валерик був людиною гордою і просити ніколи не вмів. Тому він тільки сказав:

— Я теж можу так зробити.

Йому не відповіли, і хлопчик повторив, насупивши брови:

— Я теж можу написати вісім!

— Брись, шпінгалете, — зневажливо кинув Вітька. Валерик обурився. «Шпінгалет» — це звучало дуже прикро і образливо, і треба було відповісти. Валерка сміливо ступив уперед:

— Ти сам іди! Хіба це твій лід?

— Кому сказано — брись!? — грізно рушив на Валерка Вітя.

У сварку втрутився Діма. Він злегка, по-змовницьки підштовхнув Вітю ліктем і сказав малому:

— Вісімка — це кожен вмис! А от з гори по льоду з'їдеш?

Правду сказати, Валеріку навіть просто стояти на ковзанах було не дуже легко, не те що виписувати вісімки, та ще й з гори спускатись. Але признатись у цьому він не міг. І тому сказав, ступивши ще один крок:

— Якщо хочеш знати, я можу з найвищої в світі гори з'їхати вниз. Ясно?

— Тут Родос, тут скачи!

— Який Родос? — здивувався малий, який твердо знав, що їх вулиця зветься зовсім інакше.

— Це таке прислів'я, шпінгалете, — зверху сказав Дімка, не пояснюючи, що це прислів'я він сам лише вчора почув від брата і теж дивувався: «Який Родос?» — Означає: не хвалісь, а показуй, що вмієш! Стародавні греки так казали.

Про греків Валерик вирішив уже не розпитувати. Він зважувався на сміливий вчинок, і робити це було дуже важко. Хлопчик не знав, що зважуватись на сміливий вчинок навіть дорослим важко, а йому не сповнилося ще й семи, і плечі у нього були вузьенькі, а вуха стирчали з-під хутряної шапки рожеві, як промокашка, і ноги ще не зовсім твердо стояли на ковзанах. І все ж Валерик зважився:

— Ходімо до цирку, там с гора, і я з'їду вниз!

— Ха-ха!

— Не вірите? Хочете... хочете, об заклад поб'ємось? Не з'їду — ножика з двома лезами віддам!

Дімка зовсім не хотів іти до цирку, де велика гора. Він збирався додому — вдома лежала модель планера, над якою ще треба було працювати, і недочитана книжка про Робінзона Крузо, і нерозв'язана задача з арифметики.

Але, підморгнувши Віті, він погодився:

— Ходімо! Тільки... знаєш, ти йди вперед, а ми з Вітькою пізніше прийдемо. Мені треба дещо зробити. Ну, згода? Тоді котись!

Валерик пішов, ковзани на ногах дзенькали об тротуарні плити. Може, коли б на тротуарі лежав сніг, іти було б легше, але сніг згорнули у високі гірки біля самого бруку, і під'їздила машина, що сама згортала сніг, збирала снігові копиці і їхала далі. Валерик не звертав сьогодні уваги на цю цікаву машину: він думав тільки, як ступити, щоб ноги не підвертались і не чіплялись одна за одну.

Та найстрашніше було попереду: слизька, крута гора, з неї вихором злітали дитлахи на санчатах, на ковзанах, на портфелях і просто на підшвах, і всім це вдавалося зовсім легко.

— З дороги, курячі ноги! — гукнули малому збоку, поки він видряпувався на гору.

Врешті Валерик одважився: він щосили заплющив очі і відштовхнувся ногами од землі, ніби збирався стрибнути в пекучо-холодну воду з вишки...

Дімка саме дочитував книгу до того місця, де Робінзон помітив на піску таємничі сліди, коли у двері постукали. Дімка краєм вуха вловив чийсь стривожений голос, і потім мама запитала:

— Дімо, ти часом не знаєш, де Валерик? Мати його з роботи прийшла, шукає скрізь...

Спершу він не зрозумів і, все ще думаючи про таємничі сліди на піску, запитав:

— Хіба його нема вдома? Ми ж давно...

І раптом Дімка відчув, як у нього почервоніли, аж запекли, щоки. Він ковтнув слину і сказав:

— Н-не знаю. Я-а не знаю.

Зайшла Валерикова мама, похитала стурбовано головою:

— І Вітя не знає. Де ж він міг подітися? Біда мені з ним.

Обидві матері ще у коридорі говорили схвильовано і швидко, потім двері замкнулись, голосно клацнувши замком. Дімка глянув у вікно — вже починало сутеніти, сірий туман прослизнув у провулок. Щоки Дімчині знову ніби хтось кип'ятком ошпарив. Він кинувся в коридор, швидко і безладно відшукуючи шапку, і, не застібнувши пальта, гукнув уже ві сходів:

— Я зараз, мам! Я до Віті!

Діма біг щодуху вулицею вниз, до цирку, де була «найвища в світі гора». «Ну хто ж знав, що він справді туди піде! Я думав: втече до хати і носа не вистромить. От шпінгалет...»

На горі темні, нечіткі уже в ранніх зимових сутінках постаті були страшенно схожі одна на одну, і Дімка довго, дуже довго відшукував поглядом і боявся не помітити між ними Валерика. А той саме вибирався на гору, схилиючись і чіпляючись руками за сніг, і усе зводив голову, ніби теж відшукував когось.

— Вале-еріку! — покликав Діма.

Малий почув і підійшов зовсім близько. Дімка подумав, що він зараз запитає, чому вони так довго не приходили, і не знав, як відповісти, але малий не за-

питав. Він тільки вітхнув важко, ніби схлипнув, і сказав:

— Ну, дивись.

І Дімка не встиг і слова вимовити, а Валерик уже нахилився вперед і помчав з гори аж до самого низу і звідти махнув Дімці маленькою рукою. Дімка збіг з гори, ухопив його за обидва вуха:

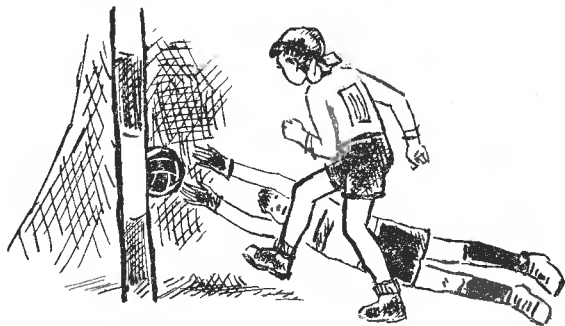
— Здорово! Ех ти, шпінгалете! Ну й здорово!

Малий зовсім не образився, він відчув, що цього разу в «шпінгалеті» не було нічого образливого. Він сказав гордо:

— Я так сто разів можу!

Біля свого під'їзду вони зустріли Валерикову матір. Дімка підштовхнув до неї мокрого від снігу, тепер уже зляканого — ну і перепаде! — Валерика і сказав:

— Ось... знайшовся! — і притьмом утік геть, голосно вистукуючи ногами по сходах.



ЗАПАСНИЙ ГРАВЕЦЬ

1

Правду кажучи, Маріанна ніби й не заважала. Просто мовчки сиділа на бумі і дивилась, як ми тренуємося. Але щось із нами дивно починало коїтись, коли це дівчисько вмощувалося на бумі, звисивши вниз ноги і прицілившись у сітку примруженими очима. Ми тоді бігали так, немов під п'ятами трава горіла, — палітали на бідолашний м'яч, як на лютого ворога.

Хлопцям не хотілося, щоб вона сиділа і дивилась. Валерик Ляхов сказав:

— Ну, Анко, досить. Цілий тиждень ти на бумі сиділа, а тепер знайди собі інше місце! Ясно?

Ми всі у класі називали її просто Анка. Маріанна — це їй зовсім не пасувало. Маріанна — ну, це, мабуть, гарна чорноока дівчина. А в Анки довгі, як у хлопчиська,

ноги, коротка спідничка і коротке волосся. Очі вона завжди трохи примружує, неначе весь час на сонце дивиться. І тому ніяк не можна зрозуміти, якого вони в неї кольору...

Коли Валерик їй так сказав, вона стенула плечима і вчепилась пальцями в дерев'яний бум, аж кісточки побілили:

— Ні, не ясно! І взагалі... хлопці, візьміть мене у свою «Комету»!

— Ха! Хо! Го! — ми сміялися на різні голоси, але всі разом. — Дівчисько на футбольному полі?!

Маріанна потягла мене за рукав:

— Та я серйозно, без смішків, капітане! Візьміть мене у команду!

— Та що ти, Анко! Дівчат на рибалку й то не беруть!

— Чому?

— Та так! Не беруть і годі. Улову, кажуть, не буде.

— Це точно! Дівчата не приносять щастя, — підтвердив Валерка Ляхов. — Гіпноз, розумієш?

— Дурниці, — махнула рукою Маріанна. — Я можу забити гол не гірше від Веселовського.

— Верзеш таке! — обурився Валерик і смикнув Маріанну за руку, немов збирався стягнути її з буми.

— Правильно! — кивнула головою Маріанна. — Хіба ж ви інакше умієте? Усі проблеми — кулаками!

Ми всі разом почали сперечатися, тільки Андрій Веселовський мовчав. Він стояв осторонь, немовби й не чув нічого, і бавився м'ячем.

Маріанна затулила вуха:

— Ну, добре, добре! Не галасуйте! Я ж не сама... тобто... це один з вашої «Комети» обіцяв... що ви мене приймете. Він навіть слово честі дав.

Мовчки й здивовано ми дивились то на Маріанну, то один на одного.

— Капітане,— звернувся, врешті, до мене Ігор Діброва,— чи ж ти не капітан?

— То хто давав їй слово честі? Ніхто? Анко, навіть що ж ти говориш неправду?

— Неправду? — спалахнула Маріанна.— Я — неправду? Ну, знаєш! Це ви боягузи і відступники! Не вмієте свого слова дотримувати!

Анка зіскочила з буми і глянула на мене так, немовби це я відступник. Очі в неї стали дивні, якісь зелені, і взагалі обличчя зробилось таке, що я подумав: «Може, їй і справді личить ім'я Маріанна?»

Вона повернулася і пішла не озирнувшись. І раптом завжди спокійний Андрій Веселовський, шпурнувши м'яча у сітку, сердито сказав:

— Подумаєш, герої! Прогнали дівчину і радіють. Ех, ви! — і кинувся навздогін за Анкою.

Валерик свиснув:

— Ну от, бачите, як впливає це все на людину? Що я вам казав?

II

У хімічному кабінеті, серед безлічі крихких пробірок і колб, я завжди почуваю себе, як гіпопотам у кріслі.

Мені зовсім байдуже, яким стане індикатор, коли його вмочити у розчин, однак я опускаю лакмус у пробірку. Він рожевий, немов котячий язик.

— Сеньків, отже, що ми маємо у пробірці? — Хімічка дивиться на мене зловтішно і нетерпляче.— Лужне чи кисле середовище?

Я стою і тримаю двома пальцями пробірку, а Маріанна щось шепоче, прикривши рота долонею. Хіба ж так підказують?

— То що ж ми маємо? — перешитує хімічка.

Маріанна щось швидко пише і підштовхує мене — і розчин розхлюпується по її вошиту.

— Нічого ми не маємо в пробірці, Тетяно Дмитрівно! — повідомляю я, і весь клас радісно сміється.

Звичайно, кінчається усе записом у щоденнику: «Намагався зірвати урок». Сторінки в щоденнику пронумеровані — спробуй видери!

— Що ж ти так слабо, Сень! — тихенько співчуває Маріанна.— Я ж тобі підказувала!

Мені подобається, що вона поводитьсь так, ніби нічого й не було. «Комета» «Кометою», а хімія хімією.

— Знаєш, що найгірше? — кажу я їй.— Мене через це можуть до матчу не допустити!

— Сеньків, не розмовляй! — загрозовито попереджає хімічка.

Після уроків ми збираємося на футбол. «Карпати» грають в «Даугавою». Ми завжди ходимо на матчі всі разом. Купуємо дві склянки насіння і найдешевші квитки, плюємося лушпинням, а Валерик щосили гукає:

— Бий, Куля, бий! Ну, що ж ти, Куля?!

Андрій Веселовський складає долоні разом і дме в піліну між ними: виходить пронизливий звук, схожий на крик паровоза.

А зараз Андрій похмуро дивиться на тротуарні плити і каже:

— Сьогодні, братця, без мене матч буде. Я, напевно, в бібліотеку піду. Нові книжки одержали...

— Ма-амочко! — дивується Ігор Діброва.— Веселовський пропускає матч!

— Андрію, наші без тебе програють!

Але Андрій хитає головою, і навіть ніс у нього стає якійсь похнюплений і гострий:

— Нічого не вийде! Привіт!

Біля квиткових кас я раптом помітив Анку. Черга була велика, Анка по-змовницьки підморгнула мені:

— Давай монетки! Візьму на всіх.

Хлопці в перерві між таймами пішли пити воду, а мені не хотілось — я не люблю солодкої води. Анка теж не пішла.

— Як ти думаєш, йому не сумно? — запитала вона.

— Кому? — здивувався я.

— М'ячу в перерві між таймами. Лежить сам на такому великому полі...

М'яч і справді виглядав самотнім і забутим, але раніше я цього ніколи не помічав. І не думав, що м'ячеві може бути сумно або ще як-небудь.

— Хм,— сказав я.— Хм... Чудна ти людина, Анко. Жаль, що ти... не хлопець.

Анка засміялась:

— Тоді ви б мене взяли в «Комету», так? — і раптом додала тихо: — Тільки тепер мені зовсім не потрібна ваша «Комета»...

На полі розсипались білі і червоні майки футболістів, а біля нас вмовстився Валерик Ляхов з пляшкою лимонаду, і я не міг запитати в Маріанни, чому їй уже не потрібна наша «Комета».

III

— Ах, це ти, Сень! — говорить Анка, відчиняючи мені двері.— Що сталося?

— Розумієш, мені потрібна книжка... Ти казала, що маєш «Цікаву хімію»?

Книжку я вигадав щойно, але Анка сама винна: навіть що питає? Не міг же я відповісти, що нічого не сталося.

Я просто взяв і прийшов. Хіба обов'язково повинно щось статися?

— Є книжка,— каже Анка і сміється:— Хочеш одержати п'ятірку з хімії? Сідай, чого ти стоїш?

Вона підсунула мені стільця, я сів біля письмового столу. Дівчата звичайно наставляють на своїх столах різних іграшок: ведмедиків, песиків і ще всяке. У Маріанни на столі була тільки чорнильниця, календар і кілька книжок.

Вона простягла мені «Цікаву хімію», я сказав «дякую», і тепер слід було б попроситись, бо я ж прийшов ніби за книжкою, але замість цього я почав перегортати сторінки, строкати від багатопверхових хімічних формул.

— Хочеш, я тобі поясню, що таке друк на склі? — несподівано, як тоді про самотній м'яч, запитала Маріанна. — Моя сестра вчиться в поліграфічному, і вона цим займається... Та тобі, може, нецікаво?

Я заперечив — ні, цікаво; але тут раптом подзвонили, і Маріанна пішла відчиняти.

Андрій Веселовський спинився на порозі і глянув на мене так, ніби я мав чотири вуха.

— Ти тут... як? Ти — тут? Ну, привіт! А я, знаєш, по книжку зайшов.

— Я теж. Ось «Цікава хімія»... Гарзд, Анко, я піду.

Я помахав їм рукою, але Маріанна раптом попросила:

— Сень, не йди! Я тобі ще одну хімію знайду, добре?

Сідай!

Вона підійшла до шафи і почала знову переглядати книжки, а ми з Андрієм стояли мовчки і не дивились один на одного. Взагалі я майже не говорю неправду і тепер не міг собі вибачити цієї дурної книжки: я ж її все одно не читатиму.

— Знайшла! — повідомила Маріанна. — А тобі що дати? Що тобі дати, Веселовський?

- М-м-м, — сказав Андрій, — маєш «Овода»?
- Ти вже читав. Придумай щось інше, Веселовський!
- Не хочу я придумувати! Дай «Овода».
- Як знаєш, — байдуже стонула плечима Маріанна.

Ми вийшли разом з Веселовським.

На вулиці Андрій запитав:

— Тобі куди?

— Туди, — кивнув я головою.

— А-а, — сказав Андрій. — А мені туди, — і показав рукою в протилежний бік.

IV

Є така пісенька — «Маріанна, Маріанна»? Може, є, а може, нема. «Маріанна, Маріанна»... Валерик Ляхов розсердився:

— Ну от, гіпноз і є! Ти б краще подумав про матч! Он Веселовський два тренування пропустив, а капітан співає!

— У нього нога болить!

— Знаю я! Ніяка нога в нього не болить. Він по вулиці нормально ходить.

— Не верзи дурницю. У нього нога болить.

— Ні, ти капітан чи хто ти? Ти хочеш, щоб ми програли!

І я підходжу до Андрія:

— Слухай, Веселовський! Ти прийдеш сьогодні на тренування?

— Не знаю.

— Ну, це вже занадто! То нога болить, то «не знаю». Яка тебе муха вкусила?

— А ти що, ввіймати хочеш ту муху, Сень Сеньків?

— Ой хлопчики, не сваріться! — писнуло якесь дівчисько. — Хімічка йде!

Але вже, мабуть, так мало бути, щоб усе погане зі мною траплялося саме у хімічному кабінеті.

— Пусти! — сказав я Веселовському. — Дай пройти!

А Веселовський ніби не чує — стоїть і все. Я відсторонив його, він одсахнувся і зачепив рукою фантастичну споруду з десятка колб, пробірок і реторт...

— Так, — сказала хімічка. — Досить. Більше потурати я вам не буду. Веселовський, Сеньків! До директора! Зараз же, негайно! — Обличчя в неї почервоніло, мов лакмус у кислому середовищі. З такого «хімічного» порівняння я навіть усміхнувся.

— Вам смішно? Чому вам смішно, Сеньків?

Я сказав:

— Нервовий сміх, Тетяно Дмитрівно!

У кабінеті директора Тетяна Дмитрівна пояснювала:

— Це футбол! Це наслідки захоплення дикунською грою!

Директор сказав:

— У вас післязавтра матч з дев'ятим «А»? Що ж, зустріч не відбудеться. Так, так, можете вважати, що програли! Зараз прошу вас, Тетяно Дмитрівно, вести далі урок, а з цими товаришами ми поговоримо ще на педраді.

Але наступного дня директор викликав нас до кабінету і сказав:

— За вас поручились. Узяли на поруки. Людина серйозна, я їй вірю. Не підведіть людину!

Якби не ці «поруки», то вірвалась би зустріч, і хтозна, чи вибачила б мені «Комета». Але коли тебе бере на поруки хтось невідомий — ніякої радості не відчуваєш. Не знаю, як Андрієві, а мені було млясо, немов після манної каші.

Наші шкільні коридори довгі, на цілий квартал. Йдемо ми з Андрієм і мовчимо. Зрештою, чому це потрібно мовчати? Я ніяк не міг згадати, що ж таке сталося,

чому ми з Веселовським посварились? Е, що б не сталося, однак «Комета» лишається «Кометою!» Суперечки тут ніякої ролі не повинні грати.

— Ти, Веселовський, приходи на тренування.

— Нічого, не хвилюйся, я в добрій формі!

Я міг би йому сказати, що я капітан, що існує спортивна дисципліна.

Але я сказав про інше:

— Андрію, ти ж знаєш, у нас нема запасних гравців. Якщо одного не вистачатиме, можна провалитись.

— Що ж, ти капітан — ти й думай. Твоя команда!

Я стояв і злився. Ах, моя команда? Нехай так! Я при-
думаю. Що заманеться, те й зроблю. Моя ж команда!

V

До матчу залишалось лише десять хвилин. «Комета», випрасувана і чистенька (які-то ми будемо через п'ятнадцять хвилин!), сиділа на довгій лавці і нервувала: Андрій Веселовський не прийшов!

Валерик Ляхов говорив:

— Я так і знав, я так і знав, що скоїться якась біда: руде дівчисько перейшло мені дорогу в порожнім відром! Під самим носом!

Ігор Діброва сумно передрикав:

— Ми не заб'ємо жодного гола! Завжди Веселовський забивав перший, а я другий...

— Хлопці, може, в нього справді нога болить?

— А може, він ще прийде? Просто трамвай зіпсувався, може таке статись?

Але я знав, що винен не трамвай. Я знав, що Андрій не прийде, ще тоді знав, коли він сказав: «Ти капітан — ти думай». І потім знав, коли увечері він прийшов на

шкільне подвір'я, а ми з Маріанною стояли на футбольному майданчику — я на воротах, а Маріанна — я б ніколи не повірив — як справжній футболіст, забила класний гол. Справді, гол був класний — у всякому разі, я не міг взяти того м'яча.

Андрій не бачив гола. Він прийшов трохи пізніше. Він сказав:

— Привіт, Анго! — а на мене навіть не глянув, ніби мене не було, ніби я просто стара камера з футбольного м'яча, а не капітан команди.

— Здоров будь, Веселовський! — відповіла Маріанна. — Що ти нам скажеш?

— Вам? — Андрій підняв камінь і вдарив ним об мур, за яким був шкільний сад. — Я хочу то б і пояснити де-що, Анго... Скажи — що важливіше: людина чи футбол?

— Футбол. Звичайно, футбол, якщо людина не людина, а боягуз, якого... треба брати на поруки!

— Тебе ніхто не просив!

— Я не про Веселовського, я про «Комету» думала.

— І про її капітана? — глузливо засміявся Андрій.

Угу, я починав розуміти, в чому річ.

Андрій ухопив Маріанну за руку:

— Тепер я все знаю! Тобі потрібен був футбол, і ти заради цього... тільки заради цього... Що, тепер капітан обіцяє взяти тебе в «Комету», так?

Анка тихо попросила:

— Пусти, Андрію.

Він відпустив, а Маріанна поклала мені на плече руку, немов просила вибачення за Андрія:

— Сень, давай ставай на ворота...

Я ще тоді знав, що він не прийде, і тому тепер звачився:

— Знаєте, хлопці, доведеться замінити Веселовського. Запасного поставимо.

— Запасного? Вигадай! Де ти його позичив? У кого? Нам ще підставу припишуть!

Річ у тому, що в нашому класі мало хлопців — якрав футбольна команда — і жодного запасного гравця.

— Маріанно, ходи сюди!

Вона підійшла і подивилась на нас веселими очима. А я — я боявся своєї «Комети» в ту мить, бо це була не «Комета», а вулканічна лава:

— Ти збожеволів!

— Нас на сміх здійнуть!

— Ганьба!

— Хоч ти й капітан, все одно не маєш права...

— Маю! — крикнув я, стискаючи кулаки. — Я знаю, кого беру. Все. Якщо хочете — поговоримо після матчу.

Добре, що пролунав свисток судді, добре, що треба було виходити на поле, бо я не знаю, чи зумів би оборонитись від «Комети». Нічого дивного, що Андрій не дотримав слова, не признався хлопцям, що це він обіцяв узяти Маріанну в команду.

Ох, і настрої був у моєї «Комети», ну й настрої! Я сам так хвилювався, що майка прилипла до спини в першу ж мить гри.

Маріанну майже не можна було відрізнити од хлопця — в новій червоній майці, в коричневих лижних черевиках вона виглядала зовсім не смішно, може, не згірше від нас усіх.

Суперники зустріли нас уїдлигим сміхом. Звичайно, це було майже неймовірно — дівчина з футбольним м'ячем! Та скоро вони перестали сміятись. Я вирвався на штрафний майданчик, відпасував м'яча Маріанні, а вона точно розрахованим ударом увігнула його в сітку.

Не знаю, може, дев'ятий «А» просто опалів од появи дівчиська на полі, а може, справді це був хороший гол.

Але це не мало значення. Головне — гол був, він підніс настрої, і вже через якусь хвилину Ігор Діброва забив ще одного м'яча.

Ми виграли з фантастичним рахунком — 4 : 1! Такого ще не було: сьомий «Б» обставив чемпіона пекони!

— Ну от, — Анка обтерла пучком трави забруднені руки, — а ти, Валеро, казав — удачі не буде!

Валерик, весь блискучий від поту й радості, припав на одне коліно і жартівливо вимовив:

— О Маріанно, прости мене, нерозумного!

— Ур-ра, Маріанно! — гукнула вся команда.

І тоді ми почули голос Андрія Веселовського. Удавано байдужий, рівний голос:

— Нічого. Може бути. Трапляється часом. Піпнос, чи як ти там кажеш, Ляхов?

Краще б йому було не підходити. Хлопці шпурляли в нього злі, образливі слова, а він стояв і слухав і дивився, як Маріанна поволі розшнуровує свої черевики на товстій підшві.

— Можеш вважати, що ти більше не в «Кометі!» Хто «за»? — запитав я. І всі підняли руки. Всі, крім Маріанни. Вона все ще розшнуровувала черевики.

— Анко, а ти? — запитав Валерик.

— Не знаю, — сказала Маріанна. Її очі здались мені рантом чорними і зляганими. Зовсім не Анчині веселі, примружені очі.

— Однак більшість «за»... У нас тут буде невелика нарада, Веселовський, отож розумієш...

— Хм, — сказав Андрій, — ну-ну, дивіться, щоб потім... — але він не доказав, що мало бути потім, одвернувся і поволі пішов геть.

Анка дивилася йому вслід, потім махнула рукою і як була — в черевику на одній нозі, в босоніжку на другій, — кинулась за Андрієм:

— Чекай, Веселовський, чуєш, стій! Не можу ж я так на вулицю йти!

— Ох, — похитав головою Ігор, — бігають один за одним, як сіамські близнюки.

— Сіамські близнюки не можуть бігати один за одним, — заперечив я. — Вони як зв'язані. У них спільна рука або печінка...

— Нізащо не повірю! — засміявся Ігор.

— Ходімо додому, чи що, хлопці? — сказав я.

— А нарада?

— А, і без наради все ясно...

— Чого ти раптом скис, капітане? — здивувався Валерик.

— Ото ще! Чого б я мав скисати? — Я хотів засміятись, але губи чомусь були неслухняні, як в морозу.

Ми почали одягатись. На вузькій довгій лавці лежав Анчин черевик. І Анчин босоніжок. А вона стояла у самому кутку подвір'я, і Андрій Веселовський щось їй говорив, якимось безпорадно розводячи руками.

Валерик Ляхов мугикав собі під ніс, натягаючи чисту сорочку: «Маріанна, Маріанна». Отже, є така пісенька? А мені здавалося, що я сам її вигадав. Як це зветься? Гіпнов? Ні, здається, галюцинація. А може, це якимось інакше...



ОРАНЖЕВІ ЗОРІ

Це сталося давно. Хлопчаків, які восени вперше підуть до школи, ще не було на світі, а інженер Ілля Петрович Коваль був просто Ільком. Тоді він не знав, що колись за його проектами будуватимуть високі будинки у нових містах.

...Була весна, сніг танув, дороги спливали брудними потоками, розмита глина чіплялась до ніг, і коли ховали у братській могилі загиблих у бою солдатів, люди стирали в обличчя сльови і їдкі краплі березневого дощу.

В очах людей, десь у глибині зіниць, зоріла радість: визволення! Вони дивились на свої руки і згадували, що вміють не тільки висаджувати в повітря мости, палити зерноховища, копати землянки і могили. Люди прагнули мирної, нехай і буденної, та світлої праці. Вони хотіли склити вікна, закладати фундаменти нових домівок і сидити яблуні.

Та ще здригалася земля від дальніх вибухів, і точи-

лись бої, і радість мішалася з тривогою за синів, що гнали геть ворога, і з ненавистю до фашистів. Однак перемагала радість.

Стояв над могилою Ілько, взутий у великі чоботи, подерті та позв'язувані мотузками, зодягнений у стару бабусину свитину. Ілько не плакав, тільки сухими, аж гарячими, очима дивився, як віддавали воїни останню шану загиблим товаришам. І думав, що десь стояв інший хлопчик над могилою його, Ількового, батька.

І все-таки перемагала радість.

Увечері в напівзруйнованому клубі збили напвидкуруч підмостки. Чорновусий Петро у солдатській гімнастюрці з низкою медалей на грудях співав про найкращу дівчину в світі — Наталку Полтавку. А Наталка — молоденька, у кирзових чоботях і в спідниці, позиченій у когось із сільських дівчат, здавалася справді найкращою і найвеселішою.

Ілько сказав тоді Горошинці:

— А завтра починається школа.

Дівчинка не повірила:

— Всі знають, що школа починається восени. Тепер весна. І нема ні школи, ні вчительки.

Ілько не поступався:

— Завтра почнеться школа. Я папевно знаю, бо я чув.

Школа справді «почалась». У великій просторій хаті, де жила тільки стара Ярина — четверо синів її воювали на фронті, — поставили знесені звідусіль столи, лави, табуретки. Дітлахи сиділи всі разом: і старші, і малюки. Вчителька була лише одна на всіх. Вона закінчила дев'ять класів перед війною.

Вона не знала ще, як їх учитиме — голодних, напіводягнених і мудрих, як діди, дітей. Вона думала довго і дала їм завдання.

— Напишіть на завтра про все, що побачите сьогодні ввечері. Пригляньтесь, поміркуйте і напишіть.

— Я не вмю писати. Я тільки читаю, — сказала Горошинка, підвівшись. Дівчинку ледь видно було з-за столу, тільки світле волосся ясніло, ніби уламок сонця надвечір.

— Тоді ти просто розповіси, — сказала учителька. — Всі, хто не вмє писати, будуть розповідати.

І другого дня Горошинку запитали:

— Що ж ти бачила, Наталю?

— Я бачила велике місто, де в усіх будинках були скляні стіни.

Ніхто не засміявся. Усі повірили в будинки із скляними стінами. І Ілько повірив.

— І ще ти що бачила, Горошинко?

— Велику чорнильницю, в якій ніколи не кінчається чорнило. Я бачила багато чистого паперу, червоні черешні, мого тата і... великі оранжеві зірки.

Ніхто не засміявся. Ні в кого не було справжньої чорнильниці. Чорнило зробили з двох хімічних олівців, блідо-лілове, писали на обкладинках зошитів, списаних ще до війни старшими. Черешні не зацвітуть — скрізь стояли чорні обгорілі стовбури. Тато Горошинки давно не писав листів.

Зате оранжевих зірок було скільки завгодно. Їх вистачало на всіх — по сотні, по мільйону. Їх можна було набирати в жмені, як колись набирали черешні, насипати повні кошики. Треба було лише повірити в них, як у будинки із скляними стінами. І Ілько повірив.

А потім вони пішли у поле. Йшли дорогою вгору, вниз, угору... Зійдеш угору, оглянешся на село — і видно великий димар цукроварні. А спустишся в діл — і нема ні села, ні димаря.

— Пошукаємо в полі зеленої трави, принесемо на братську могилу, — сказала Горошинка.

Поле було довге, вітер гострий і холодний, хоч уже кінчався березень. З чорної землі витикалися слабкі голочки зеленої трави.

— Ілька, глянь, он там квіти!

— Нема там нічого, — сказав Ілько, пильно глянувши в той бік, куди показувала дівчинка.

— А я бачу, я бачу! — радісно гукнула Горошинка і побігла вперед.

Страшний вибух міни вирвав землю з-під Ількових ніг. Хлопчик упав — і вже не було ні Горошинки, ні квітів, по які вона побігла.

Та Ілько назавжди запам'ятав будинки з скляними стінами і оранжеві, соковиті зорі, в які вірила Горошинка.



СЛАВКО

Щодня з продовольчого магазину виносять безліч ящиків і звалюють у під'їзді найближчого будинку. На ящиках наклеєні білі, рожеві, сині папірці з незрозумілими скороченнями і цифрами.

Ящики височать у під'їзді аж до стелі і загрожують звалитись на голову перехожим. Вони відсвічують дерев'яними ребрами і жовтими боками. Вдень і ввечері кожен старанно обминає їх, з острахом позираючи на дерев'яні піраміди.

Для директора магазину порожні ящики — тара, яку необхідно точно підрахувати і завчасно здати. Для двірнички тітки Марти — це сміття.

А хлопчачки, незважаючи на заборону директора і на тігачині погрози, розтягують тару. Навіть на горище витягли. В Андрія Голуба, на прізвисько Тюлька, є ключ від горища.

Тара в їхній уяві перетворюється на багатоповерхові будинки, і атомні криголами, і колони автомашин. Одного разу це була навіть Ейфелева вежа. Про Ейфелеву вежу розповів хлопцям Славко Худяк. Він може розповісти не тільки про Ейфелеву вежу. Звичайно, якщо хлопці схочуть слухати. Якщо Андрій Голуб, на прізвисько Тюлька, не скаже, що все це неймовірна дурниця — те, про що розповідав Славко, і не запропонує піти на базар «купувати» черешні. Ось як це буває:

— Скільки коштують черешні?

— Сорок копійок.

— Відро?

— Кілограм.

— Оці червиві? Оці дрібненькі?

Тюлька кривиться і спльовує.

— Червиві? А ти покуштуй!

Тюлька, ніби неохоче, бере жменю черешень, їсть.

— Гіркі, — говорить, доївши, і команда рушає далі.

Славко не ходить на базар. Він вважає, що це нечесно. Що так не годиться. А Тюлька каже:

— Сам себе кривдиш. Не хочеш, як хочеш. — І до хлопців: — Чистоплюй цей Славко!

Всі мовчать. Тюлька — капітан і не любить, коли з ним не погоджуються. Та Славко не погоджується, і тоді на подвір'ї зчиняється бійка. Ящики тоді — справжнісінькі барикади, без яких не обійтись...

Якось, будуючи «корабель», хлопчачи надібали поміж порожніми ящиками один ще не розпечатаний, оббитий цвяхами. Перший помітив його Степан із п'ятої квартири.

— Ого! — сказав Степан із п'ятої квартири. — Оце так штука!

Хлопці прочитали наклейку: «Печиво. Сорт І. Ціна... Кондфабрика...»

— Як він сюди потрапив? — почав розмірковувати Ігор, наступаючи на ящик ногою.

— От дурень! Чи тобі не все одно! Налітай, братця, задарма віддам! — сказав Тюлька і вишпав з кишені зализяку, щоб відкрити ящик.

— Не чіпай! — ухопив його за руку Славко. — Віднесемо в магазин. Все-таки товар.

— Тю-тю! Нехай не ловлять гав!

Степан, Ігор, Сева — всі були за те, щоб відкрити ящик. Мишко Колюн стояв мовчки, не наважуючись заперечити хлопцям.

— Чистоплюй чортів! — лаявся Тюлька. — А якби його миші згризли! Або під дощем намок?

Ці докази на Славка не вплинули. Він сів на ящик. І нічого з ним не вдієш, бо на подвір'ї прала білизну Кончакова з першої «А», а на другому поверсі сиділа на стільчику бабуся Макуцук і спостерігала хлопчаків.

— Вставай! — сичав Тюлька.

— Ні!

Тюлька не витримав. Ударив Славка, що сили було. У Тюльки був важкий кулак.

В цей час Кончакова запитала:

— Що ви тут робите, шибайголови?

Славко мовчав і з ящика не підводився.

Тюлька спльонув:

— Можеш подавитись цим ящиком. Ходімо, братця.

Всі пішли, тільки Мишко лишився і запропонував:

— Віднесімо до магазину.

— Не хочу, — відповів Славко, встав і гукнув навздогін товаришам:

— Тюлько, допоможи, бо Мишко сам не донесе.

Тюлька і не глянув на Славка, а Мишко таки поволік ящик до магазину...

Наступного дня всі з якимось острахом дивились

на Степана, що з п'ятої квартири. А він говорив швидко, захлинаючись і розмахуючи руками, гордий з уваги товаришів:

— Не вірите, то запитайте у мами і в тітки Марти, бо вони були за свідків і все бачили, і це факт, що Славків батько злочинець, його заарештували, і він тепер буде... сидіти.

Звичайнісіньке, буденне слово набрало раптом грізного і страшного змісту. Якось дико було чути його, це слово, і ящики вже не були ні кораблем, ні величним будинком, ні Ейфелевою вежею, про яку розповідав Славко Худяк, — ящики стали звичайнісінькою тарою.

— А ще, бачите, вдає з себе чесного — ящика в магазин... Нехай би про татуся свого подумав, — сказав Ігор, на прізвисько Лапа. Глянув на хлопців, ще раз на Тюльку, але всі мовчали.

І раптом побачили Славка. Він стояв на східцях, заклавши руку в кишеню, неначе не помічав хлопців, і дивився на горобців, що сиділи на дереві, і на сіру стіну будинку, де хтось дуже давно, ще коли навіть Славка не було в цьому дворі, ні навіть на світі, дуже давно хтось чимось чорним написав: Юля + Віктор = любов, і поставив дату: 1948 рік. Доц і досі не змив дату, тільки літери трохи стерлись, і тепер там було: Юля + іктор — лю ов. І ще дивився Славко під ноги, на сірі камінні плити подвір'я, йому треба було пройти по них повз маленьке деревце, на якому зачепився білий паперовий голуб, повз лавочку, де сиділа вечорами бабуся Макущак, і повз кущик бузку, бо інакше не вийдеш на вулицю, а мама послала по хліб, мама сидить і плаче, мама послала по хліб і по якісь ліки... Подвір'я безмежне, але треба йти, мама просила принести хліб, хоч, мабуть, вона його не їстиме. І Славко рушив. По сірому каменю, повз деревце. Тепер знов сірий камінь, і лавоч-

ка. І кущик. І Ейфелева вежа. А, яка там Ейфелева вежа. Звичайнісінькі ящики. Дерев'яні ящики.

— Гей, Славку, слухай, це правда, що... — і тут раптом Степанів голос зойкнув:

— Чого ти лізеш, Тюлько безхвоста! Не бийся!

— Заткнись! — прошепотів Тюлька. І гукнув: — Славку, це правда, що приїздить румунський цирк?

— Не знаю, — каже Славко й несвідомо проводить рукою по обличчю, розтягує комірець сорочки. — Афіші були. Мабуть, приїде.

І йде до хлопців, розмахує сумкою, в яку покладе хліб, і каже рівно, спокійно, ніби грає у шахи і робить хід, знаючи, що неодмінно виграє, не може не виграти: — Якщо приїдуть, то підемо. Всі, я думаю, підемо.

Тюлька каже:

— Ясно, що підемо. А ти по хліб? Ну, повертайся скоріше, діло тут одне я задумав.

Славко киває, розмахуючи сумкою, йде поволі повз ящики і в під'їзді теж повільно, а вже на вулиці — бігом, щодуху, щоб швидше повернутись до ящиків.



ЗЕЛЕНИЙ-ЗЕЛЕНИЙ СВІТ

Розсуваючи обережно колючі гілки малинових кущів, вийшов на галявину хлопчик. Через плече у нього висів лук — зігнута ліщинова гілка. Стріли, гострі і тонкі, стриміли з-за мотузка, що заміняв малому пояс.

Хлопчик уважно оглянув галявину. Ні, нема нікого. І він ступив на зелену соковиту траву. Ще раз озирнувся — все тихо, сонячно і так зелено, що навіть сонце здається зеленим.

Гаряче повітря немов пливе кудись густою хвилею. А коли трохи примружити очі, то перед самим обличчям і далі безладно витанцьовують і раптом зникають прозорі кульки, крихітні, як голівка метелика. Спробуйте примружте очі і відразу побачите ці кульки.

Хлопчик сів на траву, поклавши поруч лук і стріли, обхопив руками гострі, засмагли коліна.

Маленька галявина, а скільки цікавого тут! Порозвішував на кущі від гілки до гілки тоненькі ниточки павук — справжнісінька гойдалка! Десь зверху, з-поміж зеленого листя — тьвіт-тьвіт! — і скільки не притягайся, а не видно пташки: заховалась, тільки голос подає.

Он у траві — потемніла, не помічена ніким рапше суніця. Аж до самої осені всихатиме, якщо чийсь гострий, як голка, язичок не продіривить її наскрізь. Можна б зірвати суніцю, вона запашна, на смак гіркуватотерпка, але не хочеться рухатись.

Вискочив з трави коник, погойдався мить на кінчику стеблини і знову — шасть у густу зелень. Є така казка: просив горобець билинку поколихати його, а билинка не схотіла; конику й просити не треба — на кожній травинці поколишеться: крихітний він.

Обліпили старий пеньок слизькі жовтуваті гриби. Їх і палкою не позбиваєш. А є гриб як подушечка, торкни його, а він враз розривається і звідтіль сиплеться порошок. Андрій каже, що це білчин зубний порошок. Жартує, звичайно.

— Егей, Комахо, де ти? Ау-у!

Це Андрій. Він завжди вигадує різні чудернацькі прізвиська, він каже, що ім'я Валентин — це дівчаче ім'я, не пасує так хлопцеві зватися. Що ж тепер зробиш! Валька ж не сам вибирав собі ім'я. Якби сам, то називався б він, напевно, Сашком або, ще краще, Андрієм.

— Ти чого не відгукуєшся? І зарубки ледь помітні робиш.

Андрій підійшов ближче, сів поряд з братом. Малий мовчав, насуплено дивився на мурашку, що тягла навіщось угору по травині ялипову голочку.

— Ну, не сердься, мені нудно самому, я й прийшов до тебе.

— Ага, а я ж тебе просив: не ходи слідом, я сам

хочу. Я тебе знаю — ти боїшся, що я заблужаю? Боїшся, так?

— А ти що ж думав? Звичайно, боюсь. Як я без тебе потім виберусь звідсіля?

Андрій засміявся і ніби ненароком, торкнувши брата рукою, перекинув його горілиць на траву.

Малий сердито вирвався:

— Ну от, я ж не заблудився, я знайшовся, тепер ти йди, а я сам буду. Або хоч ніби сам, — раптом жалібно попросив він.

— Що ж, коли хтось хоче бути на самоті, йому не можна набридати, — серйозно сказав старший. Він думав: «Малому справді не боязко чи він хоче позбутися страху, хоче довести собі, що не боїться?»

Андрій пішов геть, але не віддалився од галявини. Відійшов так, щоб брат не бачив його, і Валько справді не бачив, хоч оглядався навколо. Зрештою малому подобалася ця гра — «ніби сам».

Валя відчув себе господарем галявини. Оглядав хазяйновито дерева, високо задираючи голову; гостре, маленьке підборіддя уперто випиналось. Спробував походити на руках. Худі, геть усі в подряпинах ноги ніяк не слухалися, все хотіли стати на землю. Але все-таки Валя пройшов на руках.

І раптом він помітив щось дуже цікаве, бо блискавично став на ноги і рушив до високого світлокорого дерева. Внизу у стовбурі було дупло. Але здаля й не сказав би, що то дупло: в отвір його немовби хтось вставив тонкий картон, майстерно розмальований під колір дерева. Коричневі, жовтаво-білі і брунатні смуги чергувались так зручно, що Валя, зачарований, не міг одірвати погляду од візерунка.

У незвичайній «стінці» була невеличка дірочка, крізь яку щомиті влітали і вилітали дикі бджоли.

Валько стояв тихенько і приглядався. Через якийсь час він помітив: біля круглої дірочки поставлено вартового. Бджола-вартовий не відлітала нікуди. Лише на кілька сантиметрів оддалиться — і знову гуде біля отвору.

Скільки Валько отак стояв — він би не міг сказати. І раптом вартового змінили: перший відлетів геть, а на його місці гув уже інший. Валько захоплено, на весь рот усміхнувся: це було схоже на найдивовижнішу, неімовірну казку!

Цікаво, як там усередині? От би заглянути! Валько ніяк не міг опертись спокусливому бажанню. Звичайно, він не хотів зробити нічого поганого, він лише хотів побачити, що там є всередині, — як раніше будь-що намагався проникнути в тасмниці заводних автомобілів і літаків.

Хлопчик витяг з-за пояса довгу стрілу і проткнув нею тоненьку стінку.

Блискавкою викотився з дупла — Валькові здалось, що просто йому в обличчя викотився, — розгніваний, розгуканий клубок, темно-коричневий, грізний.

Хлопчик затулив обличчя руками:

— Ма-амо! — і кинувся тікати наосліп, не віднімаючи рук од лица.

— Стій! Не біжи! Стій! — почув Валько раптом голос Андрія. Брат повалив його на землю, зверху прикрив своїм тілом і завмер.

А потім, коли обидва підвелися, Валько винувато і з жалем подивився на Андрія — здорово-таки йому бджоли відшлатили за братову цікавість!

Андрій спробував усміхнутись:

— Що, «Нібисам», зіпсував хатину бджолам? Нічого, вони ще до вечора усе відремонтують.

— А ти-и?

— Могло бути й гірше, — сказав брат. — Не журись.

І ніколи не тікай від бджіл, вони поминуть лежачого й далі полетять. Одразу падай, запам'ятав?

Валько міцно тримався за братову руку, через плече у нього висів лук, що дивом не зламався. Валько пальцем весь час торкався опухлої губи, але вмить зиркав на Андрія і намагався не думати, що губа болить і щемить.

І хоч вона все-таки боліла, та світ навколо був зелений, і сонце також здавалося сліпучо-зеленим, і на блакитному небі було ніби приклеєне зелене листя дерев...



ПРИВИД

I

Ліна їхала в табір. Ні, не в гори, не до моря, не поїздом, а всього лише трамваєм, за місто, а там пройти ще з кілометр — і буде табір. Він розташувався в школі. З класів на літо повиносили парти і поставили ліжка, почепили якісь картинки, в малому шкільному буфеті влаштували їдальню, а за школою збили кілька дощок, приладнали на високій і товстій залізній штабі величезний бак з водою, від нього провели вигнуту трубу — це був душ. А все разом називалось табором.

Але ніхто не ремствував. Навпаки, раділи, з гарячим нетерпінням чекали дня, коли почнеться перша зміна і можна буде скласти в мішки все, що треба брати з собою, і сісти на трамвай, і поїхати до табору.

Правда, Ліна з Ірою ще до початку зміни ходили дивитися на табір. За табором, якщо не полінуватись і трохи пройти пішки, можна знайти майже справжній ліс. У тому лісі густо росли кущі ліщини, малина, падали з високих сосон шишки, гублячись у густій, зеленій і ще дуже свіжій траві. Поміж травою дрібними краплями тремтів блідо-рожевий цвіт суниці. Скоро з'явиться зелена зав'язь, а потім почервоніє, налетіть солодким соком, нема нічого смачнішого на світі, ніж достигла лісова суниця!

Від школи ліворуч, у той бік, де починалась вулиця, стояв танк. Тепер, коли минуло дуже багато років і табори виглядають зовсім інакше, ніж перші післявоєнні табори, тепер той танк стоїть на високому гранітному постаменті, і це вже не просто танк, а пам'ятник воїнам, які перші увійшли в місто, щоб визволити його...

У путівці писали, щоб діти взяли разом з зубними щітками і чистою білизною хоча б одну книжку, — в таборі хотіли організувати бібліотеку, а з чого її зробити, як не з добрих дарунків самих читачів. І ще радили взяти з собою про всяк випадок хоч невеликий запас продуктів. Перша ж зміна, і хтозна, як воно все буде в перші дні першої зміни.

Ніхто не дивувався. Усе було зрозуміло.

Лініне ліжко стояло біля вікна. Це було чудово — ліжко біля самого вікна. Вікно зовсім невисоке. Хочеш, переступи ногою — і просто знадвору опинишся в ліжку. Правда, Ліні сказали, що так робити не варто, поперше, тому, що не можна, а по-друге, тому, що білизна миттю стане брудна, а міняти її будуть не раніше ніж через десять днів. Ліна все вислухала, але не запам'ятала: їй здавалося, що набагато цікавіше потрапляти в кімнату через вікно.

Під ліжком Ліна поклала мішок з усім, що взяла з дому, й одразу ж забула про нього. Кому потрібно займатись мішком, коли весела сурма кличе усіх на збір?

М'яч. Здавалось би, що особливого в цій круглій штуці, яких є більше, ніж дітей у кожному дворі?

Але коли він один — справжній, живий м'яч, а не зшита з шмаття мертва кулька! Коли він один на цілий табір і доторкнутися до нього рукою — це майже щастя! Відчутти його пружність, потримати не відпускаючи якусь мить у долонях, але тільки мить, бо на тебе дивляться жадібними очима, немов ти притримав у руках не м'яч, а склянку з водою в пустелі. Нема нічого кращого за м'яча, від тугого, червоного з синім м'яча.

І тому Ліна страшенно здивувалася, що Ліда не хоче грати в м'яча. Вона собі байдуже сиділа на лавці, дивилась круглими сонними очима на світ і жувала піріжок. Ліні стало жаль її, і вона запитала:

— Чому ти не граєш у м'яча? Ставай сюди!

Ліда здвигнула плечем, прожувала піріжок і сказала:

— Не бачила я твого м'яча!

Тоді Ліна розсердилась, і коли м'яч знову потрапив їй до рук, вона кинула ним просто в сонну нудну Лідку.

— А-а-а! — голосно, як коза, заревла Лідка, і по її щоках полились сльози. Від подиву Ліна мало рота не розкрила: вона ніколи не бачила так багато великих і круглих сліз.

— Я скажу! — крізь сльози погрозила Ліда і знову вкусила піріжок.

Ні Ліна, ні Ліда не виявили особливої радості, коли довідалися, що будуть сусідами по палаті. Та ще й спатимуть зовсім поруч!

Вони повернулись одна до одної спиною і постарались якомога швидше заснути.

Хоч табір і не був схожий на справжній, життя в ньому почалося справді табірне.

Вони ходили в ліс. Іздили на великому, розгойданому, змайстрованому, мабуть, ще за царя Гороха, автобусі далеко — аж до озера, де можна було купатись, лежати на піску і рвати лілеї, хоч рвати лілеї і не дозволяли.

А Вітя Косаренко все одно поплив і нарвав лілей, хоч довге слизьке зілля чіплялося за ноги. Ліна пробувала доплисти, але нічого не вийшло, і вона мало не захлинулася водою, що в тому місці дуже відгонила тванню. А Вітя нарвав і кинув квіти біля дівчат і втік.

Ліна з Ірою не знали, кому це, тому поділились квітами і почіпляли на шию, і їхали додому, як русалки, і одного тільки не знали, кому справді кинув квіти Вітя Косаренко, і від цього було ще цікавіше.

Увечері Ліні страшенно захотілось їсти. Вона зазирнула до свого мішка — і не знайшла там нічого, крім зубної щітки, — про яку, на превеликий сором, зовсім забула, — та чистої білизни.

Від маминих коржиків, спечених з темної, але просяної муки, від присолоджених сахарином коржиків не залишилось ані крихти.

— Ой, — скрикнула в кутку Іра, — а де мої маківники?

— Ага, — сказала Ліна, — велика миша бігала-бігала і все забрала...

Тоді й інші почали копірчатись у своїх мішках — і в кожного чогось бракувало, і настроїв від цього став поганий, і вони дивились одна на одну якось скоса і недовіливо.

— Хочете, я розповім вам казку? — сказала Ліна і зітхнула, відчувши раптом на зубах хрускіт трошки при-

черствілого маминого коржика, того самого коржика, якого не було в торбинці.

Казку Ліна завела довгу, бо їй не хотілось пропустити щось із прочитаного в книжці. І коли вона закінчила, то запитала:

— Цікава казка, правда?

У відповідь тільки Ірка сонно відповіла:

— Угу...

А всі інші давно вже спали, і, мабуть, їм снились коржики, якими Ліна збиралась частувати всю кімнату.

Дівчинка лежала і ображено дивилась у стелю — нікому навіть було поскаржитись на свої неприємності.

В кімнаті ставало чомусь щодалі душніше, Ліна підвелася, відчинила вікно навстіж і сіла на підвіконні.

Чорна-чорна ніч ворухилась за вікном. Така чорна, аж відчутна. Здавалось, простягни руку — і рука наптовхнеться на непроникну темряву, як на мур, — так чорно було за вікном.

Жодного предмета, жодного обрису не можна було розгледіти, і так ставало моторошно, що боязко навіть було поворухнутися, щоб знову злізти з підвіконня і лягти в ліжку.

Тут під вікном щось зашаруділо. І хтось тихо покликав:

— Ліно! Лін! Ти, Лін? Не бійся, це я, Вітя...

— Ти... чого?

— А так... спати не хочеться. Слухай, ти привидів не боїшся?

— А хіба бувають?

— Ну! Я от «Фараона» читав... Ти читала?

— Ні!

— От прочитай — жах! Там у цих лабіринтах, знаєш, нічого не розбереш, де початок, де кінець, і тут раптом

голос: «Рамзес. Рамзе-ес!» Потім усе стає зрозуміло, але спочатку — ух!

— Цс-с-с!

— Лін!

— М-м?

— На!

Вітя простяг дівчинці папірець. Ліна тільки навпомацьки відчула, що це папірець, і запитала:

— Що це?

— Завтра побачиш. Тільки... тільки ти нікому не покажуй, добре?

— Вітю, а ти звідки знав, що це я?

— А в мене очі зелені, котячі, в п'яті бачу. Не віриш? Слово честі!

— Хто там?

Ліда звелась на ліжку, Ліна не бачила її очей, але напевно знала, що вони в неї круглі і перелякані.

— Це я, — прошипіла Ліна і ковзнула у ліжко.

— А, — сказала Ліда і знову засохла в подушку.

Ліна лежала і страшенно шкодувала, що зараз темно і не можна подивитися, що в тому папері. Ех, треба було замість коржиків узяти свічку. І взагалі — хто з'їв коржики?..

III

— Гарний хлопець Вітя Косаренко, — мрійно сказала Іра. — І сорочка в нього гарна, така у клітиночку, я такої ні в кого не бачила.

Ліні здавалось, що найголовніше у Віті Косаренка не сорочка в клітинку. Але Ліна нічого не сказала, лиш помацала в кишені записку від Віті Косаренка, де було сказано, що він чекатиме біля танка. О шостій годині вечора.

Ліну ще ніхто ніколи не чекав біля танка о шостій годині вечора, і тому вона хвилювалась так, що аж під ложечкою трохи боліло.

Цілий день Вітя навіть не дивився на Ліну, вона навіть почала думати, чи не приснилось їй це — і нічна розмова, і записка, але ж після снів не залишається ніколи ніяких матеріальних доказів, а записка таки була.

Наближалась шоста, коли Ліна раптом згадала, що в неї на спідничці велика пляма від мазуту, — хотіла вилізти на дах душової, але не встигла, бо саме тоді вожата вирішила викупатись під душем.

І ось тепер Ліна згадала про це. Треба було обов'язково переодягнутись. Хоч на неї досі ніхто ніколи не чекав біля танка, вона звідкись знала, що в таких випадках не можна приходити в спідничці з плямою від мазуту. Потихеньку вставши, — діти сиділи кружком на траві і вчили нову пісню, — Ліна подалась до свого вікна. Вона поставила ногу на підвіконня, але далі не полізла. Як вона могла лізти далі, коли Лідка, товстоцока Лідка, сиділа над Іриним мішком і добувала звідти рештки маківничків!

Можє, треба було закричати, вилаяти її, усіх покликати і всім сказати — Ліна не уявляла, що треба було робити, і тому вона просто скочила вниз на землю і бігом побігла до танка.

Вітя стояв біля танка у тій самій сорочці, яка так подобалась Ірі, але не це було найважливішим. Найважливішим було те, що він був єдиною людиною, якій Ліна могла сказати про гидкий вчинок Лідки.

— Добрий день, — сказала Ліна, ніби не бачила Вітю сто разів досі.

— Добрий день, — урочисто відповів Вітя і чомусь почервонів.

— Ну от, — сказала Ліна.



— Так, — сказав Вітя.

Потім вони довго мовчали і не знали, про що говорити і що робити. Врешті Ліна відважилась і запитала:

— Ти в яку школу ходиш?

— В п'яту, — страшенно зрадів питанню Вітя. — А ти?

— В чотирнадцяту. У нас дуже хороша учителька. А у вас?

— І у нас... Слухай, — сказав раптом Вітя, немовби Ліна й без того не слухала його, — слухай, ти вмієш тримати язик за зубами?

— Не знаю.

— А мені здалося, що вмієш. Ти ні про що таке нікому не розповідаєш. Нічим не вихваляєшся. І взагалі... Якщо я тобі про щось кажу, ти нікому не розляпаєш?

— Таємниця? — прошепотіла Ліна і швидко кліпнула віями.

— Так. Тільки ти поклянись, добре?

Ліна хвилинку роздумувала: а що, коли її почнуть мучити і вишукувати таємницю? Що, коли вона потрапить ворогам до рук, вони витягнуть з неї таємницю? Але потім згадала, що ворогів уже нема, ні в чії руки вона не потрапить, і з полегкістю заявила:

— Можу й поклястись!

— Тоді... тоді давай будемо дружити! До самого кінця!

Вітя простяг Ліні руку, вона подала йому свою. Дуже серйозно і мовчки вони потиснули одне одному долоні. Тепер можна було говорити про все на світі. Можна було ділитись найпоетаємнішим. І навіть таким:

— Знаєш, Ліно, мій батько... він був археолог... Перед самою війною він почав проводити розкопки... Недалеко, зовсім недалеко звідси. Там повинно бути старовинне місто, старе руське місто, він у цьому перекона-

ний... Він написав мені, йдучи на фронт: «Чим би ти не займався, коли виростеш, спробуй знайти моє місто, якого я не знайшов».

— Так, — сказала Ліна, — значить, він не повернувся?

— Ні, — сказав Вітя. — У нього були дуже високі чоботи. Він у них ходив на полювання. Він навіть на бурого ходив...

Вона згадала про Лідку, але ця тасмниця здалась їй надто дрібною і незначною, і вона нічого не розповіла. Вона тільки запитала:

— Кому ти тоді дав лілеї?

Вітя зніяковів, немов його упіймали на якомусь поганому вчинку.

— Тобі.

— А ми не знали. Ми думали, може, Ірі... їй дуже подобається твоя сорочка.

— А тобі?

— Сорочка — що! Сорочка — це дурниця.

— Так, — сказав Вітя, — сорочка — це дурниця.

Мабуть, у тому й було найголовніше, що Вітя зрозумів навіть таке, чого вона не могла як слід пояснити.

— Розповідай про місто, — попросила Ліна. — Все розповідай!

IV

Велика тасмниця не пригнічує. Велика тасмниця окрилює і робить людину сильнішою, навіть кращою.

Зате дрібна, прикра тасмниця давить і заважає. Страшенно заважає.

Ліна дивитись не могла на Лиду. Не тому, що та з'їла коржиків і коржиків уже не було. Нехай би попросила —

Ліна б їй усі коржиків віддала й миттю про них би забула. Подумаєш, коржиків, велике щастя — коржиків! Але отак, коли нікого нема, порпатись у чужому мішку, озиратись, чи хто не йде...

І однак Ліна ніяк не могла сказати всім: а Лідка злодійка! Страшно було вимовити вголос таке слово. Ліні здавалося, що якби про неї так сказали, то вона негайно б умерла. Або провалилась би під землю. І тому вона вирішила розповісти усе тільки Віті.

— Та ну! — не повірив Вітя.

— Щоб мені з цього місця не зійти.

— Може, вона ненормальна? Вона що, під подушку все ховає і поночі, при світлі місяця, поїдає ваші коржиків?

— Коржиків тільки у мене були.

— Та не в цьому річ... Знаєш, а її треба від цього вилікувати. Правда, правда! От лунатикам, наприклад, на дорозі миску з водою ставлять...

V

Іра захворіла. У неї боліло горло. Вона сиділа в озері страшенно довго, аж посиніла. Вона сказала — по секрету, звичайно, зате всім, — що хоче вмерти, бо Вітя навіть уваги на неї не звертає.

Іра, звичайно, не вмерла, зате захворіла. Вона кашляла, в неї боліло горло, і вона просилась додому. Іру поклали в ізолятор.

Ліна сказала:

— Ходімо в ліс, мабуть, уже є суниці. Назбираємо для Іри, а що залишиться — наше буде.

На пропозицію всі пристали. Навіть Лідка, яка нікуди не любила ходити. Коли всі вирушали в похід, у неї

обов'язково починала боліти голова або розтягувалася «жилка» на нозі.

Ліс, як і люди, також має свої таємниці. Галявини й зарості, тріск сухих галузок, голоси птахів і трави. Вожата пояснювала, яку траву збирати: вони вирішили віднести потім трави в аптеку.

Суниць було мало. Певно, хтось раніше приходив і вибирав, або ж у їхньому лісі, над яким частіше спадають дощі, аніж світить сонце, взагалі не дуже хотіли рости суниці.

Ліна несла глечик, і кожен, хто знаходив ягоду, біг до Ліни і клав знахідку у глечик. Ліна весь час дивилася, скільки назбирали і чи не пом'ялись ягоди.

— Ой, — сказав хтось, — а де Ліда? Ліда пропала!

— Егей, егей, Лідо, де ти?!

Скільки не гукали, скільки не кликали — Ліда не озивалася. Стурбована вожата вирішила, що треба її пошукати. Ліс був невеликий, хижі звірі в ньому не водились, гадюк теж ніби досі ніхто не стрічав, але все одно вожата хвилювалася. Усі групами розійшлись по лісі, домовившись зустрітися на галявині біля великого дуба.

Ліду знайшов Вітя. Вона сиділа навпочіпки і жменями збирала з трави ягоди. Ліда натрапила на чудову суничну галявину, там ягід було більше, ніж вони всі разом назбирали за цілий день.

— Ти чула, як ми кликали?

— Та... чула... тобто, не чула...

— А для Іри ти чом суниць не нарвала? Ми як вирішили? Спершу для Іри, а що зостанеться — нам!

— А ви ж уже багато назбирали! Я думала — те, що на галявині, мені зосталось.

Круглі Лідині очі раптом стали хитрі, в них уже не було сну ні на копійку. Вона немов чекала каверзних

питань і приготувала на кожне наївну, але лукаву відповідь, до якої просто не можна було причепитись.

— А чому ти нікого не покликкала? Сама знайшла — сидить і їсть!

— А хіба така галявина одна в лісі? — круглі Лідині очі стали ще кругліші, як дві горошини.

Дикі голуби насмішкувато булькали десь угорі.

Зозуля дражжилася — ку-ку, ку-ку! Зозуля хотіла бавитись у піжмурки, але з нею не варто було гратись — все одно не знайдеш.

Всі йшли разом, несли суниці хворій Ірі, яка навмисне простудилася, бо Вітя Косаренко не звертав на неї уваги.

Ліна переступала через кожну травинку з такою обережністю, ніби ягоди можна було розхлюпати.

Іра від радості навіть захлинулася.

— Це все мені!? Справді все мені?

Вона виймала ягідки по одній і кожну подовгу тримала в роті, і від цього по піднебінню розливався і розтікався ароматний присмак.

А ввечері, завинувшись у простирало і вмостившись на ліжку — коліна під підборіддя, руки довкола колін, — Ліна пошепки і зловісно повідомила:

— Це-с-с! Нікому не розповідайте, я вам щось скажу. Тут водиться привид! У-у-у! Не вірите? Височепний, білий, весь білий, без голови й без ніг, а рухається і говорить. Я вчора мало не збожеволіла: дивлюся вночі, а він стоїть... Над Лідчиним ліжком стоїть і придивляється, придивляється, так уважно, уважно, ніби напам'ять хоче вивчити... Я очі від страху заплющила, дихнути не можу, а він рухається, рухається...

— А-а! — Лідка затулила долонями очі. — Неправда! Не було тут нікого!

— А я кажу — був, бо я сама бачила. Був, весь білий, високий, без голови...

— М-мамо! — заверещала не своїм голосом Ліда. — Білий! Без голови!

Дівчата в палаті і собі запищали.

— Та нема тут нікого! — спокійним голосом сказала Ліна. — Просто вітер фіранку зачепив. Ось дивіться!

Вона вихилилася з вікна, перевісившись униз головою.

— Перестаньте верещати. Боягузи нещасні! Нема привида. Ви думаєте, він кожному з вас отак і явиться? Він же біля Лідки чогось шукав і якщо прийде, то до неї, і вночі, а не вчора...

У кімнаті довго не могли заснути. Крутилися, шепотіли, злякано скрикували. А Ліда не виймала голови з-під подушки.

Та це не врятувало її. Привид прийшов. Він справді був високий і білий, без ніг і без голови.

Він потермосив Ліду за плече:

— Вставай! — сказав привид потойбічним голосом. — Вставай і скажи, де солодкі коржикі? І де моя суніця, червона суніця з моєї галявини? Віддай мою суніцю!

Мабуть, аж десь на Марсі було чути дикий вереск. Ліда розбудила весь табір. Але перш ніж усі зрозуміли, в чому річ, привид устиг зникнути. Він вискочив у відчинене вікно, тільки голі п'яти блиснули в темряві, і це підтверджувало, що навіть привиди не можуть пересуватись по землі без ніг. Та, на жаль, тих п'ят ніхто не запримітив. Навіть Ліна, через яку привид перескочив, добираючись до вікна. Ліна твердила, що вона особисто цього разу ніякого привида не бачила.

І все-таки привид був. Він ходив услід за Лідкою. Він бурмотів їй на вухо, коли вона сиділа на лавці у сутінках:

— А де мої суніці? Де мої суніці?

Він клав їй під подушку гусениць, а за комір кидав кропиву.

Приїхала Лідина мама. Ніхто не знав, про що вони розмовляли з вожатою, але зате всі бачили, як вона, червона і розпотована, вийшла від вожатої і пішла до начальника табору. Звідти вона вийшла ще червоніше, вхопила за руку Ліду, і вони разом почали збиратися, щоб повернутись додому. Вдома вони, напевно, обидві страшенно налякались, побачивши у мішку великого їжака. Правда, привид даремно поклав у мішок Лідці їжака, бо хтозна, що вона з ним могла зробити. Ану ж взяла та засмажила і ум'яла на сніданок!

Після того, як Ліда поїхала трамваем додому, привид також зник. Може, він взагалі пішов собі з цих країв, де безжально поїли суніцю на його галявині, обірвавши навіть зелені ще ягідки. А може, він узяв та оселився у Лідиному домі і досі згадує їй ту суніцю.

Як би там не було — в таборі привид більше не з'являвся.

Зрештою, про нього незабаром забули. Тільки Ліна і Вітя, вже через багато років, коли в табори почали їздити поїздом, згадували високого білого привида і питали одне одного:

— Як ти гадаєш, він їй дався взнаки?

— Як ти гадаєш, вона щось зрозуміла?

І їм обом ставало тривожно, коли вони думали, що може жити на світі людина з очима-горошинами, з очима, що дивляться на світ, мов на великий коржик, і прицілюються — з якого краю зручніше надкусити.



МІЙ БРАТ ТОЛЯ

Спочатку він скрізь за мною ходив. Навіть тоді, коли мені цього зовсім не хотілося. Прийдуть подружки, щоб разом у кіно вибратись, а Толя проситься:

— І я з вами! І я!

Стоїть переді мною, очима синіми кліпає. Скажи йому «ні», то вмить заплаче.

Через вулицю — за руку, в парк — за руку: «Бо мене цигани вкрадуть!»

У м'яча граємо — він під ногами плутається. В піжмурки — він з якогось закапелка в дворі гукає тонким голосом:

— Уже йдуть шукати, я заховався!

Тільки все це раніш було. Поки до школи не ходив. А тепер брат мій Толька, широконосий Толька-бараболь-

ка ходить до школи. Портфель у руці, на голові кашкетик з темним козирком. Насупив брови і намагається басом мовити:

— Щоб ти не сміла мене в школу вести! Я сам!

— Ще чого, сам! Гляди, цигани вкрадуть!

— Циганів ти вигадала, Лінко-пінко! І тільки спробуй мене вести — побачиш, що буде!

Ну, що буде? Зареве — буде сліз, як у царівни Несміяни.

— Ходімо, Толю!

— Я сам! Не хоч з тобою!

Видерся, портфелем замахнувся і побіг. На інший бік вулиці перейшов і кулака мені показує: спробуй підійди!

Так ми і добрались до його школи: і разом, і не разом. Цілий тиждень так ходили, а потім він таки домігся свого. І вже без мене знаходив дорогу до школи. І коли через вулицю переходить, то ані ліворуч, ані праворуч не дивиться: біжить, аж вуха прищулює.

Зі школи повертається також бігом. Розхристаний, папка в руці. Поскидає усе, де трапиться, і знов до дверей.

— Толю, руки мити, обідати!

— Я потім!

— Толю, вернись, ти куди?!

— Не чіпай мене! Ніколи: наших б'ють «бешники»!

Ур-ра! В атаку!

«Бешники» — це хлопчачи з першого «Б». Дуже смішно. «Бешники»...

У неділю ми пішли в парк збирати листя для гербарію.

У парку — дитяча залізниця. Сідай і їдь — три станції вперед, три станції назад. Все зовсім як справжнє. І паровоз. І кондуктори. І дорога за вікном.

— Толю, хочеш — покатайся!

— Що я, маленький, чи що? Нехай голопупенки катаються!

Що ж, нехай. А він збиратиме листя для гербарію. Він це любить. Колись поклав у землю в дворі насіння з яблука, патичками обгородив і цілий тиждень поливав — усе чекав, що яблуня з червоними яблуками виросте.

Кленове листя — світло-жовте, прозоре, кожну жилку видно. Каштанове — коричневе, сухе, аж тріскуче. З дикого винограду — червоне. А дубове — ще зелене.

Коричневі каштани падають під ноги. Блискучі, відполіровані. З жолудів можна намисто зробити — треба тільки на нитку нализати.

Толя ходить від дерева до дерева, читає на табличках дивовижні назви дерев. Уже не по складах, а відразу ціле слово. Хіба що іноді трохи спіткнеться.

— Ліно, ти глянь тільки — он тому дубу триста років. Три-ста! На скільки це він старший від мене?

— Спробуй порахуй! Триста відняти шість — скільки буде?

Толя рахує, ворухить губами, перебирає пальці. Пальців тут не стане, брате мій! Головою думай!

Ф'юють! — над самим моїм вухом пролетів каштан. А потім другий влучив у плече. Боляче!

Я озираюсь — стоїть оддалік хлопчисько, сміється і ще примірюється.

— Чого чіпляєшся? — питаю я. Зовсім мені не хочеться, щоб він ще кидав каштани, бо нема мені від цього ну ніякого задоволення.

— Хочу і чіпляюсь! А хіба що?

— А те, що заробиш! — вискочив раптом брат мій Толя. Нашорошений, злий, як їжак, що одного разу жив

у нас у хаті. Він завжди злився і настовбурчував голки, коли його намагались витягти з-під шафи.

— Ха-ха! — зневажливо засміявся хлопчисько. — Покажи, як заробиш!

— Толю, не смій! Толю, ти чуєш!

Де там, він нічого не чув! Він кинувся на хлопчача з кулаками, аж той сторопів. Звичайно, усе це закінчилось дуже погано: у брата була розквашена губа, і я витирала йому лице носовиком, але це гірше розмастила кров.

Ми вмилась потім холодною газованою водою, від неї пощипувало шкіру.

— Здорово я його, правда? — прошепелявив Толька. — Він тепер до тебе ніколи не причепиться. І взагалі, як тільки хтось до тебе полізе, ти так і кажи: «Не лізь, бо як скажу братові, то...» Зрозуміла?

Зрозуміла, брате мій Толю! Нехай тільки спробують, я обов'язково скажу: «Не зачіпайте, бо як покличу брата!»



ДУЖЕ СЛИЗЬКІ СХОДИ

Наша кімната геру Шульцу не сподобалась: було тісно, в кутку стояла діжка з квашеною капустаю, і коли розігрівалась піч, то від діжки досить-таки неприємно тхнуло. До того ж весь час плакав мій молодший брат — у нього страшенно боліли вуха, він ніяк не міг зрозуміти, що таке війна і що коли війна, то взагалі нічого не можна — ні плакати, ні сміятись, ні просити цукерок, ані ходити до школи. Правда, моєму молодшому братові тоді тільки минуло два, і йому можна було вибачити, що він нічого не розумів.

Ординарець лейтенанта Шульца порозкидав великим, наглянцованим чоботом якусь незвичайну будову з кубиків, яку мій молодший брат зводив з самого ранку.

— У-у-у! — сказав мій молодший брат і погрозив чоботу кулаком.

Бабуся миттю взяла брата на руки і понесла в другий куток кімнати. Брат пронизливо заверещав, а ординарець геру Шульца невдоволено насупився. Від цього обличчя в нього перекошилося, немов його поставили боком.

Гер Шульц оселився на другому поверсі, у Максименка. Там було дві кімнати й кухня, самого дядька Максименка вдома не було — він ходив на протезі, в армію його не взяли, і все-таки з самого початку війни дядька Максименка не було вдома. Дорослі пошепки говорили, що дядько Максименко в партизанах, але вголос про це не можна було говорити, особливо нам, дітям.

У тих двох кімнатах, де висіли на стінах килимки і вишиті зеленим і жовтим папуги, жили тільки Отто і його мама. Отто — це був син Максименка. А таке дивне ім'я він мав тому, що мама його — німкеня, і через це сам Отто теж був трохи німець.

Звичайно, до війни це ще мало ніякого значення, Отто нічим не відрізнявся від нас, хіба що говорив по-німецькому так само, як і по-українському, краще від усіх робив «стойку» на руках і малював акварельними фарбами. На його малюнках найбільше було ясно-синього кольору.

Раніше, до війни, ми завжди гралися разом і все було дуже добре, ми з ним бились і сварились не частіше, ніж з іншими дітьми з нашої вулиці, а тепер з Отто ми перестали гратись.

Найбільше нас дратувало те, що він навіть не просився до гурту. Вийде собі у двір, засуне руки в кипені і дивиться на нас синіми, синішими від його улюбленої акварельної фарби очима, так дивиться, ніби нас і нема, ніби є тільки сніг, небо, чорна ворона на сосні і він, Отто Максименко.

Ми теж ніби й не помічали його. Ми тільки перешіптувались і поглядали при цьому на Отто, а потім хтось

починав голосніше сміятись, і кожному було зрозуміло, що сміємось ми з Отто, а потім ще хтось голосно говорив:

— Ну, годі, він ще піде і скаже своєму геру, щоб нас усіх постріляли!

Отто вдавав, ніби й того не чує, але все-таки трохи згодом пішов собі в інший кут, сам із собою бавився і ліпив із снігу великих сніговиків чи якусь фортецю. Але ліпив він її даремно, бо потім ми все одно руйнували ті фортеці з такою люттю, ніби це сам гер Шульц поставив її на нашому дворі.

Одного разу Отто спробував підійти до нас. Він виніс великі санки і сказав, ніби ні до кого не звертаючись:

— А на них можна втрюх їздити. Мені їх тато зробив!

— Брешеш! — сказав Тимко. — Тобі їх мама дістала. Я бачив — вона їх учора несла! Забери геть свої погані німецькі сани!

Отто повернувся і пішов, і вуха його шапки так сумно звисали вниз, як вуха нашого Пірата, коли на нього сердито насваритися за щось. Мені навіть стало шкода Отто, але я миттю подумала, що він трохи німець, і мати його зовсім німкеня, і гер Шульц теж німець, а тата мого поранила на фронті німецька куля, і він десь далеко звідси лежить у госпіталі.

А потім мама Отто пішла працювати в німецьку комедантуру перекладачем.

Колись вона дуже гарно одягалась і носила велику, закладену тричі довкола голови світлу косу. З тією кошою Ірма Петрівна здавалась гордою казковою королевою. Вона трохи мружила сиві, як і в Отто, очі, і вони ставали темними, ховаючись у густих, довгих війках.

Тепер мама Отто обрізала косу і дивилась завжди тільки собі під ноги, намагаючись нікому не потрапляти

на очі. А ті очі, раніше добрі, привітні, щонайбільше — просто байдужі, тепер здавались ворожими, презирливими. Мама Отто ще нижче опускала голову, привітавшись із кимось і почувши у відповідь щось дуже неприємне, що можна було скоріше прийняти за прокльон, аніж за «добридень».

Одного разу ввечері до нас хтось тихо постукав. Ми дуже не любили тепер, коли хтось стукав, але цей стукіт був такий тихий, що ніби й не віщував нічого лихого. Бабуся пішла відчиняти двері.

На порозі несміливо спинилась Ірма Петрівна.

— Добрий вечір... Ви мені вибачте... Чи не знайдеться у вас трохи малинового варення? Отто мій захворів, гарячка, а ліків ніяких нема...

Бабуся мовчки відчинила дверцята шафки, дістала півлітровий слоїк з малиновим варенням і чесно розділила все, що там було, навпіл, виклавши кілька ложок нахучого варення у склянку.

Мій молодший брат сказав:

— Бабо, дай, ба!

— Не можна, — суворо сказала бабуся. — Це ліки!

Мама Отто тримала склянку в руках і не йшла.

— Ви... ви всі, напевно, думаете...

— Нічого ми не думаємо. Тепер думати тільки про те треба, як би вижити. Тільки про це, — сказала бабуся, не дивлячись на Ірму Петрівну.

Вона ще мить потупцювала на порозі, поглянула проти світла на склянку з малиновим варенням — я мимоволі ковтнула слину — і тільки тоді вийшла геть.

Бабуся замкнула двері і сказала, немов виправдовуючись перед кимось:

— Це ж для дитини... Дитина ж ні при чому... Дитина не винна. Хіба ж воно собі вибирало матір?

Не знаю, але я чомусь не відважилась розповісти ді-

тям у дворі, що бабуся давала малинове варення хворому Отто.

Через кілька днів Отто знову з'явився у дворі. Та краще б він не виходив. Того дня ми довідалися, що німці схопили двох партизанів, і допитували їх, і мама Отто була перекладачем під час допиту.

Отто стояв і дивився на світ синіми, синішими від акварельної фарби очима, ніби він мав право дивитись на небо, коли його мама допитує партизанів!

Камінь полетів в Отто, і ще один, і ще:

— Забирайся звідси, фашист проклятий!

— Можеш іти до свого Шульца і все йому сказати! Можеш сказати, що ми всі партизани!

Отто стояв під градом каменів, як його мама тоді на порозі нашої кімнати, коли просила варення для нього. Він не здригнувся, не кинувся бігти, він просто махнув рукою, ніби хотів одігнати геть надокучливу муху, але камінь влучив йому в лице, він затулив лице руками і повільно рушив геть, як завжди, коли ми проганяли його сміхом.

— Фашист! Мало тобі цього! Ми тебе зовсім уб'ємо, і навіть твій гер не врятує тебе!

Відтоді Отто не з'являвся в дворі. Він тільки дивився вниз із вікна, притуливши носа до шибки. На лиці у нього, мабуть, був добрячий слід від того удару, але ми намагались не дивитися на вікно Отто, хоч нам самим було дуже неприємно відчувати його погляд.

А з гером Шульцом почали траплятися раптом усякі неприємності.

У гера Шульца заболів живіт — про це розповідав його ординарець, який бігав по всіх усюдах, розшукуючи якогось свого лікаря. Лікар приходив потім зо два рази.

А коли в гера Шульца перестав боліти живіт, він по-

слизнувся на сходах і впав, та так впав, що не міг потім розігнути попереk кілька днів підряд.

Ми дивились, як він шкандибає вздовж подвір'я, і мовчки раділи: оце тобі за партизанів! Оце тобі за все!

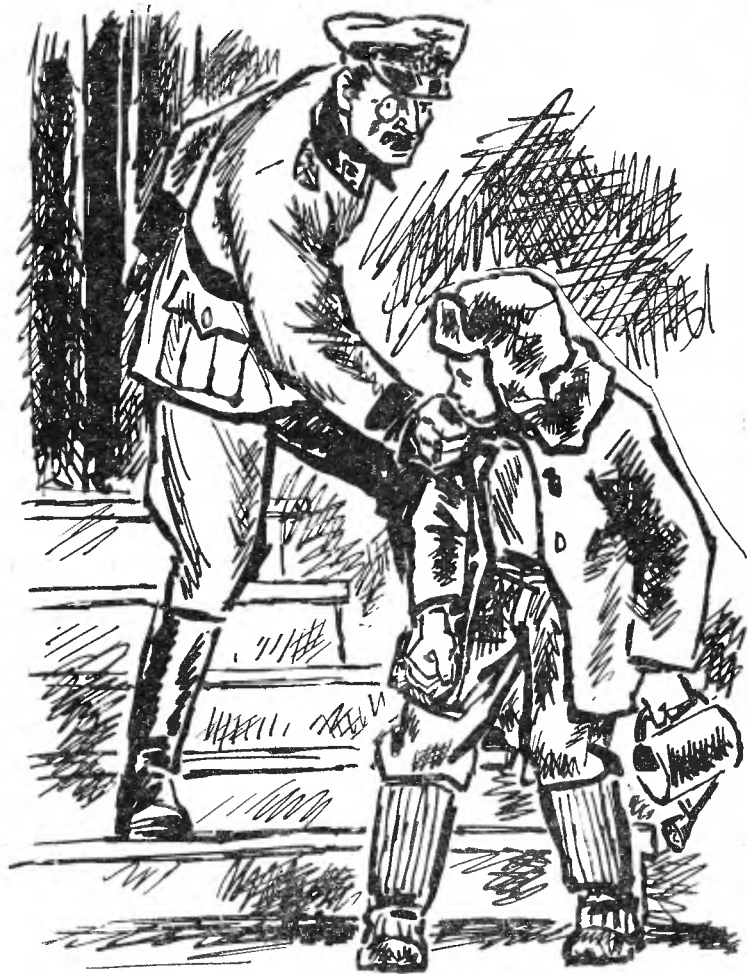
Напевно, гер Шульц був гарний — високий, ставний, широкоплечий, з рівними густими бровами. І, напевно, гера Шульца любила його мама. Але пам було все одно, гарний з лиця гер Шульц чи поганий, любить його хтось чи не любить. Ми гера Шульца ненавиділи. І через гера Шульца ми почали ненавидіти Отто, який теж був трохи німець. Ми тоді не багато розуміли. Ми тоді знали, що світ ділиться на дві частини — на нас і німців.

Німці і фашисти — це для нас тоді було одне і те ж. І не ми в цьому були винні. А наші батьки перебували надто далеко, щоб могли пояснити нам, що і як. Шульц німець — значить, фашист і ворог. Отто німець — значить, він теж фашист і ворог. І мама його теж. Ми не думали, що батько Отто — дядько Максименко, і він у партизанах, а Отто завжди жив тут, на нашій землі, у нашому будинку. Ми думали, що мама Отто працює в комендатурі, а Отто, може, подає зранку чай геру Шульцу і розмовляє з ним по-німецькому.

І те, що я відкрила того вечора, було майже неймовірним.

Це сталося у середу, я напевно знаю, що того дня була середа, і був дуже сильний мороз. І ми чомусь допізна бавились, ми ховались по закутках, а хтось один шукав, а потім ми грались у німців і в партизанів, і ніхто нізачо не хотів називатися німцем, і тоді ми зійшлись на тому, що ми всі партизани, а Отто — німець, він їхній генерал, і його треба знищити. І мене послали в розвідку. Я немовбито знала німецьку мову і мала вияснити, коли генерал Отто вийде із штабу і сідатиме в машину.

Як це все я мала здійснити, мені було ще не ясно. Од-



нак я тихо, крадькома подалась на другий поверх. Раптом нагорі скрипнули двері. Стало зовсім цікаво і навіть лячно. Ще трохи фантазії — і я уявила, що мені загрожує небезпека, що доведеться загинути. Але завдання слід виконати, хай буде, що буде — треба боротись до загину!

Я причаїлася, притулившись до стіни. У сутінках мені було видно, як з квартири Отто хтось вийшов. Це був сам «генерал» Отто Максименко. Він тримав у руках лійку, ту саму лійку, з якої ми колись дуже давно, страшенно давно, — невже насправді це було всього лиш півроку тому? — поливали квіти, всі разом поливали квіти у дворі.

Отто озирався не менш сполохано, ніж я. Отто нахилився і почав з лійки поливати сходи. У мене серце калатало, як наш великий шкільний дзвінок. «Генерал» Отто Максименко поливав дерев'яні сходи, ніби сходи — це квіти. Навіщо він поливав сходи?

І в цю мить вискочив на сходову клітку гер Шульц.

— А-а-а,— ревів гер Шульц, і в його руках Отто здався тим горобцем, котрого ми недавно знайшли — напівзамерзлий, він все одно тріпотів крильцями і тремтів.— А-а-а,— репетував гер Шульц і кричав щось по-німецькому, з чого я зрозуміла тільки одне — «щенья прокляте, прокляте російське щенья!»

Він термосив хлопця, а Отто не просився й не плакав, він тільки намагався вирватись, а я боялася поворухнутись, я немов закам'яніла і нічим на світі не могла допомогти бідному Отто, який поливав сходи. Я тепер зрозуміла, навіщо Отто поливав сходи.

Та не тільки я, ніхто не міг допомогти Отто. Навіть його власна мама. Вона вийшла з кімнати, вона просила гера Шульца по-німецьки, і по-українськи, і по-російськи, вона виривала Отто з рук гера, але все було марно.

— Не треба, не треба... Отто! Гер Шульц, що сталося?!

Розлютований Шульц штовхнув Отто так, що той вдався об протилежну стіну, і показав на залиті водою сходи.

— Проклятий хлопчисько! Щеня!

— Я не щеня! Я.. я партизан! — кричав Отто понімецькому, чудовою німецькою мовою кричав Отто.

— Найн! — сказала мама Отто.— Найн!

— Партизан! І я ненавиджу вас, і тебе, і тебе, ти погана, ти фашистка! Нехай тільки тато повернеться, я йому все розповім!

— Ні, Отто, ні, це неправда! Я тебе прошу, тихше!

— Швайген! — гукнув гер Шульц.— Генук! Швайген зі!

Він, мабуть, щось второпав із розмови матері й сина, він звелів їм увійти в кімнату. Отто, підкоряючись матері, перестав кричати і тихо пішов слідом за нею.

Була війна, і ми багато до чого звикли, ми знали, що коли війна — то не можна нічого просити, не можна сміятись, і не можна плакати, і не можна ходити до школи. Я знала все це, але знати — цього не завжди досить. Я сиділа на холодних і темних сходах, які поливав «генерал» Отто, і понад усе на світі мені хотілося, щоб Отто вийшов у двір і підійшов до нашого гурту...

І вже зовсім ввечері Отто і його маму повів кудись гер Шульц. Він ішов, шкандибаючи, позаду. Мама Отто низько опустила голову і дивилась собі під ноги. А Отто дивився на небо, і очі в нього були синіші від акварельної фарби, і Отто бачив небо, і сніг, і нас. Він помахав нам рукою і сказав:

— Я не фашист. Я Отто Максименко, я партизан.

— Швайген! — сказав гер Шульц і прикурив сигарету, прикрившись од вітру рукою у шкіряній рукавиці.

Отто і його мама ніколи не прийшли більше в свою квартиру, де на стінах висіли килимки і вишиті зеленим та жовтим папуги.

Зате ті двоє партизанів, що їх допитували кілька днів тому, втекли до лісу. Їм допомагала мама Отто, яка працювала перекладачем у комендатурі.

Але про це ми довідались набагато пізніше, коли вже прийшли наші, коли повернувся з лісу дядько Максименко, якого ніхто не чекав у квартирі з килимками на стінах.



«ІНТЕГРАЛ»

День закінчився невдало. — Дзень! Дзень, бум, бум, — жалібно поскаржилася чашка і розсипалась на підлозі гострими, нікому не потрібними черепками.

— Так, — сказала мама, — та-ак!

З черешків не склеїш чашки, це Малюк знав напевно. Очі в нього стали великі й вогні, як блюдце з недопитим чаєм. Як два блюдця.

Мама зазирнула на саме дно цих блюдець і вирішила:

— Візьмеш віника, зметеш усе і ляжеш спати. Не забудь загасити світло.

Звичайно, мама думала, що син радіє: його ж не покарали за розбиту чашку. А Малюк зовсім не радів. Він гірко зітхав, вимітаючи черепки новим, дуже важким віником: хм, загасити світло...

Темрява тільки їй чекала, щоб почати з Малюком злу і нечесну гру: без світла усе змищувалося, розросталося, а темрява причаювалася у кутку, і в неї навіть не можна було вистрілити з рогатки.

Під роялем з'являвся Шурхіт, та їй сам рояль скидався скоріш на якусь живу істоту, а не на музичний інструмент. Стіни починали коливатись, по них повзли і звивалися смугасті тіні, блимали хвижо відблиски червоної неонові реклами. Стіл ворухив ногами, як слон у джунглях, з-за шафи визирав лукавий Тілімбом. Вдень це був звичайнісінький гострий ріжок креслярського столу.

Коли тато писав курсовий проект, то розкладав стіл у кімнаті. Над ним повисала тепла жовта лампа. Тато-ва тінь розгулювала по стелі, але це була доброзичлива, кумедно скуйсвджена тінь, яка могла тільки розсмішити.

Тато чомусь не любив курсових проектів. Він полегшено зітхав, коли, нарешті, міг скрутити трубкою білий папір, покреслений чорними лініями і кружками, а креслярський стіл засунути за шафу. Малюкові ж тоді ставало сумно, бо під роялем на ніч знову оселявся Шурхіт...

— Мам!

— Що сталося?

— Нічого не сталося. Мам, я не боюсь, просто мені нудно самому.

— Спи, то їй не буде нудно.

— Мам? Мам, впусти в кімнату трохи світла з кухні. Ну, хоч би питочку!

— Спи, Малюче. За чашку не було прочухана? Ну, то спи, чуєш?

Навіщо мама нагадує про чашку? Чашок залишилося ще багато, штук п'ять, усі однакові, з синіми квіточками. Чому ж треба весь час пам'ятати про одну розбиту?

І взагалі, може, краще пити чай з чайника? Вода ллється просто в горло — тільки встигай ковтати.

Буль, буль, буль...

Хоч як хотілось поганому Шурхоту під роялем розбудити Малюка, хлопчик все-таки заснув. Останнє, що він встиг почути, був голос батька:

— Проклятий інтеграл! Нема мені життя від нього...

— Інтеграл — це хто? — запитав у матері вранці Малюк.

— Ти не зрозумієш. Треба вирости.

— Як Ігор?

— Ще більше.

— Як тато?

— Як тато... Малюче, невже ти не бачиш, що я щось роблю? Коли ти вже зрозумієш, що в мене є й свої турботи, а не тільки твої?

Малюк напився молока, натягнув на голову шапку, одягнув куртку і запитав:

— Мам, можна, я піду на двір?

— Тільки не бігай. А то спітнієш і знову почнеш кашляти.

— Добре, — відповів Малюк, — не буду! — і щодуху злетів сходами вниз.

У дворі уже стояли Юра й Шура — брати-близнюки, схожі між собою, як мамині чашки з синіми квітками.

— Ні, не дорахуєш до мільйона! — притупуючи для більшої переконливості ногою, говорив Юрі Шура.

— Дорахую, от побачиш!

— Мільйон — це скільки? — поцікавився Малюк.

— Багато! — пояснив Шура. — До мільйона треба три дні не їсти, нічого не говорити, не спати, все тільки рахувати — і то не дорахуєш.

— А я дорахую! — не здавався Юра.

— Мільйон — це скільки? — широко розвів руками Малюк.

— Де там! Більше! — заперечили брати. — Це як все небо, от скільки!

— А інтеграл хто такий? — запитав Малюк.

— Ін-те-грал? — повторили в один голос близнюки. — Це ще більше!

Потім Юра, Шура, Наталя й Іра грали в піжмурки, а Малюк сидів на дерев'яних сходах і пробував сам собі пояснити про інтеграл, але з цього нічого не виходило. Малюк навіть не міг додуматись, на що той інтеграл схожий.

Виглянула на балкон мама, побачила, що Малюк сидить, і наказала:

— Зараз же побігай! Ніс від холоду став червоний, як клюква!

Бігати не хотілося. Загадковий ІНТЕГРАЛ забив до себе, наче новий м'яч на вітрині магазину. Малюк таки будь-що прагнув довідатися, що таке інтеграл. Він мусив знати, інакше це завжди заважало б йому бігати і взагалі займатись якимись іншими справами.

Наташка сказала, що «Інтеграл» — новий сорт цукерок: смачні, з шоколадною начинкою, пояснила вона і облизнулась. Ірка думала, що це якийсь інструмент, а Ігор з четвертого класу не зовсім упевнено повідомив, що так називається одна з левідкритих досі планет.

Малюк недовірливо збирав усі суперечливі твердження. На думку Малюка, вони були варті не більше, ніж обгортки від цукерок. Малюк мучився, сидячи на дерев'яних сходах, а інтеграл залишався темною загадкою.

І тільки тато розгадав її. Хлопчик підійшов до тата з боязкою надією: пояснить — не пояснить?

Тато посадив Малюка на одне коліно, з таємничим

виглядом озирнувся навколо і зашепотів мало не в саме Малюкове вухо:

— Ти знаєш, це злий і хитрий дідуган. Може зробити з людиною все, що йому заманеться. Вуса в нього довгі, а борода сива і розколюшкана, живе він під замшілим каменем, а перед вечорами виходить: кого б зачарувати? Кому б капость вчинити? Старим бабусям нітки переплутує в клубках, у трамваях гальма псує, забиває димарі, розбиває вікна, а всі потім на хлопчаків скаржаться, думають, що це вони пустують. А зі мною він одного разу знаєш що утнув? Провалив на екзамені, розумієш, брате, провалив — і що хоч роби!

Малюк сполохано уявляв, як тато провалюється: під ним розступалась підлога, і тато летів, летів... А десь недалеко зловтішно хихикав злий дідуган Інтеграл.

Не можна було залишати цього просто так. Малюк здивувався, що тато не спробував відплатити Інтегралові.

Він обережно розпитував:

— А де замшілий камінь?

— Який замшілий камінь?

— Таж той, де Інтеграл живе.

— Ах, той! — на татовому обличчі знову з'явився тасмичий вираз. — Замшілий камінь там, де Полтва під землю ховається.

— А де Полтва під землю ховається? — не заспокоювався хлопчик.

— Під горою, де кінчається місто...

З рогаткою в кишені і з трьома бубликами він вирушив на пошуки Інтеграла. Найважче було вперше самому перейти вулицю. Малюк тричі дивився праворуч і стільки ж — ліворуч, перш ніж ступити на брук.

Довго ішов Малюк, однак гора, де ріка Полтва мала ховатися під землю, чомусь ніяк не з'являлась, а місто

зовсім не кінчалось, а весь час ніби тільки починалось.

Малюк присів на лавці у парку. В кишені залишились тільки крихти від бубликів. Камінці і залізячки, що ними стріляють з рогатки, були неістинні.

Малюк сидів і думав, що, мабуть, хитрий Інтеграл заплутав усі сліди, і тепер його повік не розшукаєш, і хтозна, чи знайдеться навіть дорога додому. Він сидів і думав і раптом почув позад себе два голоси — один тоненький і плаксивий, а другий сердитий і басовитий. Малюк озирнувся. Неподалік на пеньку сидів хлопчик. Власне, не сидів, а хотів сісти, а його, сварячись, тягнув за руку вбранний у кошпате пальто сивий чоловік. Малюк здригнувся: чоловік мав вуса! І бороду! І голос у нього був злий, і хто б ще міг отак смикати за руку хлопчика, який нікому нічого не заподіяв, а просто хотів сидіти на пеньку?! Ясно, це був він, злий, хитрий Інтеграл!

Тремтячими руками Малюк витяг рогатку і, забувши навіть примружити око, прицілвився й вистрелив. Хлопчак на пеньку зойкнув, а Інтеграл випустив його руку і почав шукати поглядом злочинця. Малюк присів за лавкою і знову вистрелив. Він влучив Інтегралові в черевик, і Інтеграл почав нервувати.

— Хто там? — гукнув він. — Що за дурні жарти!

Малюк вистрелив утретє, цього разу вже не влучив, зате дідуган зачепив його. Малюк хотів дременути геть і не міг зрушити з місця: так і є, Інтеграл обернув його на камінь!

— Пусти мене, зараз же відпусти! — репетував Малюк, намагаючись вирватися із чіпких рук Інтеграла. — Я тебе знаю, я знаю. Ти — Інтеграл, Інтеграл!

Кошпате зелене пальто підстрибнуло на плечах Інтеграла — він реготав, реготав і втирав слези.

— Можеш не сміятись, це тобі все одно не допоможе

же! — кричав Малюк. — Я буду знову стріляти, от! Щоб ти не провалював мого тата на екзаменах, злий Інтеграліще!

Інтеграл перестав сміятись. Він підняв угору хлопчоче обличчя, торкнувши двома пальцями за підборіддя. Інтеграл дивився в Малюкові очі, а Малюк дивився на Інтеграла. Малюків погляд був злий і колочий, Інтеграл не витримав цього погляду. Він одвів очі.

— Так,— поволі сказав він.— Тепер я зрозумів. Ти помиляєшся. Я зовсім не Інтеграл. Це... розумієш, у мене є... як би тобі пояснити... Є такий старий на світі, дуже схожий на мене... Це йому на руку — нехай думають, що ніби я Інтеграл! А це не я, а він... Він провалює людей на екзаменах, і взагалі — він справжній Інтеграл. Ти знаєш,— «Неінтеграл» озирнувся і тасмиче, як тато, задихав тютюном у Малюкове вухо: — Ти знаєш, я й сам його хотів би знайти! Я б йому показав, як провалювати на екзаменах!

Малюк не вірив. Малюк сумнівався. Він супив брови і знову чіплявся поглядом за очі старого.

— Не віриш? — засмутився дідуган.— Не віриш? Чому ж ти не віриш? Гено, скажи йому: хіба ж ми не шукали Інтеграла?

— Шукали,— байдуже підтвердив хлопчик Гена з пенька, щось мнучи в руках.— А якого? Якого тиграла?

— Ось бачиш! — зрадив «Неінтеграл». — А ти не вірив!

Довелось-таки повірити. «Неінтеграл» виявився чарівником. Він вгадав, що Малюк давно вийшов з дому і хоче їсти, а Інтеграл заплутав усі на світі сліди, і Малюк не може знайти дороги назад.

Він купив Малюкові і своєму Гені бутерброди з тонким, смачним листком жовтого голландського сиру і ще цукерки, а потім підняв руку — відразу ж на машині

згасло зелене світло, машина спинилася біля них, і шофер відчинив дверцята.

Малюк знав лише назву вулиці, де він жив, а номер будинку забув — звичайно, винен був Інтеграл!

Шофер їхав дуже повільно, щоб Малюк міг впізнати свою браму, дідуган розпитував про Інтеграла, чомусь усміхаючись у бороду, Гена м'яв у руках пластилін і робив з нього зайців. За весь час він встиг зліпити п'ять штук.

— От,— мовив «Неінтеграл», коли Малюкова мама відчинила їм двері,— розгадайте загадку: пішов один, повернулося троє?

Мама не могла відгадати загадку. Вона схлиснула, затуливши обличчя руками.

— Що ж ви,— здивовано ворухнув вусами «Неінтеграл»,— тепер уже не треба. Це раніше можна було!

Потім, після пахучого чаю з малиновим варенням, тато сказав, не дивлячись на Малюка:

— Ех, Малюче, знаєш, я все переплутав. Виявляється, Інтеграл — це таке слово, такий знак... З науки, що зветься вищою математикою...

Малюк підвівся і сів на ліжку:

— Знак? А що ж ти, що ж ти сказав — дідуган? Що ж ти сказав — дідуган?! Провалив на екзамені! Навіщо ти сказав?

— Та так... так воно якось трапилось. Ти вже вибач, гаразд? — зніяковіло розвів руками тато і тихо вийшов з кімнати.

Малюк босоніж зіскочив з ліжка і вимкнув світло. Увійшла темрява, але ніщо не зрушилося з місця. Під роєм не шарудів Шурхіт, стіни не коливались. Малюк лежав і дивився в стелю гарячими очима.

Сьогодні йому чомусь зовсім було байдуже до темряви.



МАРКА З ПАЛЬМОЮ

I

Борис і Стась зовсім не друзі, хоч і сидять за однією партою. Просто Стасеві доручили «підтягати» Бориса з усіх предметів, а особливо з географії, і для того, щоб Борис весь час перебував під «позитивним впливом»,— так сказала класний керівник Ольга Петрівна. Їх посадовили разом, на третій парті в середньому ряду.

— Тю-ю! Треба було мене так розсадити, щоб ми завжди один... як це... варіант писали, а то — яка тут допомога? — і Борька зневажливо махнув рукою.

Стась з усієї сили намагався впливати на Борьку, але в нього нічого не виходило. Борька не піддавався ніяким впливам.

Коли закінчилась перша чверть, у нього в таблиці

красувались усе ті ж двійки, а Стасеві на зборах сказали, що він погано справляється із своїм дорученням: за це йому висловлюють догану.

Стась спершу зблід, потім почервонів і притиснув долоню до рота. Він так завжди робив, коли йому хотілося затамувати хвилювання.

— Борько,— благально кліпав він очима після зборів,— чом же ти не сказав, що я тобі допомагав, а ти сам нічого не хотів вчити? Скільки разів я тобі повторював, що озеро Чад в Африці, а ти на уроці сказав — у Китаї! Чому ти не розповів, Борю?!

— Що я — на два кілограми поправлюсь, коли розповім, чи що? І потім, ти мені погано пояснював. Тож не звертай з хворої голови на здорову. Коли тобі догану вписали, то вже знали за що!

Нокаutowаний цією відповіддю, Стась замовк.

Ні, вони зовсім не були друзями, хоч і сиділи за однією партою.

Стась — маленький, тихий, як покараний першокласник, з чистеньким комірцем і чорнильною плямою на середньому пальці правої руки. Боря не вміщається за партою і не може втиснути свої плечі в минулорічну шкільну куртку. Але мама не купує йому нової: все одно він через два дні з неї виросте, — каже вона.

Хлопців прозвали у класі Піпін Довгий і Піпін Короткий. Піпіна Довгого всі боялися, а найбільше — сам Піпін Короткий.

— Бум! — говорив Борька і двома великими брудними пальцями голосно ляскав Стася по руці. — Це — «холоденька»! А зараз ми «гаряченьку» вклеїмо! Ну, що ти? Хіба ж боляче? Я легенько.

— Я ж пишу! — повертав до Піпіна Довгого жалібно скривлене обличчя Стась. — Я посадив пляму!

— А я що — схудну від цього на два кілограми? — сміявся Борька.

Стась мовчки терпів. Він соромився свого маленького зросту і безнадійної беспорядності і старанно приховував ганебну залежність від свого «підшефного». А хитрий Борька ніколи не тиранив Стася в присутності однокласників.

Борька підширав широке підборіддя кулаком і смішно ворухив вухами:

— Дай списати задачу — цілий урок сидіти тихо!

За задачу — сорок п'ять хвилин спокою! І Стась, зітхаючи, давав Борьці зошит.

Так він врешті знайшов спосіб «підтягати» Борьку. Стась виконував за нього домашні роботи і розв'язував задачі, під час контрольних спершу писав Борьчин варіант, а потім ледь встигав зробити частину свого завдання. Він дуже вправно навчився підказувати на уроках географії — і в Борьчиному щоденнику з'явилися благословенні трійки.

Зрідка Стась неспілку цікавився:

— Чом же ти не хочеш вчитися, Борько? Ти ж нічого не знатимеш, нічого не вмітимеш!

Борька насмішкувато закопичував губи:

— Шхи! Я піду в сажотруси. Всі скромні професії — почесні, ясно? І не потрібна мені твоя географія!

Наприкінці другої чверті, перед веселими зимовими канікулами і новорічним святом, Стасеві зіпсували настрій. Догани йому не вписали — Борька якимось дивом мав лише одну двійку, і Стася навіть похвалили за це.

Зате йому сказали, що сам він почав учитися набагато гірше, а що причин для цього зовсім не було, Стася вирішили покарати. Йому хотіли дати путівку в зимовий піонерський табір, а тепер ніякої путівки не буде.

Стась ішов додому, пожбурюючи ногою замерзлу

грудку снігу. Звичайно, путівка в зимовий табір була йому ні до чого, бо він не вмів ходити на лижах, там усі тільки б і сміялися з нього, і все-таки зробилося страшенно прикро, що в нього відібрали цю путівку.

— Завмири, Короткий! — почув він за спиною остогидлий голос і завмер.

«Це все через нього, через цього Борьку! Все через нього!» — думав Стась, не рухаючись з місця. Але що порадиш! Не йти ж говорити про це класному керівнику. І Борьці нічим не відплатиш. Навіть у думці не вмів Стась назвати свого мучителя якимось злішим словом, окрім жалюгідного «гідкий». То де вже тут укладати плани помсти!

— Стій так, — сказав Борька. — Десять хвилин стій, а я повернусь — побачимо тоді, як ти стояв!

Борька справді повернувся. Він побачив Стася — все на тому ж місці, тільки біля нього тепер стояв якийсь невисокий чоловік у сірому пальті з піднятим коміром, з-під якого виднівся шарф у жовто-зелену клітинку. Чоловік, здавалося, у чомусь переконував Стася, а той у відповідь заперечливо хитав головою.

Борька підійшов ближче.

— Нічого ти не розумієш! — чоловік у сірому пальті з запалом тицяв пальцем у Стасеве плече. — Я тобі добру ціну даю за неї. Тобі стільки ніхто не дасть!

— Не хочу я ціни, — тихо відповів Стась, намагаючись відсторонитись, щоб урятувати плече від твердого товстого пальця. — Я зовсім не хочу ціни.

— Можу заплатити тобі... двадцять карбованців! Двадцять карбованців! Ти усвідомлюєш, що це значить? Ти знаєш, що можна купити на ці гроші?

— Я не хочу нічого купувати... Навіщо ви мені даєте гроші? Я не хочу... Я хочу просто червону пальму, я її нікому не віддам.

Борька нічого не міг зрозуміти. Червона пальма? Двадцять карбованців? І Стась відмовляється? Ні, ви тільки подумайте — Стась спе-ре-ча-ється! І не хоче таких колосальних грошей! Борька від подиву широко розкрив рота і шморгнув червоним захопленим носом.

А чоловік усе умовляв Стася:

— Хочеш три пари лиж?

— Ні. Я хочу додому...

— А велосипед хочеш?

— Ні-і!

— Можє, ти хочеш транзистор? — уже глузував чоловік.

Стась не мав сили говорити, він тільки тулив долоню до рота і все хитав головою:

— Ні, ні, ні.

Врешті чоловік сердито махнув рукою:

— Ти дуже дурненький хлопчик. Я думав, ти розумніший! Мені соромно за тебе! Ну, слухай: якщо надумаєш — ось тобі мій телефон...

— У-у-у! — простогнав Стась. — Я не надумаю. Я не хочу телефону!

— Відітри! — старанно вичавив ласку з голосу Борька, коли вони залишилися самі. — Ну, ну, не бійся, я сьогодні хороший!

Стась «відмер», але Борька не відпустив його.

— Він що — того? — кивнув Борька услід сірому пальту і красномовно спробував просвердлити у своєму лобі дірку пальцем.

— Ні, — втомлено відповів Стась. — Він філателіст.

— Як-кий?

— Не який, а філателіст. Марки збирає, не чув хіба такого? Філателіст-колекціонер... Борько, слухай, можна я піду додому?

— Ну! А що... він хотів?

— Червону пальму... Та ні, не справжню, а марку. Це така марка, а на ній — червона пальма.

— Не-є-є! — у Борьки відвисла м'яка вовка губа над підборіддям. — Двадцять рубчиків за марку?! Брепеш ти, мабуть.

— Та ні, правда, вона унікальна, ця марка... їх усього п'ять — і одна у мене...

— Ну! — Борька зміряв Стася дивним поглядом, у якому змішались і подив, і недовіра, і насмішка. — І ти не продав?

— Ні. Хто таке продає? Борю, можна — я додому? — Стась притупував по снігу ногами в коричневих дитячих черевиках.

— Топаї, чоґо ж! — милостиво дозволив Борька.

А потім Піпін Довгий стояв і дивився услід Стасеві, і на обличчі його відбивалась надсадна робота неповороткої думки.

II

— О-о-о! — тільки й міг вимовити Стась, коли побачив на порозі своєї кімнати Борьку. — О-о-о!

Борька осліплено дивився на яскраву ялинку, на блискучий паркет і на Стася з білим бинтом, обмотаним довкола шиї.

— Болить... оте, ну — горло? — поморщився Борька.

— Угу! — сказав Стась. — Здорово болить. Як сто кішок шкребуться.

— Морозиво жував? Ні? А що ж?

Борька присів на стілець, поклав на коліно велику шапку і з цікавістю поглядав на Стася. Той спершу боявся, що за Борьчиною цікавістю прицаїлося з десяток несподіваних неприємностей і «цигів», але Піпін Довгий мирно сидів на стільці.

Зайшла в кімнату мама. Вона сказала, щоб Боря роздягнувся, дала Стасеві ліки і чай з молоком, а Борьку почастивала густою червоною наливкою, поклала йому на тарілку солодкий пиріг з яблуками — Борька ум'яв його вмить — і Стась зовсім заспокоївся і навіть відчув якусь вдячність до Борьки: все-таки не кожен схоче сидіти у хворого, та ще й під час зимових канікул.

— А той... як це... філі... філе... ну, як його — не чіплявся більше? — поцікавився Борька.

— Філателіст? — здогадався Стась. — Ні-і. Він чекає, щоб я сам до нього прийшов.

— А ти? — Борьчин погляд нетерпляче обмацував Стасеве лице.

— Та ти що! Це ж червона пальма! Мені її брат Женька дістав. Я б її за мільйон не віддав!

Борька чомусь полегшено зітхнув — мабуть, як слід прожував наступну порцію пирога — і запитав:

— Вона що — така гарна, ця твоя пальма?

Стась помовчав якусь мить, а потім притишено вимовив:

— Якщо хочеш... Ти справді хочеш? Я тобі можу показати, якщо хочеш...

— Та я все життя знаєш як хотів на червону пальму поглянути! А ти ще питаєш, ото дивак!

Стась раптом забув усі болючі, підступні Борьчині жарти і образи.

— Он там, на столику. Так, так, той синій клясер! Альбом... Дай сюди, я тобі знайду!

Стась одразу відкрив альбом на потрібному місці, ленько і ласкаво торкнувся пальцем марки:

— Ось, дивись! Це вона! Знаєш, коли хочеш — ти всі подивись. Тільки, Борько, обережно, ти знаєш, їх треба пінцетом брати, але взагалі, якщо хочеш, то можеш і руками...

Борька дивився на марку і дивувався. Ну, марка як марка. Крихітний зубчастий квадратик з яскраво-червоною пальмою на березі моря і з чорною дужкою штемпеля — за це стільки грошей? Бувають же на світі диваки!

— Н-мм-кхх! — пробурмотів Борька, а Стась, який напружено слідкував за ним, розчаровано запитав:

— Тобі не подобається? Борю, чом же тобі не подобається?

— М-м-м-м! Що ти! — Борька заплющив очі і цмокнув губами: — Я б за таку м-марочку... не те що двадцять рубликів — я б півжиття віддав. Во! Во пальмочка!

— От бачиш, а ти штав, чому я її не віддаю, — Стась сів на ліжку, очі його збуджено блищали, і він сам не знав, з чого більше радіє: чи тому, що має таку марку, чи тому, що вона сподобалась Борьці.

А Борька розпалювався:

— Я б таку марочку знаєш як? Я б цю пальмочку — в рамку і очей би не спускав. Я б уночі вставав і дивився, не те що вдень!

Стась усміхався широко, і його тоненька шия витягалась над білим обручем з бинта і вати.

— Дай, будь ласка, альбом! — раптом сказав він, рішуче стуливши губи.

Обережно, щоб не пошкодити жодного дорогоцінного для знавця-колекціонера зубчика, Стась вийняв марку з червоною пальмою. Він тримав її на долоні якусь мить, а потім урочисто простягнув руку до Борьки:

— На, візьми... Я... я тобі її дарую. Чом же ти не береш?

— Н-ну! І тобі не шкода? Двадцять же карбованців, двадцять, Пініне!

— За неї більше можна віддати! — засміявся і відразу скривився Стась — горло таки дуже боліло.

— Більше? Скільки ж?

— Ти ж сам казав — півжиття! А я тобі за так віддаю.
Бери.

— Дивак ти, Короткий! Я таких ще не бачив. Тобі палець у рот поклади — ти й то не відкусиш...

— Навіщо палець у рот? — здивувався Стась.

Коли Борька пішов, забравши з собою в маленькому целофановому пакетикі червону пальму, Стась задрімав, і йому ввижались цілі пальмові гаї на березі моря, і листя на пальмах було червоне.

III

Після зимових канікул, у перший день занять, Піпін Довгий сидів на підвіконні і демонстрував кільком однокласникам новеньку авторучку, наповнену червоним чорнилом.

— О, бачили: вниз опустиш — і зразу видно мавпу на пальмі, а переверни знову — і нема нічого. Здорово, правда? Класна ручка, ви такої і в очі не бачили, і в руках не тримали! — Борька скорчив найстрашнішу, яку вмів, гримасу і закрив ручку за велике, схоже на варець вухом.

— Слухай, Піпине Довгий, тобі ж така ручка зовсім не потрібна! Ти й звичайною не багато пишеш, — сказав хтось із гурту, і всі хлопці разом засміялись.

— Но-но! — грізно глянув Борька, стискаючи кулаки, але жартівника врятувала поява Стася.

Побачивши його, Борька загукав:

— Короткий, привіт! Іди, голубчику, сюди! Я тобі щось таке зараз як покажу!

— Ану, глянь! Бачиш — пальмочка? І мавпочка? Черво-она! Це, брат, уже річ, не те що марочка, гм? Як ти думаєш? Отак-то — пальму на пальму!



Стась заціпенів, ще не зовсім розуміючи, у чім річ. А Борька говорив далі:

— Я дяді марочку, а дядя мені ручку, правда, не той... не транзистор, а однак, гм? А ти думав — я її справді в рамочку? Думав, признайся?

Борька зареготав, а Стась усе ще стояв непорушно і дивився чомусь на поламаний гудзик Борьчиної куртки.

— Слухай, Короткий, ти що? — раптом перестав сміятись Борька.— Кого я питаю? Ти що, Короткий? Чого ти так дивишся? Ану, перестань! Чого ти дивишся? Відібри, чуєш? І не дивись... Що він так дивиться?

Ніхто нічого не міг зрозуміти. Стась легенько і байдуже, немов це був не Борька, а стілець, відсунув його вбік і пішов до парти, а Борька не йшов, хоч уже продзвонив дзвінок, він стояв біля вікна і сторопіло озирався довкола:

— Що ж він, хлопці, гм? Це ж тільки марка, це ж просто марка, а він так...



ДУША ЛЕВКА САВЧИНА

Раніше вони завжди були втроєх. Юрко — раз, Вітя — два, Левко — три. Або, якщо хочете, навпаки: Левко — раз, Юрко — два, Вітя — три... Все було просто і зрозуміло: найкраща команда — «Карпати», хоча їй не завжди щастить; найцікавіша книга — про Руаля Амундсена; найвеселіший фільм — «Веселі хлоп'ята», найпотрібніша наука — астрономія, найулюбленіший учитель — Антон Дмитрович...

А потім усе заплуталось, переплуталось, перемішалось. Правда, заплуталось тільки для Левка, а для Юрка і Віті все падало залишалось простим і зрозумілим.

— «Карпати» — нікудишня команда. Добре було б, якби їм не дозволили грати в класі «А». Правда, Левку?

— Не говори дурниць! — спалахнув Вітя. — «Карпа-

ти» в тисячу разів кращі від твого СКА, хіба ж не так, Левку?

— Так, угу.. ні.. не так... взагалі, правда...— метались Левкові думки туди-сюди, як м'яч на футбольному полі, і хтозна, в чії ворота він міг потрапити.

— Я запишусь у гурток фотографів. Мені купили апарат, класний апаратик. Фото робить знаєте як? Левку, ти також запишуйся, добре?

— Які можуть бути фотогуртки, коли Антон Дмитрович уже записує всіх, хто хоче грати в шахи. Антон Дмитрович знає як грає в шахи! Я вже тебе записав, Левку, ти ж будеш ходити, правда?

Левко киває головою і Віті, який вирішив зайнятись фотосправою, і Юркові, який на власний розсуд записав його, Левка, в гурток шахістів. Справді, хіба ж фотосправа — це не цікаво? Або ж хіба погано навчитись грати в шахи так, як Антон Дмитрович? І не так легко вибрати поміж тим і другим, тим більше, коли твої друзі умовляють тебе і переконують: шахи, фото, шахи, фото...

Голова у Левка йшла обертом. Повертається додому з Вітею — Вітя захоплено розповідає, як він учора був на мотогонках, і як упіймав у кадр гонщика на віражі, і які у нього є фотожурнали, і що він скоро пошле на конкурс одне своє фото, своє найкраще фото, а хіба ж ти, Левку, не хочеш послати свою найкращу роботу на конкурс?

І Левко в ту мить щиро переконаний, що фотоапарат — річ найнеобхідніша в світі і все життя він тільки про те й мріяв, щоб стати фотокореспондентом великого цікавого журналу. Або іздити з апаратом в експедиції. Або... або... від фотоапарата не так уже далеко до кіно!

Увечері приходив Юрко, вони сідали разом розв'язувати якусь складну шахову задачу — і вже Левко уяв-

ляв себе щонайменше чемпіоном школи. А що, хіба це неможливо? І тоді б його послали на обласну олімпіаду, а потім...

Справу з фотоапаратом і шахами Левко врешті-решт уладнав: він записався в обидва гуртки. Він ледве встигав з одного заняття на друге, і хоч ні там, ні там його не хвалили — Левко не страждав. Але було щось інше, чого Левко не міг зрозуміти, бо так усе заплуталось, так усе переплуталось... Страшенно усе переплуталось.

Староста класу скочив під час перерви на стілець і, намагаючись перекичати тридцять своїх побратимів, гукнув посилю:

— Гей, хлопці, тихо! Є оголошення! Йдемо збирати металолом! Збір о третій нуль-нуль біля школи! Всі чули?

— Ніяких металоломів! — пролунав у відповідь обурений голос. — Хто ще вигадав металолом, коли ми давно вирішили йти у середу до університетської обсерваторії!

— Доведеться відкласти екскурсію, бо...

— Бо ти хочеш зібрати найбільше металолому? Ще ніхто в школі й не думав, а ти перший!

— Відкладай сам собі, а мій брат уже все знає, я йому казав. Він нас зустрине в обсерваторії, а ти собі збирай металолом! Уррра, на обсерваторію, хлопці!

— Правильно!

— Даєш обсерваторію!

— Тихо! Та можете ви помовчати! Тоді давайте проголосуємо! Взагалі, це неправильно, але все одно — хто за обсерваторію?

Прикусивши губу, староста дивився на клас. Клас дивився на старосту. Одна за одною підводились руки. Чим далі — тим сміливіш.

— Усі, значить, — тихо сказав староста. — За металолом, значить, тільки я... Може, ще хтось за металолом? —

Але це вже староста сказав так, ддя годиться, бо хто ж міг бути за металолом, коли всі були за обсерваторію?

І раптом клас аж вибухнув од сміху:

— Гляньте, він хоче й туди, й сюди!

— Ну й Левко, ну хитрюга!

— То ти за що, ми так і не зрозуміли, поясни!

— А я... що... я нічого... я тільки... можна спершу металолом зібрати, а потім — в обсерваторію, хіба ж ні?..

Новий вибух сміху примусив Левка замовкнути. А що він міг, як він міг інакше, коли староста — це Вітя, а за обсерваторію — Юрко? Добре їм сміятись, їм усе зрозуміло, вони знають, чого хочуть, а тут спробуй розберись! І металолом треба, і в обсерваторію хочеться, і Вітя друг, і Юрко друг. Добре їм усім сміятись!

А тут ще Юрко якось так презирливо:

— Он ти, брате, який, ти хочеш до старости підлизатись, щоб не казали — Левко Савчин металолом зірвав? Он ти який!

Левкову душу ніби хто на шматочки в ту мить подер. Ніби це не душа, а клаптик паперу. Взяв і подер Левкову душу друг Юрко, нічого не зрозумів друг Юрко, а пояснити, в чому річ, Левко не зумів би. Він навіть самому собі не міг нічого пояснити. Він сам не знав, чому так вийшло, що о третій годині він опинився біля школи, а не біля пам'ятника Франку, звідки хлопці мали вирушати до обсерваторії. Одне тільки знав Левко: ні до кого він не збирався підлизуватись, просто він не міг собі уявити, як Вітя один-однісінький вирушить збирати отой клятуший металолом.

Однак самотній Вітя не з'являвся. Левко чекав півгодини. На шкільному подвір'ї тільки восьмикласники грали в баскетбол — у них був урок фізкультури, та юннати з п'ятого «А» щось робили на грядках. А Віті не було. Левко ще трохи постояв, подивився на восьмиклас-

ників, на грядки — і рушив до Вітиного дому. Там він довідався, що друг його Вітя пішов у обсерваторію, і чому ж він, Левко, не пішов туди?

Нічого не сказав Левко. Бо тепер все так жахливо заплуталося, що ніхто на світі не міг би цього розплутати.

— Чому ти... — сказав Левко.

— Чому ти... — сказав Вітя.

— Чому ти вчора не прийшов збирати металолом?

— Металолом? — здивувався Вітя. — Але ж усі проголосували за обсерваторію!

— Усі? А ти ж за металолом! І я чекав тебе, а ти в обсерваторію, так?

— Чекав? — запитав Вітя і подивився кудись убік. — Знаєш, я не знав. Якби я знав...

Ага, Вітя не знав. Вітя не знав, що Левко йому друг і не залишить його самого. Тому Вітя пішов у обсерваторію, хоч голосував за металолом.

Голова у Левка йшла обертом. Шахи — фотоапарат... Металолом — обсерваторія... Вітя — Юрко...

Юрко:

— Ну, тепер ти сам бачиш, який він! Голосує за одне, а робить інше. Хіба людина може так робити? Треба вже до кінця — або так, або так! У мене б такого ніколи не трапилось! Правда ж, Левку? І знаєш, що я тобі скажу? Пльонь ти на нього, чого ти з ним водишся, я його розкусив, я його тепер знаєш як розкусив! Вискочка нещасний, у старости йому захотілось! Хіба ж такому бути старостою? Самих п'ятірок тут мало, треба, щоб характер був, щоб хлопці за тобою йшли, правда, Левку?

«Правда», — думав Левко.

Вітя:

— Ну, скажи, навіщо він знову усіх проти мене підбурює? Ну, нехай металолом так пройшов, так йому ми-

нувся, я тоді нікому нічого не сказав, а тепер він знову — я кажу, що треба йти в підшефний дитсадок, а він навіть дівчат підмовив бокс дивитись! Ну, що він усіх підбурює, хіба ж так можна, скажи, Левку? А тут ще ти теж з ним...

«Не можна так, справді», — думав Левко.

Здорово було раніше! Найкраща команда — «Карпати», найцікавіша книжка — про Руаля Амундсена... Усе було легко і просто, а тепер не знаєш, як повернутись, як зробити. Ану їх — і шахи, і фотоапарат, і Вітьку, і Юрка!

День, другий, третій тікав од обох Левко, а потім знову з'являлась якась заковика — і Левко починав мучитись, де ж правда, і хто з них має рацію, і чому вони так, нарізно, у чому причина, і на чий бік йому, Левкові, ставати? Здорово було раніше...

Юрко:

— Хочеш сигарету? Тю, дивак, ніхто ж не бачить! Ну, не хочеш, як хочеш, а я б на твоєму місці не відмовився. Противно тільки спочатку, а потім нічого, можна терпіти. Не будеш же ти все життя, як дівчисько, цукерки смоктати. Не хочеш? Ну, не треба. Правду кажучи, я теж не дуже хочу, але коли в людини характер, вона себе може перемогти і робитиме навіть те, що неприємно. Хіба ж не так, Левку?

— Ні-не знаю, — щиро відповів Левко, — я не знаю...

— А, ніколи ти нічого не знаєш! — засміявся Юрко. — Підстароста нещасний! А він про тебе знаєш що казав?

— Що? — розгубився Левко.

— Піди у Дімки Загороднього запитай, а я плитками не займаюсь, я не дівчисько!

Вітя:

— Знаєш, він курить! Слово честі, я бачив у нього сигарети! Але його ніхто не продасть, він усіх хлопців

підмовив, вони в нього як цуцики... І ти теж... Все робиш, що він хоче... Давай Антону Дмитровичу скажемо! Він же мене не послухає, якщо я скажу — перестань курити, а Антона Дмитровича послухає. Левку, ми ж не для себе, ми ж для Юрка, правда? Якщо тільки я один скажу — мені не повірять, хлопці усі за нього, а якщо ти... Ходімо, подивисься, як він курить!

— Ні-ні, — сказав раптом Левко. — Не хочу!

— Не хочеш? — здивувався Вітя. — Ну, але ж ти підтвердиш, що він курить? Ти ж, мабуть, сам знаєш, що він курить?

— Знаю, — признався похмуро Левко.

Левкова душа для нього самого ще таємниця. Але щось у ній живе, щось у ній таке з'являється, від чого раптом Левко хоче вилізти з власної шкіри. От би поміняти власну шкіру. Добре пітону — він щороку міняє шкіру. А ти живи і живи все життя в одній шкірі. «Людина міняє шкіру». А, це книжка така є. Угу, мама читала. Левко не читав. Але то, мабуть, фантастика. Людина повинна весь час жити у власній шкірі. І всі рубці на ній залишаються.

Вітя (урочистий і поважний) і Левко (похмурий і насуплений) стоять перед Антоном Дмитровичем.

Вітя:

— І справа тут зовсім не в тому, що він проти мене всіх підмовляє... Нехай підмовляє, мені все одно... Але він ще й курить, от, Антоне Дмитровичу, я сам бачив, можу вам показати, де він курить на великій перерві!

— Можеш? — питає Антон Дмитрович і не дивиться на Вітю. Він дивиться на похмурого, насупленого Левка, і Левкові здається, що питання задане йому. Але Левко мовчить. Язик у роті такий, як одного разу в гарячці,

коли Левко хворів на малярію. Величезний, важкий язик, як тільки він уміщається в роті?

— Можу,— з готовністю повідомляє Вітя.— Всі знають, що курити не можна...

— Еге ж, всі знають,— повторює Антон Дмитрович таким голосом, що Левко здивовано зиркає на вчителя спідлоба: учитель ніби не дуже задоволений їхньою розмовою.

— Левко Савчин теж знає, що він курить. Левко може засвідчити.

— Ти можеш засвідчити? — питає Антон Дмитрович.

Важким язиком Левко облизує пересохлі губи і раптом каже:

— Ні! Нічого я не можу засвідчити! Я нічого не знаю!

Десь ніби здалеку він чує насмішкуватий голос Віті:

— Так я і знав. Він його злякався. Його всі бояться.

— Нікого я не боюсь! Зовсім я не тому! — кричить Левко Савчин.

Ніби Левкову душу на шматочки порвали. Ніби це не душа, а клаптик паперу. Взяв і порвав Левкову душу друг Вітя, нічого не зрозумів друг Вітя.

А потім друзові Віті Антон Дмитрович звелів вийти. І вони залишилися удвох — Антон Дмитрович і Левко.

Антон Дмитрович ходив по учительській, а Левко сидів за великим столом, застеленим синім папером, а на папері були чорнильні плями.

Антон Дмитрович поклав руку на Левкове плече:

— Знаєш, це тільки в бджоли очі так влаштовані, що вона бачить лише свіжі, розквіті квіти. Бджола не бачить зів'ялих і сухих, а з людиною не так, в людини усе складніше... Як би тобі це пояснити, Левку...

— Ми... ми ж дружили, правда, Антоне Дмитровичу, дружили, а вони...

— Бджоли летять лише на свіжу, яскраву квітку, Левку,— і з того добро і їм, і людям... А в людей не так, людина не може обминати нічого, людина повинна, мусить бачити усе, мусить, розумієш?

— Але ж ми дружили, і чому тепер так?

— Йди на урок, а потім ми ще поговоримо, гаразд? Ти все розповіси. Ти згадай і про них, і про себе. Спробуємо все з тобою зрозуміти, так, Левку?

І вперше за довгий час Левко з легкістю і без сумнівів погоджується:

— Так!

— Умийся, Левку, ти чорнило розмазав по щоках!

Левко Савчин усміхається, хоч йому й треба повертатись у клас, де сидять Вітя і Юрко. Левко Савчин усміхається, і він уже не такий похмурий, хоча, по правді сказати, ще нічого не розплуталось і не все стало зрозумілим.

ЗМІСТ

Повість

Каникули у Світлогорську 3

Оповідання

Чемурако 49

Гаманець 63

Вундеркінд 72

Найвища в світі гора 77

Запасний гравець 82

Оранжеві зорі 95

Славо 99

Зелений-зелений світ 104

Привид 109

Мій брат Толя 124

Дуже слизькі сходи 128

«Інтеграл» 138

Марка з пальмою 146

Душа Левка Савчина 157

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

БИЧУЯ **НИНА ЛЕОНИДОВНА**. Каникулы в Светлогорске. Повесть и рассказы. (На украинском языке)

Редактор В. М. Малець

Художній редактор Є. О. Звездов

Технічний редактор Г. Л. Щепелева

Коректори Р. М. Зарембовська, Т. О. Крижна

Здано на виробництво 21. X. 1966 р. Підписано до друку 19. XII. 1966 р. Формат 70×108^{1/32}. Фіз. друк. арк. 5,25. Умовн. друк. арк. 7,35. Обл.-вид. арк. 6,68. Тираж 30 000. Зам. № 1264. БФ 38754. Ціна 30 коп. Папір друк. № 2. Видавництво «Веселка». Київ, Кірова, 34. Друкоffsetна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

30 200.

K

